IV. VEGYES DOLGOZATOK.

Két szó a budapesti állandó hid dolgában

Mióta Andrássy és Széchenyi gr. jelentése a Hidegyesülethez megjelent, különféle észrevételek, vélemények, ellenvetések nyilatkoznak, terjedeznek a tárgy iránt. Szabad legyen azokból némelyeket egy-két szóval megütni. — Nem szenved kétséget — hazánk oly sok felette szükséges intézetnek van híjával, hogy a még hátralevő teendőségek sorában nem épen nehéz volna olyas valamit feltalálni, mely fontosságára, sürgetősségére nézve a budapesti álló hidat felülmulja. Meglehetünk azonban győződve, — ha ily módon okoskodunk — így egyhamar nagy terjedelmű tárgyat létesíteni bizonyosan nem fogunk. Nevezzünk ki egy küldöttséget a haza legokosb embereiből, kik készítsenek lajstromot a szükséges, szükségesb, legszükségesb — a hasznos, hasznosb, leghasznosb intézetek felől — a hány tag, annyi lesz a vélemény. Efélékben mathematikai igazság nincs: individualitásoktól felette sok függ; s egy országot úgy születtetni újjá, ha rendesen A-n vagy alphán kezdjük s Z-n vagy omegán végezzük a dolgot, merő lehetetlenség. Sokszor az, a mi legszükségesb volna, oly kiterjedésű, hogy körülményinkben kivinni nem lehet; — sokszor épen a leghasznosbra nincs ember. A folyó vizek reguláztatása, csinált utak az egész országban — más részről talán al (trivialis) iskolák, gazdasági társaság stb. mind felette üdvösséges dolgok, s adja isten, hogy minél előbb teljesüljenek; de bátorkodom kérdezni: akadályozza-e mindezeket a hid? Egészen ellenkezőleg. A hid baráti az eféle terveket, ha maguk rendén eléadatnak s kivitelökre alkalmas mód hozatik javaslatba, minden erejökbül pártolni fogják. Igazuk van tehát azt kivánni, hogy az ő szándékjaik se hátráltassanak.

Rendes dolog az, hogy mi azoknak, kik a közügynek szentelik idejök és vagyonjok feles részét, buzgóságukkal meg nem elégedvén, még azt is eléjükbe akarjuk szabni: mit tegyenek. „Igen szép, a mit tesz az úr, de miért nem ásat inkább Szolnok és Pest közt csatornát? Erre van ám nagy szükség!“ Elfelejtjük,

hogy az oly keblekben, hol elég erő és akarat létezik: szünet nélkül a hon mellett dolgozni rendszerint az az igen megbocsátható önszeretet is megvan, hogy nem szeretik magukat épen mások által vezéreltetni. Ha mi ezen önszeretetöket, mik a hazának oly gazdagon kamatoznak, megsértjük, — a következés csak az, hogy a különben sem igen kellemes közdolgokkal felhagynak. Eloltjuk így leghatalmasb rúgóját annak, mit a franczia vállalati szellemnek (esprit d'entreprise) nevez. S aztán a festőbül hangművészt, abból, ki hidépítésre érzi magát születve, útkészítőt erővel csakugyan nem csinálhatni. S azok, kik az eféle ellenvetéseket gördíték, képesek-e aztán ezen elkedvetlenített férfiakat kipótolni? Ha tapasztalásuk, tudományuk elég van is, megengedik-e ezt mindig körülményeik, helyezetök? Meggyőződésem szerint Magyarországon a közintézetek, épitmények s emlékek most divatozó szerfeletti szükiben, valahányszor valami közérdekű terv tétetik, e kérdésre kell megfelelni: 1. Hasznos-e a feltétel? és mi tekintetben? 2. Kivihető-e mechanikai s financziai szempontokbúl? 3. Oly ember fogta-e fel az ügyet, kinek személyessége kezesség a kivitelre nézve? Végre 4. nem áll-e a dolog egy más felette sürgető szükségű tervnek utjában, mely e nélkül bizonyosan létesült volna? Ha e három első kérdésre igennel, az utolsóra nemmel feleltünk, nincs többé helye azt vizsgálni, hogy a czélba vett tárgy a hasznos, hasznosb, vagy leghasznosb sorába tartozik-e, hanem minden hazafinak kötelessége a dolgot tehetsége szerint pártolni. — S talán valami különös áldozatok kivántatnak a hazától a budapesti állóhid létesítésére? Mindöszve is az: válnánk meg egy-két előítélettől, mely nemzeti szorgalmunkat s kereskedési felvergődésünket bilincsben tartja. Ezen áldozattól bizony kár oly igen irtózni.

A jelentésben bővebben elő van adva egy állóhidnak materialis haszna. Mellesleg itt csak azt jegyzem, hogy mostan, mikor a hajóhid áll, egy négylovas szekér, melyen negyven mázsa is lehet, egy frtot nem fizet egészen váltóban; téli időben pedig sokszor egy mázsától fizettetik ugyanannyi. Azt is hijában mondogatják sokan, hogy a míg az utak rosszak, addig kereskedésbeli tekintetben a hid tél idején sokat úgy sem használhat. Ezen ellenvetés ismét csak akkor állana, ha a híd gátolná az útcsinálást. Caeteris paribus a híd mindig nyereség marad. Minek híd, míg Hatvan mellett sárba sülyed a szekér? Minek út, mikor a Dunán úgy sem kelhetni által? ez lesz az örökös circulus vitiosus, míg valaki a dolgot vagy egyik vagy másik végén nem

kezdi meg. Azon megmérhetlen hasznot, melyet nemzetiségünk s müveltségünk előmenetelének minden tökéletesb egyesülést eszközlő intézet igér, hasonlólag érinti a Jelentés. Részemről még néhány következésre kivánom figyelmeztetni a közönséget. Egyik az, hogy egy olyan banksystema elfogadtatása által, mint milyen a Jelentésben javasoltatik, megtörnők a jeget jövendőre. Kivihetlennek ezt csak az mondhatja, ki mindazokat, mik más országokban történtek s naponként történnek, mind phantasmagoriáknak tartja, s a valóságot kirekesztőleg csak hazájában keresi. Ha mindig csak azon lovagolunk, hogy egyéb mint bonae et justae ligae moneta nekünk nem kell, ha a pénzkeringés (circulatio) könnyítésének módjaitól folyvást iszonyodunk: — bányáink meddülése s elszegényültsége s passiv kereskedésünk mellett soha nyomorúságinkból kivergődni nem fogunk. Ezekhez járúl, hogy minden javításban a példa hat legerősebben. Látjuk a városokban, mint ad egy szép ház sok más szép háznak lételt. A budapesti angol készületű s tisztaságú hid a hazában minden épitményekre új epochának lenne kezdete. — Nem kivánok jelenleg a jelentés technikai s financziai része iránt szólani. Azt azonban meg kell jegyeznem, hogy mindazok, mik e tekintetben ellenvetés gyanánt adathatnak elé, a dolgot magát nem illetik; a jelentők véleményöket, számlálataikat csalhatatlanoknak nem tartják, felszólítni kivánták csak a közönséget a dolog közelebbi vizsgálatára s mind az egyesület, mind az országos Rendek — ha majd eléjökbe jövend e tárgy — minden felvilágosítást, minden igazítást bizonyosan hálával fogadandnak el s kivevén a papirospénz s a vámfizetés ideáját, semmi egyéb nincs, mihez a jelentés szerzői ragaszkodnának; minden egyéb csak így van ott, mint materialéja a jövő tanácskozásnak. Kár volna tehát egyes dolgokon, ha visszatetszenek is, felakadni, mert mindezeken könnyű lesz segíteni; a fődolog mindig csak az marad, hogy egy országos választmány neveztetnék ki, mely még ezen országgyülés alatt adjon a tárgy iránt véleményt. Nem várhatni, hogy a törvényhatóságok ezen módtól is idegenkedjenek, mely minden jogaink gyakorlását szabadon hagyja.

Játékszin-épités. (1834.)

I.

Negyven esztendeje múlt, hogy nemzeti játékszinünk megállapítása iránt tanakszunk. A siker mindeddig csekély vala. Épült ugyan itt-amott egy-két szinház, kirekesztőleg magyar szinészeknek szánva, szinésztársaságink száma tizenháromra nőtt: de maga az ügy, müvészeti tekintetben, s azon kedvességre nézve, melyet az a jobb izlésü közönség előtt eddigelé tapasztalhatott, még folyvást bölcsőjében hever. A már több év előtt létezett szándék: ‚Pesten, országunk középpontján, magyar szinházat alapítni' — egy vagy más oknál fogva füstbe ment; jobb szinészink az egész országban mindössze is igen kevesen vannak; társaságink ide s tova holmi pajtákban tengődnek inkább, mint élnek; szóval: az egész e tárgyú intézet fölötte gyenge s ingatag lábon áll.

E helyzetben találá a dolgot ns Pest vármegye lelkes közönsége, ezelőtt másfél évvel. Nem elégedvén meg azzal, hogy egy, a magyar szinészek javából szemelt társaságnak Budán a városi szinházban munkás közbevetéssel ideigleni szállást s bő adakozási által lételt biztosítson: férfias akarattal szánta el magát, életre hozni a rég felfogott gondolatot, mely szerint Budapesten állandó magyar játékszín lenne megfenekítendő. S egy nagylelkü nagyunk ajándékából csakhamar szép terjedelmü fundust kapván, készülni kezde az építéshez. — Azonban legújabb határozás következésében a dolog még most abban maradt. Okát sokan fogják kérdezni a hazában. Azok közé tartozván, kik az elhalasztás mellett valának, szívesen elmondom az olvasó nagyobb közönség előtt fővonásikban az okokat, melyek bennünvezérlének.

A magyar játékszín ügyét a nemzetiség s nemzeti müveltség magas szempontjából kell tekinteni. Úgy kell azt nézni, mint jó izlés iskoláját, mint új munkássági mezőt, mely iróinknak, — mint új pályát, mely müvészségre hajlandó hazánkfiainak nyílik; mint módot: idegen nyelvü honfitársinkat a nyelv tanulására édesgetni, minmagunkat a müvészetben rejtező bájos erő által pallérozni, hatni a nemzetiségre a mesterség által, és viszont. — A külső csín tehát, az egész elrendelésének elegantiája s a belső

tökély — az ügynek megannyi szükséges föltétele. Mindezek pedig annál sürgetőbbek, mivel nagyon hátramaradtunk, s az idegent, kivel müveltségi versenyre lépünk, már csak sebesebb haladásban érhetjük el. — Ha már ezek a magyar játékszín czéljai, föltételei: mennyire szükséges, hogy azok magukat egy példányos játékszínben személyesítsék, s a dolog lelke, szelleme legalább egy élő, eleven, kézzelfogható kifejezést, képviselőt találjon? Az ilyen intézet pedig másutt, mint az ország középpontján, nem lehet; s viszont azon játékszinnek, mely Budapesten épül, másnak, mint ilyennek, lennie nem szabad. —

A pesti magyar játékszinnek tehát nem lehet csupán azért létesülni, hogy huszonnégy ember kenyeret kapjon; hogy Pest város magyar népessége esténkint magát mulathassa, s a vásárra begyülő vidékiek hirül vihessék rokoniknak s s barátiknak, hogy Budapesten már magyar játékszin is van. — Szükség, nem hogy mindjárt tökéletes legyen, mert hisz ez lehetetlen; de legalább hogy biztos reményt nyújtson minden gondolkozó hazafinak azon nézetek valósulása iránt, miket fentebb említék. A pesti magyar játékszin maximuma annak, mit e tárgyban a nemzet tehet s tenni fog; ennek középszerü állapotban veszteglése hosszasb ideig, itt, hol más-nyelvü játékszin divatoz, melyen gyakorta nagyhirü külföldi müvészek lépnek fel, — hol továbbá a majdmajd csoportosabban gyülekvő idegen a legjobbat s legszebbet keresi és várja abból, mit ezen országban, nyelvünkön kapni lehet, — hol annak, mit kivánni képesek vagyunk, valóban egy középpontba kellene egyesülni, — ez, mondom, nem volna egyéb, mint világos bebizonyítása annak, hogy a dologra még mindeddig tökéletesen nem értünk meg.

Már most, ha Pesten ugyanazon körülmények kiséretében épitünk magyar játékszint, melyek azt eddigelé mindenütt környezék: mikép igérhetünk magunknak kedvezőbb sikert s foganatot? mert örökös szabály, hogy egyforma okok egyforma következéseket szülnek. Ezen körülmények seregében pedig egy van, mely eddig is a legnagyobb szerepet játszotta: t. i. tőkepénz nemléte, s mind az, a mi ebből következik. — Tőkepénz nélkül jó játékszínt — vagy csak olyant is, melyből jó válhassék — nem képzelhetni. Nem beszélek paródiákról, pantomimekről, sem Staberlről, vagy magyarosított Kasperliről, — de még operákról s ballettekről sem; — ezek néha s némely helyütt ellehetnek, sőt tökéletesülhetnek is tőkepénz nélkül. De értsük egymást; mi most nem ezen

czélokra dolgozunk. Ha nem csalatkozom, ‚nemzeti játékszint„ — das ungarische Schauspiel — akarunk megállapítani, azokkal mik hozzá tartoznak, úgymint: a szomorú-, néző- s vígjátékkal. Ha egyszer ez meg van állapítva: akkor szárnyai alatt s mintegy belőle kifolyva, keletkezhetnek, a többi melléknemek; de fordítva bizonyosan nem. Most tehát, mint mondám, a magyar játékszinről van szó, hogy legalább legyen egy hely, hol magát a magyar művész képezhesse, az idegen megízlelhesse nyelvünket, s a buzgólelkű hazafi literaturája előmenetének örvendhessen. — Ily játékszin tőkepénz nélkül nem állhat fel, még akkor sem, midőn az a tökélynek már bizonyos pontján áll; középszerűből pedig jóvá magát még kevesbbé képezheti. Az udvari szinház Bécsben azóta vergődött fel, mióta ügyét az udvar pénzzel pártolja; a théatre français Párisban hasonlólag a kormány segedelmiből díszlik. A játék ezen nemének természetében fekszik, hogy a közönség mindennapi kedvezésiből nem létezhet, még oly helyeken sem, hol a művelt nézők száma sokkal nagyobb, mint nálunk. Mivel pedig ezen játéknem maga egész tisztaságában szükséges — még arra is, hogy a többi nem utóbb előállhasson: fődolog, hogy példányos játékszinünket a közönségtől függetlenné tegyük. Mig a játékszin ettől függ, mig annak a többség helybenhagyását kell koldulnia: addig művészi tökélyről s az egésznek művészeti szempontból vezérléséről szó nem lehet; mert nézők és szinészek közt folyvásti kölcsönhatás uralkodik. Hát még conservatorium, mely alatt itt főleg declamatiói oskolát s ily mestereknek külföldről hozatalát (Bécsben néhány igen jelest lehetne kapni) értek, szinészinknek külföldre utaztatása, különös játékszini igazgató s tisztviselők tartása, csinos ruhatár s egyéb készület — tőkepénz nélkül mikép lehetségesek?

Tőkepénz hija tehát a mondott nemekben a közönségre szorúlást, ez viszont a művészség elfojtását szüli. Játékszin dolgában pedig előmenetelt, virágzást, dicsőséget csak ezen elemtől várhatni. — Mindennap látjuk, mikép hat a pénz szűke játékszineink benső állapotjára. Hol kevés a pénz, ott a szinész csekély díjt kap: művelt ember tehát nem egyhamar adja magát e pályára. A müveletlen ember sem a nyelvet tisztán nem beszéli, sem annak, a mit játszik, szellemét fel nem fogja. Majd ismét, kevés levén a pénz, hogy a cassába valamivel többecske gyüljön, naponkint kell játszani, és pedig, hogy a nevezett czél némileg elérethessék, a legkülönbözőbb nemekben; szinészt pénzhiány

miatt csak keveset lehet fizetni, s így a szerencsétlen naponkint kénytelen játszani, ma mint Lear király lép fel, holnap mint a falusi borbély szolgája, holnapután talán mint a gyengéd szivű Colombina tisztes atyja; szerepét nem tudhatja jól, a darabot elrontja, magát egy nemben sem képezheti kirekesztőleg, illőleg nem öltözködhetik, s erkölcsileg elaljasúl.

Ily állapot várná a pesti magyar játékszint tőkepénz hijával, még akkor is, ha magára az épitésre alkalmas helyünk s elég készpénzünk már megvolna. Hogy erre nézve mikint állunk, azt egy-két más kérdéssel együtt egy második czikkelyben kivánom felvilágosítani.

II.

Fentartási tőkepénzen kivül megkivántatik még alkalmas fundus s elégséges készpénz a felépítésre. Alkalmas fundusnak pedig nevezem azt, mely a városnak szebb részében, ha lehet, azon irányban fekszik, melyben az jelenleg is épül és terjed, s oly helyen, hol azt sártól, portól, piszoktól könnyen meg lehessen őrizni. Csinos és jóizlésű mulattatóhelynek akarjuk a magyar játékszint, és így szükség, hogy a csinosság ezen színe mindenben, mi ahoz csak messziről is tartozik, mutatkozzék. A Kerepesi-út, melyen az ajánlott fundus fekszik, nemcsak hogy Budától s a városnak szépülni indúlt részitől távol esik, de mint a Pestre vezető négy főbb kereskedő-út egyike, a mondott tulajdonokkal teljességgel nem bir; a város topographiai körülményei által arra rendelve, hogy nyers termesztvényeinknek legyen főbb csatornája, körülötte az esztendő nagyobb részben csint és tisztaságot alig várhatni.

A mi pedig az épitési pénzt illeti: tudva van, hogy az egy igen csekély mennyiségből áll, melyet a felépítésre elégnek senki sem tart. Mert, ha nem valami roppant épületről van is szó, a mi hiúságunknak hizelkednék inkább, mintsem hogy czélunknak valóban megfelelne: azt mindazáltal bizonyosan mindenki óhajtja, hogy az épület csinos, diszes és olyan legyen, melyet idegeneknek is, mint jó izlésünk bizonyságát, pirulás nélkül mutathassunk. Erre pedig ismét tetemes pénz kivántatik; elébb pedig a terv meghányása s vetése szükséges.

Bátran kérdem már most minden részrehajlatlan olvasótul: czélirányos lett vala-e, a dolog ezen állásában, úgymint: pénz

nélkül az építésre, tőke nélkül a fentartásra, alkalmatlan funduson, az építésbe rögtön, azaz: most mindjárt beléfogni? talán csak meg van már mutatva, hogy nem az a czél: csak legyen magyar játékszin akárhol és akármilyen; hanem az: hogy legyen olyan, mely biztos reményt nyújt egy szebb jövendőre. Világos, hogy az építés csakhamar elakadt volna. — Remélhetjük-e hazánkfiaitól, mind azon elfecsérlett pénz után, melyet a magyar játékszin ügyének fonák felfogásai már elemésztettek, hogy őket egy a Kerepesi-uton fölemelkedett négy lábnyi kőfal tetemes áldozatokra fogná ösztönzeni, hacsak nincsen biztosság a dolognak sikerért kezeskedő helyes rendszeréről? — vagy azt hiszszük, hogy maga ez az intézet, akár legyen józan rendszerre alapulva, akár nem, tulajdon maga benső erejénél fogva, mihelyt előáll, tüstint fejledezni, virágozni fog, s valósitandja mind azt, a mit a haza a nemzeti játékszíntől vár? ezt a sok ellenkező tapasztalás után állítani, már most csakugyan nehéz lenne. Mondjunk igazat. Ily módon fogni a tárgyhoz, középszerű játékszinünket még egygyel megszaporítni, annyi lett vala, mint azt, ha nem egészen eltemetni is, de legalább egy évtizeddel hátratenni; annyi, mint egy anyja méhiből idő előtt napvilágra jutott embryót a balsors és hibás belső szerkezet mind azon csapásinak kitenni, melyek alatt ebbeli próbatételink eddigelé elhamvadtak.

Ezen inditóokoknál fogva ns Pest vármegye, legújabb gyülésében, elhatározá: az építés megkezdését elhalasztani, úgy hogy ha más fundus iránti törekvéseink nem sikerülnek, az építés 1836-ban Sz.-Györgynap után a mostani funduson indittassék meg; ha pedig fundus akad, s a körülmények engedik, előbb is. — Ezen újabb határozásnál az ügy bizonyosan nem vesztend. Még akkor is, ha az előbbi szándék áll vala meg, a szükséges előkészületek időt kivántak volna. Időveszteség tehát aligha van; s tulajdonképen csak oly valami haladt el, a mi most mindjárt úgysem valósulhatott volna. De sok a nyereség más tekintetekben. Időt kaptunk lépéseket tehetni a fundus elcserélése tárgyában, minek lehetlensége iránt eléggé meggyőződve még nem vagyunk. Értekezhetni ns Pest városával minapi hazafiúi nyilatkozása értelme fölött. Életre jöhet azon más idea, melytől ns Pest vármegye tetemes pénzbeli nyereséget remél. A tudós társaság által megjutalmazott e tárgybeli pályamunkák is nem sokára megjelennek, hatni fognak a közvéleményre, s talán

majd könnyebb leend a dolog érdekébe a többi megyéket is belé vonni, s azt némileg országossá is csinálni. Igy majd helyesebben, többet igérőleg foghatunk a tárgyhoz. Legrosszabb esetben pedig ott leszünk, hol ma vagyunk, azon egy különbséggel, hogy ideáink a nyilvánosság s a sok oldalróli vitatás által ki fogtak tisztulni, és hogy megismerkedtünk az akadályokkal, miket legyőznünk szükséges. Ha pedig ez az egész szent buzgóság nem egyéb, mint szalmatűz, melynek másfél esztendei lobogásnál többet igérni teljességgel nem lehet: akkor már épen nagy szerencse, hogy nem fogtunk hozzá az építéshez, mert az ilyen gyenge lángnál Thalia és Melpomene csak azért melegültek volna egy kis korig, hogy azután annál tökéletesebben — megdermedjenek.

De talán a mostanság Budán szállásoló szinjátszó társaság iránt aggódnak némelyek? — Ez iránt sem nehéz megnyugtatni a közönséget. A mostani kötés Buda városával jövő 1835-diki Szent-György-napig tart; de a felszólítás következésében, melyet ns Pest vármegye meghagyásából a szinészi igazgatóság a városhoz intézett, emez késznek nyilatkozott a bérkötést további három esztendőig, és igy 1838-iki Sz.-György-napig, meghosszabbítani. Meg kell jegyezni, hogy ezen bérkötés a szinész-társaságra nézve azon kötelességet húzza maga után, hogy szinészi előadásai félbeszakadás nélkül folyjanak. Pest vármegyének azon határozata pedig, melynél fogvást a szinészi igazgatóságot a kötés megújítására felhatalmazta, azon időbül való, mikor az épitésnek még ezen őszszel megkezdéséről gondolkodott. Pest vármegye RRei tehát már akkor, midőn ezen határozást hozák, azon szempontból indultak ki, hogy az épitendő játékszín 1838-iki Sz.-György-nap előtt készen nem állhat, és igy elszánták volt magukat azon áldozatok s azon meleg részvét folytatására, melyeket a budai társaságnak a mondott időhatárig fenmaradása megkiván. — Mivel pedig remélhető, hogy az 1836-ikban Szent-György-napkor kezdendő épités, a módok nagyobb bősége mellett, hasonlókép nem fog az 1838-iki tavaszon túl terjedni: világos, hogy ns Pest vármegyének legújabb végzése a budai társaság állásában legkisebbet sem változtat. A közönség adakozásai s jelesül nemes Pest vármegye nagylelkű bőkezűsége nélkül eddig sem állhatott volna fel; erre szorul, ezt várja ezentúl is. Pártfogói meghidegülését pedig föltenni oly gyanú, mely az én keblemben helyet nem talál, s azok által, kiket érhetne, bizonyosan tettleg fog megczáfoltatni.

A magyar nyelv és ellenzői.

Bevezetés.

Ama rég kivánatos melegség, melylyel századokig tartott tespedés után sorvadozó nyelvünket előbb egyesek és irók, utóbb törvényhatóságok, végvalahára maguk az ország rendei is felfogák, sok jó és szép mellett, mit előhozott, néha s egy két helyen egy két túlságra, kelletlen kitörésre s keresztülcsapásra adott alkalmat. Az ellenhatás, mely minden újonnan keletkező ügyet vár, nyelvünk emelkedését pedig azok részéről, kiket eredet, nevelés, megszokás s tudományos miveltség idegen ajkúakhoz vonzanak, kezdettől fogva fenyegeté, már rég ideje, hogy csak alkalomra vár, melyre eléállhasson, része, melyen előbukkanhasson. Természetes tehát, a magyar nyelv barátai által itt amott elkövetett hibákból, egy némely gondolatlanok, idétlen félszegségéből táplálnia magát, abból venni okot és szint erőre és keserűségre, hogy így az, mi a kebelek mélyében melegen forrad, közönség elébe állítva, hideg vér és józanság köntösében jelenjek meg. Nem új taktikája a félig legyőzött felekezeteknek, mely szerint ime az ellenhatás szószólói magyar nyelv ügyében, szóban és irásban, tollal és beszéddel, feles számban és nem megvetendő erővel, majd megragadó heveskedés, majd rábeszélő tiszteletes okoskodás fegyvereiben állanak velünk általellenben. A magyar nyelvre nézve — s ezt senki, ki az idő jelenségeire figyelmezett, nem tagadandja — új évkor kezdődött: az ellenhatás évkora.

Az ellenvetések azonban s a vádak, mikkel ügyünk ostromoltatik, s ezeknek hevességök, sőt még mértékök és irányuk is, felette különbözők, épen úgy mint a különféle szempontok, mikből különböző helyzeteikhez képest ellenzőink kiindulnak. Szorosan meg kell őket választani egymástól, s minden megtámadásra külön felelni, nehogy oly nézetek egyesüljenek ellenünk a közös veszély érzelmében, mik egymás mellett soha sem foghatnának megállani, s összepontosodott ostromban forduljanak ellenünk a fegyverek, melyek egymás ellen valának harczolandók.

Első helyt állanak, kik általános politikai helyzetünket veszik ellenkezésük álláspontjául. Ő szerintek, ha a közlekedés eddigi nyelve, a latin, a mindennapi életből kiszorúl, veszedelmeztetni fog a kapcsolat, mely kötleveleink értelmében, közös fejedelem

alatt egy igazgatási középpont által az örökös tartományokkal összecsatol.

Másik alkotmányunk aristocratiai szellemére utalnak s a veszedelemre, mely ezt érni fogja, ha a tudás és értelem, és törvényes ismeretek azon kútfejei, mik eddigelé inkább csak egy karzatnak voltak birtokában, az egész néptömegnek nyitva állandanak.

Még mások ezen egész nyelv melletti buzgalmat idétlen heveskedésnek, ifjúi éretlen fellobanásnak tekintik, egynek az ezer módok közül, melyek pártolása által bizonyos évkorokban az ügyesebbek az oktalan nép tapsait magukévá tenni s önczéljaikra fordítni tudják. Ők magukat a materialis szükségek embereinek nevezik; nemzeti erő s nemzetiség nekik üres szó, s azok, kik ezen kézzelfogható valóságos szükségek dolgában oly igen elmaradt országban, a nyelvvel mint valami főbenjáró dologgal bibelődnek, ő előttük gyenge fejű, legfeljebb is sajnálkozást érdemlő ábrándozók.

Jőnek azok, kik a tudományosság álláspontja miatt vannak aggódásban. A magyar nyelvnek tudományos és országos polczra emelkedése minket, Európa külön nyelvű térein oazis gyanánt különczködő parányi népet, az egész tudós világtól elszigetelend nemcsak, de megtörténendik az is, mi mindenütt másut megtörtént: az alapos tanultság, a velős tudományosság — solida eruditio — felületes ismereteknek adand helyet. A deák nyelv kevésbbé szükségessé létele által, mellesleg literatura szeretete és terjedelme, a sziv és észbeli igazi miveltség hátramaradásával tetemesen veszteni fog. Ezen felül literaturánk tudományos tekintetben még igen hátra levén, tudományos könyvek oly számmal, hogy csupán azokból elegendő tudományos miveltséget meríthessen valaki, még nincsenek; és így a deák nyelv megszüntetése azokra nézve, kik eddigelé mint született magyarok magyarúl, és kénytelenségből deákúl olvastak, és e holt nyelv megtanulása közben a tudományosságot megizlelték, és utóbb maguknak azon szép ismereteket szerezték, ezentúl pedig csupán csak magyarúl fognak tudni, valóságos vandalismust szülend. Ugyanezen okoknál fogva közhivatalokba is, kivált vármegyeiekbe, sokkal több tudatlan ember fog lépni; a minek következéseit kiki érezheti.

Egy ötödik fél a törvény kiszolgáltatására s belső igazgatásunk körülményeire figyelmeztet. Régi okleveleink többnyire deák nyelven levén, a mely mértékben e nyelv ismerete fogyni

fog, ugyanabban fogyand törvényes és históriai ismereteink terjedelme is. Törvényeinket rövid idő mulva csak kevesen értendik, s maradékink prókátoraiktól fognak függni. Belső igazgatásunkba pedig a magyar nyelv zavart hozand, a mi most is látható; mert a hivatalos nyelv megállapítva még nem levén, csaknem minden törvényhatóság más meg más nyelvvel él, egyik a másikat nem érti, s a fogalmak örökös homályba és sokértelműségbe jöhetnek; sok helyen pedig a nép magyarúl még épen nem tudván, a közdolgoknak ezen nyelveni folytatása valóságos kényszerítés, és a legkedvetlenebb következésekkel van összekötve.

Ezután a német felekezet következik. Magyarország miveltsége nagy részét német befolyásnak köszönheti, ezen kútforrás kiszáradását csakhamar érezni fogjuk. A királyi városok lakóinak nagy része német, a szakadás köztünk, melyet a józan politika elenyésztetni kivánna, a magyar nyelv győzedelme által mindinkább erősödni fog; kereskedési viszonyaink többnyire németekkel és német eszközök által léteznek; ezeknek s hitelünknek, s a mi ezzel összeköttetésben áll, földmivelésünk és iparunk felvergődésének a német nyelv kiszorítása által tetemes nehézségeket szerzünk.

E részhez számlálom azokat is, kik ha nem szóval is, de legalább tettlegesen a magyar nyelvtől félelmet mutatnak; azt társasági nyelvvé lenni nem engedik; maguk vagy épen nem, vagy csak igen felületesen tanulják, gyermekeik nevelésében másodrendű tárgynak tekintik.

Jő végre a tót, horvát felekezet; amaz ezen ország autochtonait az újabb telepedők bitorlása ellen védelmezve, emez törvényekből s kötlevelekből megmutatandó, hogy a magyar nyelvet a társországokra reátolni nem lehet.

Ihol, mennyire tudom, teljes számmal, ha röviden is, de ismétlésem által legalább nem gyengítve, az ellenvetések sommája, mik bizonyos idő óta minden felől harsognak füleinkbe, s a társaság minden karzataiban, különféle nyelvű s helyzetű, fő és alacsony tekintetű, nagy és kis rangú, tudós és tudatlan, ügyes és ügyetlen, hidegen fellépő és heveskedő embereket kaptak tolmácsokul, szószólókul. Emlékezem ugyan még más ellenvetésekre is, de ezek részint alacsony szenvedelmekhez vannak intézve, részint piszkos alakot viselnek; megbocsát tehát a jó izlésű s józan gondolkozású közönség, ha én — ki nem új zivatarok

magvait akarom elvetni, hanem inkább eszközlője lenni békének s egyességnek, az oly harczokat pedig, melyekből még a győző is piszkosan lép ki, szivemből utálom — ezeket felelet nélkül hagyom, biztosan várva az időtől, a hazafiság és közértelmiség bővebb kifejlésétől, hogy az eféle fegyverekkel a divat nemsokára felhagyand.

A mi már az ellenünk felhozott szemléleteket illeti, azoknak merő kimondása elegendőkép mutatja, hogy ellenzőink a magyar nyelv barátinál különféle irányokat tesznek fel, különféle újításokat ellenzenek, különféle óságokat kivánnak megtartatni. Némelyek, úgy látszik, nem ellenzik a magyar nyelvnek tudományos és hivatali polczra emeltetését, de nép nyelvévé tétetni átalják. Ezek a deák, amazok a német, ismét ezek a tót, horvát nyelv érdekeit védelmezik a magyar ellen. Egymással megegyeztetni őket talán nem épen igen könnyű lenne. Mindnyájan csak azon egyben fognak kezet, hogy a magyar nyelv barátit szerfeletti sietéssel és a fennálló érdekek megsértésével vádolják.

Helyzetünket s előmeneteleink jelen állapotját s jövő szükségeinket tekintve, korszerűnek s az ügy érdekével megegyezőnek tartom, ezen ellenvetéseket szoros és részrehajlatlan taglalás alá venni, érdemük szerint méltánylani, azt, a mi bennük helyes és igaz, a fonáktól és félszegestől megválasztani, hogy így a közönség ugyan tisztában legyen az iránt, mit a kérdés felől maga újabb helyzetében egy s más részről mondani lehet; egyszersmind pedig kivilágosodjék, hogy a valóságos nehézségeken mennyiben és miként kelljen és lehessen segítni. Meggyőződésem szerint szent czélunk csak így leszen elérhető.

Mikor azonban e munkához fogok, szomorú érzések futják által keblemet. Keserű sors! Negyvenöt esztendeje mutogatják szónokaink, íróink a nyelv szükségét, nincs könyv, nincs folyóirás, melynek lapjai ez állítás bizonyításaival telve nem volnának; negyvennégy esztendeje, hogy a törvény szólott, köztanácskozási termeink ezerszer hangzottak vissza a kérdés vitatásától, íróink, költőink lassanként egy dicső koszorút alkottak össze: s még mindig oly messze vagyunk óhajtott czélunktól, hogy vívnunk kelljen — miért? Nem a következésekért, de az elvekért, melyek további törekedéseink becsét elhatározzák. Küszöbén állunk az igéret földének, s nem arathatunk gyümölcsöket, hanem küzdenünk kell a merőért, melybe jövő emelkedésünk magvait már a múlt ivadék elhintette. Élénk fájdalom, melyet csak a jobb

jövendőbe való kinézés s az akadályoktól vissza nem rettenő férfiúi akarat képes legyőzni.

Vagynak tudom sokan, kik ezentúl nyelv ügyében minden további felelgetést szükségtelennek itélnek. Számtalan akadályok mellett sokat nyertünk az utolsó időkben, törvények szólnak mellettünk, nem ellenzi a kormány igyekezeteinket, a körültünk sereglő ifjúság hévkebellel s többé nem zsibbadható lelkesedéssel ölelte fel ügyünket, s kezeskedik a jobb jövendőért; nincs hát mitől félnünk, s feleljen helyettünk az emberi igyekezetek végbirája: a szerencse, a jó siker, mert hiszen mi vagyunk az erősebbek. De én ezekkel nem tartok. Átallom oly bíróra bizni ügyemet, ki oly sokáig ellenségünk volt, a ki — mitől mentsen meg a magyarok Istene — még ismét ellenünk fordulhat. Nekünk az ismét elsülyedteknek rosszul illenék majd akkor ő ellene panaszkodni, kit boldogabb napjainkban fő és egyetlen biránkul fogadtunk el.

De még más okoknál fogva is szükséges a felelet. Szükséges legelőbb is személyes nézeteink s tetteink megigazolása végett. Mert ha ezek a vádak valóban helyt állanának; ha igaz lenne, hogy ez a törekedés a magyar nyelv előmozdítására nem egyéb, mint divat vagy éretlen heveskedés s ifjúi ábrándozás, s hogy annak virágzása s vég-győzedelme e hazába szakadásokat és gyengülést, értelmi erőnkbe zsibbadást, tudományos állapotunkba elmaradást, miveltségünkbe csökkenést, közdolgaink minden ágaiba zavart hozand, sőt talán még alkotmányunkat is veszedelmeztetni fogja: akkor szent kötelessége lenne minden magyarnak, lenne minden igaz hazafinak, hogy e gondolattól, habár azt gyermekkora óta élte legkedvesebb ideálja gyanánt ápolta is, örökre megváljék, s annak gyökerét szivéből úgy kiszakítsa, hogy abban a hazai nyelv szeretete soha többé még csak egy szempillantásig se csirázhassék.

Állandó és tartós győzedelemre csak az tarthat számot, a mi a józan és hidegvérű polgárok helybenhagyásán alapul. Nem elég tehát, ha a magyar nyelvet az azt anyjok tejével beszítt polgárok pártolják, s a forró vérű ifjúság védelmezi; de kell, hogy ez ügy azon honfiak segítségére is számot tarthasson, kik menten minden hevességtől csak úgy fognak az ügy mellé állani, ha annak hasznos volta bebizonyíttatik. A külföld előtt sem akarunk erőszakos nyelvterjesztők, a valódi jót üres szónak feláldozó ábrándozók gyanánt megjelenni; tudja meg a világ, mennyire az, mit a nyelv mellett teszünk, érett meggondolás, hideg

eszmélet szüleménye, hogy nyelvünk előmenetele kapcsolatban áll mindennemű előmeneteleinkkel, s azoknak előleges feltétele, melyen polgári boldogságunk, nemzeti dicsőségünk s a királyi szék ereje egyaránt sarkallik.

Ezen kevés sorok tehát, miket fiatal kezem, szivem gondjainak könnyítéseül hány papirosra, nem tihozzátok vannak intézve, kik buzogtok a hazai nyelv mellett, s politikai hitvallás gyanánt hiszitek, hogy nyelv nélkül nincs nemzetiség, nemzetiség nélkül nincs erő, erő nélkül nincs kifejlés, nincs előmenetel, azon földön pedig, mely felett a magyar szent korona lebeg, más mint magyar nemzetiség, törvény és igazság szerint nem uralkodhatik. Tinektek az én szavaimra szükségtek nincs, elég ok nektek sziveitek sugalása, elég ösztön belső buzgalmatok, elég jutalom a kipillanthatás egy szebb jövendőbe. Annak, a mi tireátok hat, titeket izgat és indít, e lapokon hasznát nem vehetem. Mert azokhoz szólok, kik előtt e szó „nemzetiség“ üres hang vagy mást jelent, mint minekünk, kik idegen ajkú szülék gyermekei bölcsőjüktől fogva idegen nyelven beszéltek, idegen literaturákban találták gyönyörűségüket, ügyesen és csinosan csak idegen nyelven irnak és szólnak, kiket tehát a magyar nyelv emelkedése legkényesebb önszereteteikben bolygat, legkedveltebb foglalatosságaikból forgat ki. Oly nyelvet kell tehát velük beszélnem, melyet értenek, oly szempontból kiindulnom, melyeket magukéinak vallanak; önharczmezejükre kisérnem őket, s önfegyvereikkel kelnem ellenük viadalra. Ez az, mit e lapokon teendek, azon erős bizodalomban, hogy részrehajlatlansággal s keserűség nélkül olvasandják szavaimat. Kivánom ezt tőlük azon mérséklés nevében, melytől e lapok folytában soha el nem térni legerősebb feltételem.

Nemzeti irány a nyelv dolgában.

Annak, ki valamit oltalmazni akar, mindenek előtt álláspontot kell hogy válaszszon magának, s tudnia, tudatnia másokkal, hogy mi az tulajdonképen, a mit oltalmazni kiván. Igy én is, mikor a nyelv ügyében különféle ostromlók ellen tollat fogok.

A király javáért, a haza függetlenségeért vitt győzedelmes sereget zsákmányló katonák követik. Krisztus leczkéit világi czélokból fogadja el nem egy; kész pénzért veszi mellére a keresztet. Igy van prédakatonája minden ügynek, képmutatója

minden hitnek. De azért szent ügy marad harczolni a hazáért. A keresztény vallás pedig Isten ajándéka, mit vigasztalásul adott a sötétben tévelygő halandóknak.

A magyar nyelv mellett sok gyáva ember beszél, előmozdításának színe alatt sok ügyetlenség történik. Sokan tudatlanságukat hazafiságnak keresztelik; mások bajusz, pipa és sujtás alatt hazafiságot képzelnek. Ezek éretlen buzgósággal erőszakot akarnak tenni minden bevett szokáson; amazok azt hiszik, sokat tettek a hazáért, ha magyarúl káromkodnak, a németet ostoba svábnak keresztelik. A még fortélyosabbak pedig úgy nézik a magyar nyelvet, mint módot, a szempillantás felhevülését magányos czéljaik előmozdítására használni.

Ezekhez nekem semmi közöm. Ők a magyar nyelv hadi serege prédáló csapatjait teszik. Cselekedeteiket védni nem fogom, nem akarom; a mi ezek ellen mondatik, arra feleljenek ők maguk, ha tudnak. Lépéseik épen úgy nem a nemzet lépései, beszédük épen úgy nem a mi beszédünk, mint a hogy ellenzőink nem vállalják el magukéi gyanánt a gúnyt és piszkot és méltatlanságot, mivel sokan az övéik közül nyelvünket esztendők óta illetik. A balgatagok, túl s tova csapongók, bárdolatlanúl piszkolódók czivódásaiba keveredni nem tanácsos. Végezzenek egymással a két rész betyárai, kár lenne őket örömeikben háborgatni; csak azt az egyet ne képzeljék, hogy a dolog végkimenetelét ők fogják elhatározni. Azt sem lehet tagadni, hogy egyes törvényhatóságok részéről történhettek s tán történtek is lépések, melyeket az ezen ügyben szükséges mérsékléssel megegyeztetni nem lehet. De ezek mind csak egyes jelenségek, s az egész helyezetét nem változtatják.

Itt csak azon irányról leszen szó, melyet negyven esztendő óta törvényhozás, és egy részben nemzeti előmeneteleink s miveltségünk köztudomásul képviselői, a nyelv ügyének adni igyekeznek. Csak ezen irányt lehet igazul köz és nemzeti irány gyanánt elismerni, s mint ilyest meggyőződésünk különfélesége szerint vagy megtámadni hagy oltalmazni.

1791-ben történt az első lépés magyar nyelv dolgában az ország rendei által. A történt próbatételek által elrémült nemzet törvény által biztosította magát, idegen nyelvnek közdolgokban való behozatala ellen; a dicasteriumoknál meghagyatott a deák nyelv, de egyszersmind lépés történt, hogy a magyar nyelv minden iskolákban taníttassék.

1792-ben a magyar nyelv az ország határain belől rendes studiummá canonisáltatott, egyszersmind meghagyatott a közpolgári dolgok iránt munkálódó küldöttségnek, hogy a helytartótanácsnak magyar levelezése iránt a törvényhatóságokkal javaslatot tehessen.

1805-ben egy lépéssel tovább mentek az ország rendei. Az országos felirások két nyelven történtek, így a törvényhatóságok felirásai is, ha ezeknek tetszett; a helytartó-tanács magyar felirásokra magyarul felelni köteleztetett. Az alsóbb törvényszékeknél a pereknek magyar nyelven folytatása megengedtetett, csupán a királyi s hétszemélyes tábla szabadíttattak fel az ilyen perekben magyar nyelven való itéléstől.

1825-ben magyar Akadémia állíttatott. 1830-ban pedig az előbbi diaeta által felterjesztett kívánságok folytában törvénynyé vált, hogy a helytartó-tanács magyar nyelven iró törvényhatóságoknak ne csupán magyarúl feleljen, hanem különben is magyarúl írjon; hogy a curia a hozzá magyar nyelven felvitt perekben magyar nyelven itélni köteleztessék. Minden egyéb világi s egyházi törvényszékeken folyhassanak a perek magyarúl, a birónak szabad levén az eddigi nyelven ítélni. Továbbá, hogy jövendőre senki, ki magyarúl nem tud, közhivatalba ne léphessen. 1834-iki januáriustól fogva senki, ki magyarúl nem tud, prókátori censurára ne bocsáttassék.

Ugyanazon diaetán az országos rendek izeneteiket a másik táblához magyar nyelven kezdették átküldeni; a mostan folyamatban levő országgyülésen pedig a főrendek is ezen nyelven kezdék írni izeneteiket. Ugyanekkor kérés ment ő felsége elibe, hogy a felirások ezentúl merőben magyar nyelven történjenek, a törvény két nyelven sanctionáltassék.

Mit teszen a tudós társaság? Czélirányos magyar munkákat nyomtattat, idegen nyelven irott könyveket magyar nyelvre fordíttat, jutalmat szab a legjobb magyar munkára, pályakérdéseket teszen fel különféle nemekben, összeszedi s közrebocsájtja a nyelv régiségeit, grammatikát s szótárt készíttet stb.

Mit kivánnak, mit óhajtanak az egyes tudósok s irók? Hogy a nyelv társasági nyelvvé váljék, a tudományosság, ipar, közélet, hivatalos világ minden ágaiban alkalmaztassék s használtassék; minden kötések, szerződések, lépések törvényszékek előtt magyar nyelven történjenek sat.

Világos mind ezekből az irány, melyet e tekintetben

nemzetinek egyedül nevezhetni. Ezen irány tehát pedig az: országossá, diplomatikaivá, tudományossá, jó társaságivá és miveltté tenni a nyelvet; czél gyanánt tűzni ki azt, mely felé részint szükségből, részint izlésből igyekezni ezen ország minden lakosának elegendő oka legyen, hogy így az, a mi felsőbb polczokon szükséges, utóbb ezekről a polgári társaság minden karzataira átszivárogjon, átsugározzék.

Erőtetésről, gondolatlan sietésről tehát itten szó nem lehet. Negyven esztendő tölt el, míg Magyarországon törvénynyé vált, hogy minden, ki közhivatalt visel, magyarúl tudjon. A vármegyei közigazgatás s a törvény kiszolgáltatása ügyében most is csak megengedve van a magyar nyelv, nem parancsolva; arról pedig, hogy az országban lakozó különféle nyelvű néptömegek sajátságaikból kivetkeztessenek, magyarokká változtassanak által, országosan soha szó nem volt. Tudjanak, tanuljanak magyarúl minél többen; de hogy azon túl mit tudnak, hogy micsoda népfaj ivadékinak tartják magukat, abba az országnak magát avatni nem szándéka. Ez tehát azon irány, melyet én előbb ugyan szellemében s indító okaiban bővebben kifejteni, aztán pedig ellenzői állítása ellen védelmezni kívánok.

Töredékgondolatok egy nevelési tervezet felől.

Midőn tollhoz nyúlok, hogy parancsát követve néhány észrevételt tegyek az Ön fiaira nézve legalkalmasabbnak látszó tanulmányi terv felől, örömmel gondolok arra, hogy Önnél már előzetesen le vannak győzve mindazon nehézségek, melyek a legtöbb esetben meg szokták akadályozni valamely értelmes nevelési rendszernek tervezését és keresztülvitelét. Gyermekeinek szerencsés testi és lelki szervezeténél fogva a főfeladat arra irányúl, hogy inkább czélszerűen felhasználjuk a meglevő erőket, mintsem ellenök küzdelmet fejtsünk ki; különben is az Ön nemes érzelmeinek s szép és minden jó iránt állandóan fogékony lelkének jótékony hatása alatt, anyai szivének melegítő közelében nem lesz a nevelés az ellenállás, hanem a folytonos haladás és fejlődés nyilvánulása. Ha ezenkivül számításba veszem, hogy az Ön helyes érzéke s mindenféle előítéleteken és divatos félszegségeken felülemelkedő szelleme nagy mértékben megkönnyítik

törekvésemet, azt, hogy bizalmának megfeleljek, ezzel egyszersmind legmélyebb elismerésemet is kifejezni hiszem a feladatért, melyet baráti érzületének és jóságának köszönhetek.

Nem lehet feladatom könyvet irni a nevelésről. E feladat meghaladná ereimet s sok tekintetben, hogy úgy mondjam, rossz tréfa szivében tünnék fel. Ezúttal csupán egyszerű tanulmányi tervről van szó, még pedig fiainak sajátszerű helyzetére vonatkozó tanulmányi tervről. Szigorúan meg akarok maradni feladatom körében s csak annyiban engedek tért általános fejtegetéseknek, amennyiben ezt a tanulás és nevelés közötti szoros kapcsolat megköveteli, vagy a mennyiben ez különben a terv megalapítása és megvilágítása érdekében szükséges.

Fiainak nevelésénél két főszempontot kell tekintetbe vennünk, először azt, mely minden embernél a sziv és müvelődés szempontjából általában figyelembe veendő; másodszor azt, mely őket mint magyar állampolgárokat a királylyal és hazával szemben elfoglalt sajátlagos helyzetüknél fogva illeti. Nem nehéz belátnunk, hogy honfitársainknak, ha a külföld előtt tisztességesen fel akarnak lépni, sőt ha saját hazájuk javát akarják is előmozdítani, oly készültségre, oly általános ismeretkörre, oly cosmopolitikus müveltségre van szükségök, a milyenre a jelenlegi viszonyok közt minden europai müveltségű ember igényt tart. Másrészt azonban hazánk sokkal szegényebb ily tehetségekben és kitünőségekben, — előjogokkal pedig, melyekkel természetszerűleg megfelelő kötelezettségek járnak, oly bőven el van halmozva, — hogysem mi, mint más előbbre haladott nemzetek fiai, ilynemű általános müveltséggel megelégedhetnénk s hogysem figyelmen kivül hagyhatnók azon eszközöket, melyek a haza érdekében való kiválóan gyakorlati alkalmazásukat biztosítják. Nálunk tehát mindkét említett szempont egyenlően fontos, mindkettőnek barátságosan kell egybeolvadnia. Nemzetivé kell tenni a müvelődést és müveltté kell tenni a nemzetiséget. E két dolgot, a hazai állapotoknak alapos ismeretét, és a sokoldalú müveltséget össze nem egyeztethetőnek sőt egymással ellenkezésben levőnek tartani, oly tévedés, mely ha csak ritkán mondatik is ki nyiltan, de mélyen bengyökerezik a keblekben, az egész csak előítéleteken alapszik, tényekkel nem is igazolható és legfőbb érdekeinket érzékenyen sértő sajnálatos jelenség. De ugyan miben is rejlenék hát tulajdonképeni oka ezen össze nem egyeztethető sajátságnak? Benső intézményeink, törvényeink, szokásaink, egyszóval viszonyaink

bármi tekintetben inkább lélekölők-e, inkább prózai természetűek-e, vagy — hogy a megszokott kifejezést használjam — kevésbbé tisztességesek-e, mint sok más nemzeteké, például a lengyeleké? Magától értetődik, hogy itt a tömegekről beszélek. És mégis hallotta-e egykor valaki, hogy a lengyel nyelvét és szülőföldje viszonyainak ismeretét elhanyagolta volna csupa idegenszerűségek utáni túlzott vágyból? Ezen össze nem egyeztethető tulajdonság tehát nem egyéb, üres agyrémnél, melynek egyedüli alapja abban van, hogy nagyszámmal találhatunk az országban használható, magyar módra nevelt embereket, a kik magyaros németséggel beszélnek s nincs meg rajtok az a máz, bennük az a fesztelenebb modor, a mely nélkül bárki is még a legtágasabb ismeretek daczára is a jó társaságban nem egyéb szomorú bábnál. Felfogom és értem azt, ha müvelt szülők visszariadnak az itt rajzolt képtől, csak aztán a másik végletbe ne essenek, mert valósággal az imént festett kép mellé szükség esetén számos mást állíthatnánk sajnálatra méltó mennyiségben és nem kevésbbé nevetséges minőségűt; sőt azt állíthatnánk, hogy az egyik rendszernek legalább hasznos embereket köszönhetünk, míg ugyanezt a másikról bajos volna bebizonyítani. Igaz az, hogy mostanig sok szülő, különösen a szegényebbek és a kik a monarchia fővárosától távol éltek, gyermekeik nevelésében igen kevés figyelemmel voltak a külső ügyességre s az idegen müveltségre, míg mások, a jobbmódúak, különösen Bécsnek magyar lakói, készek voltak az utóbbi tekinteteknek feláldozni minden egyebet, még a hazai müveltségre irányuló leggyengédebb intelmet is. Mit fognak az előbbiek ezután tenni, valjon be fogják-e látni eljárásuk hátrányait és egyoldalúságát, vagy nem az nem tartozik ide, annyi azonban világos, hogy az utóbb említett osztálytól függ eddigi rendszerét minden pillanatban megváltoztatni, sőt ezt mihelyt lehet, saját érdekükben tenniök kell. A haladás, melyet bizonyos eszmék néhány év óta az országban tettek, a gyűlölség, mely az aristocratia ellen mutatkozni kezd, a birtoknak egyre növekvő feldarabolása és ennek következményei szükségessé teszik, hogy a magyar aristocratia, — ha a büszkeség és nemzeti érzület nem elég erősek felébreszteni őket álmaikból, — neki bátorodjék, és a közügyekben való tevékeny részvételével biztosítsa magának az eszközöket, a befolyást a közügyek terén lassan végbemenő átalakulásokra, azon befolyást, mely az aristocratia tagjait vagyonánál, politikai jogainál és társadalmi helyzeténél fogva igazságosan is, törvé-

nyesen is megilleti, és kell, hogy ezen eszközöket mérlegbe vetve érvényesítse. A közügyekben való ezen részvétel azonban teljesen lehetetlen a hazai nyelv és a hazai állapotok alapos ismerete nélkül. Ezen szempontból kell tehát figyelembe venni a magyar nyelvet, nem mint csupán nyelvet, (mert mint ilyen azokra nézve legalább, a kikre a haza üres szó, minden nyelv egyenlő erkölcsi értékű és ez az érték a nyelvnek csak irodalmi fejlettsége fokától függ) tehát nem mint csupán nyelvet kell tekinteni, hanem mint eszközt, a szükséges ismeretek megszerzésére, polgártársaival való benső, szívbeli érintkezésre, hogy rájuk szóval és irásban hathasson, és hogy a nyilvános tanácskozásokban általa az őt megillető befolyást gyakorolhassa. De e szempontok egyszersmind kijelölik azt a módot is, a mely szerint e nyelv tanulmányozásával a melyhez hozzátartozik irodalmának alapos ismerete is, foglalkozni kell, mert ugyanis a nyelvnek nem csak felületes ismeretéről van szó, mely arra szorítkozik, hogy szükség esetén akkor is egy sereg grammatikai és syntactikai hibával magyarul szólhassunk valamely gazdasági tisztviselőhez, hanem szükséges oly készültség benne, hogy minden előforduló tárgyról eszméinket és érzelmeinket könnyen és elegantiával fejezhessük ki. Csak ha magunk ennyire jutottunk a nyelvben, érezhetjük feljogosítva magunkat kinevetni azokat, kik a főrendi ház tanácskozásaiban felolvasott ügyiratok, tartalmát szomszédjaik által tolmácsoltatják maguknak, vagy nyilvános tárgyalások alkalmával elszólásaikkal mulattatják a bámuló közönséget, kik a legszánandóbb törvényhozók, nagyon is középszerű megyei előljárók, valódi anachronismusok a XIX-ik században, midőn mindenki annyit ér, a mennyit tud. Az ily egyének valódi pasquill-jai azon aristocratiának, mely önhitt képzelgésében magát mindenen felülemelkedettnek véli, s ez önhittsége annál kirívóbb oly országban, a hol az uralkodó ház minden tagja magas müveltséggel tündököl, s melynek első tisztviselője, egy osztrák herczeg, a kit egy reá nézve tulajdonképen idegen ország viszonyainak ismeretében és gondozásában eddig még senki felül nem mult, s épen ezáltal ezen ország fiainak oly magasztos példát nyújt. Tényleg úgy látszik, hogy az átok egy neme sújtja azon tehetséges egyéneket, kik a szabad, de fiainak támogatására rászoruló hazához hűtlenekké lettek; mert kevés példát tudnék felhozni honfitársaink közől, kik hazájoktól s annak érdekeitől elidegenedve bármi módon kitüntek volna. Tiszteletteljes kivételt

teszek azokkal, kik a katonai vagy diplomatiai pályát választva eszközt és módot találtak hazájuknak szolgálatot tehetni. De általában véve azt tapasztalhatja Ön, hogy tíz honfitársunk közül kilencz olyan, ki hazájáról keveset tud, más körben is hasonlóan csak korlátoltságával tünik ki. Az egyiket nem teszik, a másikat elhanyagolják, s bizonyos középállást, egészen kényelmes abderitai juste milieut foglalnak el azoknak nem tudása közt, a miket tudniok kellene, és azoknak nem tudása közt a miket tudniok lehetne. Előttem legalább ismeretlenek maradtak azok a nemes, közhasznú cselekedetek, azok az idegen tárgyak felől készült szellemes müvek, melyek létrejöttöket az épen említett csiralények tevékenységének köszönhetik. De ha csak egy kételye maradna is még fenn e tekintetben, oly tényekre tenném figyelmessé, melyek szemei előtt lebegnek. Nem akarok senkit megnevezni, azonban nem hagyja Ön helyben, hogy a mi fiatal embereink, kik teljes készültséggel rendelkeznek hazájuk javára működhetni, semmi tekintetben sem kevésbbé alkalmasak a világban és jó társaságokban fellépni, mint mások, kik kizárólag a világ számára neveltettek, s ismeretek tekintetében messze mögöttük maradnak? s nem világos-e, hogy jó alappal biró műnek sokkal könnyebb megadni a megfelelő símaságot mint megfordítva? Én elég értelmi erőt tulajdonítok Önnek arra nézve, hogy föltételezhessem, ha Önt leküzdhetetlen akadályok azon alternativa elé juttatnák, hogy választania kellene egy a fia által elmondandó jó parlamenti szónoklat és egy általa ügyesen eltánczolandó franczia négyes között, Ön megvigasztalódva bizonynyára az előbbit választaná s legfeljebb gondoskodnék számára másnap valami jó tánczmesterről. Fordítva persze nehezebben menne a dolog. Különben ily alternativa — mint Ön igen jól tudja — nem áll elő; ezen össze nem egyeztethetőség csak önámítás, gondolkodó emberekhez méltatlan agyrém s bizton hiszem, hogy anyai szíve soha ily szörnyű dilemmába nem fog jutni. Az a hazai irány azonban, melyet fiainak kiképzésénél követtetni kivánnék s a melyben a magyar nyelv oly fontos szerepet játszik, határozott előnyt nyújt, melyet néhány szóval megkisértek Önnek megmagyarázni.

Az emberek két nagy kategoriába oszthatók, az élvezők és működők kategoriájába. Meg van engedve a kettőnek egyesítése, sőt bölcs dolog volna; azonban valakit pusztán csak élvezetekre rendszeresen nevelni okos embernek eddig még nem jutott

eszébe. Föltéve tehát, hogy Ön fiait müködő emberekké akarja képezni, felmerül a kérdés, mily működési kört fognak maguknak választani? családjukat? közvetlen környezetüket? Ez fenmarad nekik másféle tevékenység mellett is; de a tevékeny férfiú szellemi életének betöltésére ezen hivatás nem megfelelő. A világ? Az emberi erő szűk határok közé van szorítva. Krisztus egyedül volt képes az egész emberiségért meghalni, az embernek egy szíve, egy hazája van. Mahomet és Napoleon, oly férfiak, kik talán két ezer év óta a leghatalmasabb működést fejtették ki, mindamellett a földgolyó számos nagy és kiterjedt országaiban, az emberek milliói előtt még névleg is ismeretlenek. Pedig rendkívüli körülmények szülöttei voltak, kiket még a sors is mintegy tündérszerűen tenyerén hordott. „De ces noms fastiques il y à cinq ou six dans l'histoire, — mondja Chateaubriand — dans quelque mille ans votre postérité verra peut-être un autre Napoléon, quant à vous, ne l'attendez pas.“ Miként az emberek tetterejével, úgy vagyunk — habár más, a saját akaratától független okok közrehatása folytán — szellemi tevékenységének eredményével is. Mily hatást gyakoroltak Newton, vagy Laplace felfedezései a 330 millió chinaira? Talán nem túlzó szerénység tehát, ha valaki szűkebb működési kört választ magának. Talán Európára kiterjedőt? Legyen; Metternich herczegnek, vagy Wellingtonnak lenni mindenesetre lélekemelő dolog, s Ön tapasztalni fogja, hogy én tanítási tervemben a diplomatiai és hadi pályát méltánylom eléggé. — De ezen két férfiú tevékenysége és hírneve sem idegen czélzatosságból irányúlt szülőhazájára, gyökerei inkább a haza érdekében teljesített szolgálatokban rejlenek, s onnan, a hazából terjedtek el idegen országokba. Ezért minden emberre nézve a legtermészetesebb és legmegfelelőbb munkakör a politikai család, melyhez tartozik, az állami kötelék, melyben él, saját hazája. Ereinek szükségök van melegítő központra, nehogy az élet zordonságaiban megmerevüljenek. Szellemi tevékenységeiknek hasonlóan központ kell, melyből szétágazzanak, ha nem akarjuk, hogy czéltalanúl és határozott forma nélkül szétfolyjanak. Hatalmas, éltető és magába másokat beolvasztó eszme nélkül soha nagy dolog még nem jött létre. És a mint a tetterővel, úgy vagyunk az intelligentiával is. Midőn az ember szellemi tevékenységének határozott czélt tűzünk, intelligentiája is a helyett hogy veszítene, csak nyer. Ismereteit rendezni s egy vezéreszmének alá fogja rendelni, mérlegelni és vizsgálni tanulja

a tényeket, tulajdonképeni czéljokra való tekintettel. Meg fog szünni mindent egyszerre felfogni akarni, hogy épen e miatt semmit se tartson meg szilárdul; be fogja látni, hogy egy és ugyanazon személyben Pittnek, Perier Kázmérnak, Paganininak, Goethének, Humboldtnak lenni akarni balga vállalkozás volna s egyszersmind a legbiztosabb eszköz arra, hogy vagy hiányos másolat, vagy hogy sokoldalú, encyclopaedikus dilettáns legyen, — és hogy nincs okosabb dolog, mint meggyőződvén arról, hogy a világ nagy fiává lenni lehetetlen, elhatározza magát a haza hasznos polgárává lenni. A nemzeti nevelésből foly tehát szükségszerűleg az értelemnek gyakorlati iránya a szellemnek concentrált tevékenysége, s ez az előny, a melyre Önt figyelmessé akartam tenni.

Nagyon sajnálnám, ha azt, a mit e tárgyról mondtam, mint oly kisérletet tekintené Ön, a melylyel czélom lett volna Önnek gyermekszobájában au petit pied bizonyos politikai véleményre irányuló propagandát szervezni. Ámbár az Ön politikai nézetei előttem teljesen ismeretlenek, mindamellett kellemetlen volna reám nézve, ha úgy tünném fel Ön előtt, mint a ki proselytákat iparkodik szerezni. Beismerem ugyan, hogy hazám közállapotait tekintve egy meghatározott politikai meggyőződést vallok, mit rövid sorokba következőleg foglalhatok össze: — „Nemzeti müveltség és müvelt nemzetiség; időszerű és fokozatos javítása institutioinknak törvényes uton; az anyagi érdekek előmozdítása s a közjólét emelése; mindez az Ausztriával fennálló állami kapcsolat aegise alatt, az állami szerződések és azok feltételeinek s politikai következményeinek szigorú és lelkiismeretes megtartásával.“ Én részemről erősen hiszek ez alapelvek helyességében, melyekhez alkalmazom politikai magatartásomat, mert balgaság volna valami mellett kardoskodni, a miben még kétkedünk. Különben annyira távol vagyok attól, hogy magamat és politikai pártfeleimet csalhatatlanoknak tartsam, hogy régi szokásnál fogva csupa scepticismusból saját nézeteim iránt is néha nagy bizalmatlansággal viseltetem s így épen nem jut eszembe Önnek azt tanácsolni, hogy gyermekeibe az ezen vagy hasonló alapeszméket közvetve vagy közvetlenül rendszeresen már gyermekkorukban beoltsa. Javaslatom csak arra irányul: czélszerű és alapos tanulmány által kellően előkészíteni őket, hogy azon korban, a midőn hivatva lesznek részt venni a közügyekben, minden előforduló kérdésben önálló itéletet alkothassanak. Arról egyébként, nézetem szerint, Ön bizonyosságban van, hogy a

hazaszeretet és a haza közállapotainak alapos ismerete, nem nem lehetnek vélemény dolgai, hanem ezek minden rendszerben alapelemei az egészséges, gyakorlati itéletnek. Még akkor is, ha a haladásnak és fejlődésnek most forgalomban levő összes ideái hibák és tévedések volnának is, a miben lehet némi igaz is, mindamellett az egyedüli eszköz, az egyedül lehető alap a hasonló fogalmaknak a jövőben történő megjavítására a behatóbb studium, az alaposabb ismeret a megtisztult belátás.

Még egy körülmény van, melyet a mondottakhoz való kapcsolat miatt érintenem kell, mielőtt más pontra térnék át, ez a nevelő személyére vonatkozik. Azt hiszem, amellett fog maradni, hogy a nevelő magyar legyen. Ha idegent vesz házába, akkor alkormányzóvá engedje lenni. Ha háza azok közé tartozik, a hol a hazai ügyek és állapotok, a közérdek kérdései a szülők napi beszédtárgyait képezik, akkor nem volna kifogásom az első nevelő idegensége ellen sem. Mivel azonban az eset nem így áll, hanem fiai az év nagy részét meglehetősen magyarellenes légkörben töltik, szükségesnek tartom, hogy ez idegen befolyás a magyar első nevelőnek személye által ellensúlyoztassék, kinek szavai a gyermeki kedélyre mégis a legnagyobb hatást gyakorolják. Gyermekeinek modora felől különben teljesen gondoskodva van azzal, a mit anyjuk salonjában látnak.

Az Ön gyermekei vagy a magán élet körében maradnak, vagy nyilvános szolgálatba lépnek; az utóbbi esetben vagy a diplomatiai, vagy a katonai, vagy a magyar polgári pályára szánják magukat. Bármely eset áll be, szükségök van bizonyos közös alapon nyugvó ismeretekre, a melyekre a későbbi szakszerű képzés támaszkodhatik. Ez mindenütt igaz, de különösen a magyar nemességnél, kik közt valamennyi földbirtokos és fontos politikai jogokat élvez. Az első feltétel (hypothesis), melyen javaslataim nyugszanak, az, hogy Ön fiainak életük betöltött 14-ik éve után kinek-kinek szigorúan megszabott elhatározást enged jövő rendeltetésüket illetőleg. Jó szervezetű fiúkban ez életkorig eléggé kifejlődnek a tehetségek arra nézve, hogy ekkor már teljes nyugodtsággal pályát lehessen választani számukra; — magától értetődvén: saját hajlamaiknak lelkiismeretes számbavételével. Szükséges is ily választás, mert általa az alapos képzés sokat nyer, mivel csaknem elérhetetlen volna az oly feladat: fiatal embereket úgy képezni, hogy a nevelés befejeztével minden említett pályára egyaránt alkalmasak legyenek.

Egy második feltétel, melyből kiindulok, az, hogy az Ön gyermekei kilenczedik évökben mindazon elemi ismeretekkel rendelkezzenek, a melyek az ilykorú gyermekeknél rendszerint megvannak. Ez alatt azt értem, hogy beszéljenek magyarúl, németül, francziául, olvasni, helyesen irni és meglehetősen számolni tudjanak. Ha többet tudnak, annál jobb. Jól tudom, hogy ezen életkorig sokkal többre is lehet vinni a gyermekekkel, sőt hogy ezen elemi ismeretek elsajátításában is nagy javítás és haladás történt s fog még ezután is történni. De ezen módszerek eredményei mindeddig még nagyon is kétes értékűek, s gyakran csak arra szolgáltak, hogy jól betanított koraérett kis papagájokat képezzenek. A mit akkor tanulunk, a midőn az értelem még nagyon is éretlen, az mindig csak az emlékezet tárgya marad s később újra meg kell tanulnunk. Ehhez járul még azon körülmény, hogy ily módon oly korban ér befejezést a nevelés a midőn más tekintetekből korai volna a fiatal embereket az életbe lépni hagyni. Azzal az idővel, mely fiainak kilenczedik életévét megelőzi, nem akarok foglalkozni. Ezen korig különben is a nevelés nem áll egyébből, mint az egészség fentartásából, a test és szellem erősítéséből, hogy a szellemet a hamis fogalmak a testet a gyengeség ellen biztosítsuk.

Mivel, a mint mondtam, fölteszem, hogy minden gyermekére nézve életének 14-ik évében beáll a pályaválasztás szüksége, az első kilencz évet nem véve számításba, tervezetem csak öt évet ölel fel.

A későbbi jövőt illetőleg, még mindig van idő rá gondolni, föltéve, hogy nézeteim az Ön tetszésével fognak találkozni s hogy Ön bizalmával később is meg fog ajándékozni. Különben pedig ha az a körülmény fogna fennállni, — a mit Önre nézve kivánok és reménylek, de a mi miatt magamra nézve aggodalmam van; — de ha fennállna hogy t. i. akkor még mindketten életben leszünk, megtisztelve érezném magamat, ha ismét szolgálatára lehetnék. Előzetesen itt csupán annyit jegyzek meg, hogy magán ember számára két-három évi nyilvános iskolalátogatást ajánlanék, nem különben technologiai és gazdasági képzést, talán a műegyetem látogatását is; — a leendő diplomatának nyelveket; az európai államok történetét és államjogot; a leendő katonának katonai akademiát; a leendő polgári tisztviselőnek végre hasonlóan néhány évi nyilvános iskolázást, valamint alapos jogi, történeti, statisztikai, és nemzetgazdasági tanulmányt. A beható részletezéseket későbbre tartom fenn.

Most a mi az említett időpontot illeti, mely az ifjú életében oly fontos, ez azon évekre terjed ki, a midőn a szellem már eléggé érett, hogy mindenféle eszmét felfoghasson, ha azok neki kellően adatnak elő; másrészt azonban a test még nem érte el a fejlődés azon fokát, mely szellemi képzésére nagy befolyást gyakorol. A dolgok természete szerint tehát ezen időkornak tulajdonképeni feladata az, hogy ekkor tétessék le a jövő kiképzésnek alapköve. De ez nem állhat abban, hogy a fiúból alapos tudományú pedánst formáljunk. Nem szabad eziránt semmiféle illusiókban élnünk. Bármennyire elvitathatlan is a nevelés fontossága, mégis bizonyos, hogy buta főből soha sem képezett okos embert s viszont igen ritkán nyomott el valamely igazán genialis tehetséget. De igen gyakran tapasztalhattuk, hogy oly fiatal emberek, a kik bizonyos korban valódi csodás képzettségűeknek mutatkoztak, később egészen közönséges emberekké lettek. A tudományok mezeje is oly megmérhetetlen s az egyes tudományágak egymással oly szoros kapcsolatban vannak, hogy az ember szellemi szegénységét annál nagyobb mértékben látja be, minél kiterjedtebb positiv tudása köre. Igy az ember valódi kitüntetést, csak saját buvárlatainak, szorgalmas öntanulmányainak köszönhet, s csak az lehet valóban hasznos a szellemi életben, a mit saját fáradozásával érhet el s küzdhet ki magának. E törekvést felébreszteni a kebelben, e szent buzgalmat felidézni, vagy, hogy egyszerűbben szóljak, a tanulás iránti érzéket felkelteni, ezen korszaknak főfeladata. Egy kis öcsém, kitől egykor azt kérdeztem, melyik tanulmányához van legtöbb kedve, azt felelte: megtanulni t a n u l n i. Az ifjú anélkül, hogy tudta volna, nagy igazságot mondott. Emellett classicus példákon kell müvelni az ízlést, szoktatni kell a fejet rendszeres gondolkodásra, logikai fölfogásra az eszmék tömegét pedig úgy elrendezni, hogy a későbbi anyag belé illeszthető legyen.

Mielőtt tervemet közelebbről megvilágítanám, még egy pár pontot akarok érinteni, a melyek szoros kapcsolatban vannak az ember erkölcsi és értelmi nevelésével, s melyek mint általános szempontok az egész nevelésben kiváló figyelmet érdemelnek s nekem is itt helyén valónak látszanak.

Az első s könnyen felötlő szempont, a gyermekek vallásos kiképzése. Ez komoly nehézségeket látszik elénk gördíteni. Az az ájtatosság, mely bizonyos imaformák puszta elhadarásában, vagy hitágazatok kivülről tanulásában áll, melyeknek mély

értelme — mellőzve a gyermekeket, de értelmes felnőttekre nézve is felfoghatatlan, nélkülöz minden erkölcsi értéket, minden jótékony hatást a jövőre nézve, sőt gyakran megtörténik, hogy gyermekeknél, kik mindenben a kézzel foghatót keresik, babonára és türelmetlenségre vezet; és mégis oly szép volna az ifjúság első gerjedelmeire a vallásos ájtatosság bélyegét rányomni! Másrészt azonban a gyermekeket minden vallási oktatás nélkül hagyni, vagy pusztán erkölcstanra, a becsület fogalmaira, az oly inkább philosophiai mint vallási igazságokra szorítkozni velök, a melyeket gyakran még a gondolkodó ember sem foghat meg, azért nem tanácsos, mert ily módon azon veszélynek nézhetünk eléje, hogy a fiút egészen magára kell hagynunk akkor, midőn gondolkodni kezd, és nagy kérdés, hogy ekkor mily útra téved. Emellett be kell látnunk azt is, hogy minden pusztán metaphysicai vallási igazság hidegen hagy, és hogy soha a kedélynek egyetlen egy melegebb hajlama sem köszönhette eredetét ily igazságnak.

Az is bizonyos, hogy az emberben oly sok a rossz hajlam, hogy mindaz, a mi szelidítésére szolgálhat, valódi jótéteménynek tekinthető. A legnagyobb nehézség azonban, mely a középút követésének ellene áll, mely középút az volna, hogy czélszerű bánásmóddal a gyermekek kedélyét fogékonynyá tegyük a vallási érzelmek iránt, és szellemét általában egy magasabb lényhez emeljük; ennek nehézsége mutatkozik *először* az ifjúság sajátos élénkségében, mely lehetetlenné tesz minden tartósabb reflexiot, pedig e nélkül ily hangulat nem is képzelhető; *másodszor* mutatkozik abban a lapos, prózai s minden magasabb szárnyalást megsemmisítő környezetben, a melyben a fiúk rendszerint élnek s élniök kell. Nem akarom kétségbe vonni, hogy valamely romantikus völgyben, a magas hegység lábánál, a tiszta patak partján, a szelid Madonnának szentelt kápolna küszöbén képes volna valamely istenfélő szerető házaspár gyermekeit szivök szerint úgy nevelni, hogy már 10 éves korukban a vallásos jámbor áhitatnak jótékony, szelid ihletével bírjanak. Másként van ez a Vadászsoron, hol — mint Ön tudja — ház mellett ház emelkedik, az emberek egész nap járnak-kelnek, lovagolnak, hol közel van a vörös torony s a Prater sincs messze. E vallástalanság is tényleg, mely inkább negativ mint positív természetű, főleg abban áll, soha, vagy csak mechanice gondolni ilyen dolgokra; s ez a férfi nemhez tartozó

megielölt korbeli ifjúságnál oly általános, hogy előttem a gyakorlatban alig tünt fel még más valóban jámbor fiú, mint a mely az Eckertshausen-féle imakönyv czímlapján van térdelő helyzetben lerajzolva. E tekintetben drága a jó tanács. Én részemről csak a következőkre szorítkozom: adassa Ön elő fiainak egy jó katekizmus rövid kivonatát, kedélyvilágukat nemesebb érzelmek által óvja mindennemű alacsony hajlamoktól; s mihelyt eljő annak ideje, hogy mindent olvashatnak, olvastassa el velök Rousseau elmélkedéseit isten létéről Vicaire Savoyard-ban; de la Mennai könyvét: Sur l'indifference en matiére de religion, végre valamivel később Chateaubriand-tól Génie du Christianisme. Lehetetlen, hogy gyanúsnak tünjek fel Ön előtt, ha biztosítom Önt, hogy sokal jobb egy kis mysticismus mint hitetlenség.

A környezet, melyről épen az imént beszéltem, más tekintetben is igen fontos. Nem tekintve, hogy a durvaságok és neveletlenségek legtöbbnyire en compagnie születnek és tökéletesednek, s hogy a modern társulási elv e téren már évszázadok óta nyer alkalmazást, annyi bizonyos, hogy a banalis czélzások, melyek a legtöbb gyermekben megvannak, hogy dőre beszédük, hogy a mulatságokra irányuló kiváló törekvésük, ha épen nem is rosszul hatnak játszótársaikra, de semmi esetre sem üdvösek rájok nézve. A gyermekévekben ez meglehetősen közömbös dolog, abban a korban azonban, midőn a komoly tanulmány kezdetét veszi, nagy jelentőségű. Én tehát a mellett vagyok, hogy kivéve a rokonokkal és az azokkal való mellőzhetetlen érintkezést a kikkel épen szükséges, nehogy embergyűlölők legyenek, — az Ön fiai csekély korkülönbségüknél fogva lehetőleg egymás társaságára legyenek utalva.

Egyik komoly rossz oldala az idegen fiúkkal való gyakori érintkezésnek az, hogy bizonyos nagyon is elterjedt erkölcstelen, az egészségre, a fiú testi s közvetve szellemi fejlődésére is kártékony, rossz következményeiben pedig kiszámíthatatlan szokás, melyet közelebbről nem is kell megjelölni, körülbelül mindig ily érintkezésnek szokott kifolyása lenni, és pedig épen azért, mert kevés szülő fordít megfelelő gondot gyermekei társaságának megválasztására, és egy csapat gyermek közt nagyon könnyen találkozhatik egy olyan, ki valamely naplopóval jutott érintkezésbe. Egyetlen egy ily gyermek egész csapatot megronthat. A más fiúktól való elkülönítésen kivül nincs más eszköz e bűn ellen, mint a gyermeket testileg állandóan en halein tartani.

Minden más eljárás túlszigorú, túlzásra is vezet, és épen ezért kivihetetlen. A gyermekeket tartózkodás nélkül ezekre oktatni teljesen elhibázott dolog s a legtöbbször épen előidézzük azt, a mit kerülni akartunk. Bármely értelmes orvossal fog Ön erről beszélni, ugyanezt fogja mondani.

S mivel már beszélünk róla, tehát tovább megyek egy lépéssel, s abban a meggyőződésben, hogy én Önt mint anyát semmiféle megjegyzéssel nem sértem, melyet gyermekei érdekében teszek. Különben a kilenctől tizennegyedik évig terjedő időszakban épen nem felesleges tekintetbe venni és néhány szót arról a kérdésről szólni, melynek megoldása a legtöbb nevelőnek oly kimondhatatlan s többnyire hiábavaló fáradságot szokott okozni. Ön eltalálja, mit gondolok; kérdés, miként bánjunk a gyermekkel azon ösztön tekintetéből, mely őket a más nembeliekhez vonzza, mely úgy testi, mint lelki életükben, valamint szivök érzelmeiben korszakot képező? Kétségkivül semmit sem kell szándékosan tenni, hogy a fejlődés ezen korszakát előmozdítsuk; ez ugyan ősidőbeli, de azért eredményeiben szegény igazság. Miként halasztható ez minél későbbre, s mit tegyünk, hogy ha már be is léptek a fiatal emberek e korszakba, lehetőleg megóvjuk a nagy kicsapongásoktól? Pedánsok és öreg anyókák azt szokták mondani, hogy be kell őket zárni, nem kell érintkezésbe jönni hagyni őket senkivel, a ki még nincs 60 éves, minden csinos nőt el kell közelükből távolítani, soha nem hagyni egyedül kimenni őket, csupa szűzies beszédet folytatni előttök, minden könyvet és képet előlök elrejteni, mely képzeletüket felizgathatná, minden ifjúi hevességet teljesen elpárologni hagyni belőlök stb. Azt, hogy más fiatal emberekkel szüntelen ne érintkezzenek, valamint az egyedül kimenés megakadályozását, amennyire ez keresztülvihető (de ez csak egy bizonyos korig lehetséges) magam is helyben hagyom; de az elérni szándékolt czél biztosítására nem tartom kielégítőnek; a többi azonban tökéletes ostobaság.

Ezen nehézségnek alapoka, — hogy a fiúkat egy talán nagyon is félelmes szerencsétlenségtől megóvjuk — inkább rejlik a mi erkölcseinkben és szokásainkban, mint másutt. Ez erkölcsök és szokások az ifjúsággal szemben támasztott erkölcsi követelményeinkkel egyenes ellentétben állnak. A fiú anyja asztalán talál egy regényt, melynek már a czime is trágárság; a falakon oly festmények függenek, melyek őt gondolkodóba ejtik; a

gyermekszobában szobalányokat talál, kik a komornyikokkal édelegnek; a salonban oly történeteket hall elbeszélni, melyeknek végeredménye öt eset közül háromszor illetlenség; a természet jelenségei, a lovak, ebek, madarak, halak szaporodása szemébe ötlenek. Hozzátartozóinak száma is szaporodik; úgy a szent, mint a profán történetekben oly dolgokat tanul, melyeknek valódi értelmét elleplezik előtte; az egész természet sugdossa fülébe ez édes szót: szerelem! Csoda hát, ha ily dolgok felkeltik kiváncsiságát, érzékei felébrednek; és ha az a gondolata támad, hogy a nagy mindenségben kell valahol egy nagy titoknak lenni, melyet előle gondosan rejtegetnek; hogy kell az érzelmek habár csak pillanatnyi felgerjedésének lenni, a melyek rajta sajátszerűleg vonúlnak keresztül; s kell mindennek, mely rá nézve érthetetlen, valamely kulcsának lennie. Ha nem hagyjuk kimenni, otthon fog utat-módot találni a titok megfejtésére; ha megtiltunk neki bizonyos könyveket, annál gondosabban iparkodik megszerezni őket; ha titokteljes arczkifejezést vágunk bizonyos beszédek közben, annak értelmét megtudakolja a szolgáknál; egy szóval, ha mi a gyermek physikai ártatlanságát intelligentiája rovására akarjuk megvásárolni, bele kell nyugodnunk, ha majd egy erőteljes 13 éves ifjú, ki Horatiust fordítja és Plutarchost olvassa, a kit mindennap arra oktatunk, hogy ok nélkül semmiféle okozat nincs, olyanféle mesék, hogy legifjabb testvérét a kútból húzták ki, vagy hasonló együgyűségek alkalmával egyenesen arczunkba nevet. Három dolog közül kell választanunk: vagy megváltoztatjuk erkölcseinket és szokásainkat, vagy megszününk a fiatal emberektől oly valamit követelni, a mit önmagunk saját magunktartásával teszünk lehetetlenné s átengedjük őket társadalmi viszonyaink természetes következményeinek; vagy végre valamivel kevesebbet követelünk, de hogy azután e követelményeknek megfeleljenek, értelmesen kell eljárnunk. A valóságban, habár tagadhatatlan, hogy a természeti ösztönnek korai kielégítése az embernek úgy testi, mint lelki kifejlődésére káros, mindamellett ez oly túlsúlyra jutott, hogy alig van ifjú ember, ki e tekintetben ne vétett volna. Vannak bizonynyára jámbor anyák, kik erre nézve valóban megható illusioban élnek, s mig előttök minden más ifjú ember ledérnek tűnik fel, saját fiaikat valódi szent Alajosoknak tartják még akkor is, ha már egész testületek tudós vezetésén keresztül mentek; e vakság mindamellett szerencse a szülőkre, de fiaikra nagy csapás, mert gyakran a legnagyobb veszedelemnek teszik ki

magukat, csakhogy a titkot megőrizhessék. És így, mivel ez első eset ránk nézve nagyon is kényelmetlen, és sem erőnk, sem akaratunk nincs hozzá, de módunkban sem áll, hogy új erkölcsöket, új szokásokat, egészen új irodalmat s új müvészetet alkossunk; az meg mégis káros volna, hogy a fiúkat egészen magukra hagyjuk; nem marad tehát hátra más, mint hogy a harmadik eljárást válaszszuk, vagyis értelmesebb bánásmódban részesítsük az ifjúságot, mivel pedig tényleg alig vagyunk képesek megóvni az ifjú embereket attól, hogy mauvais sujets-k legyenek, meg kell elégednünk, ha legalább egészséges ily lények lesznek; neveljük tehát úgy ôket, hogy képesek legyenek az érzékiség mámorából mégis valami emelkedettebb fogékonyságot megmenteni. Miben áll tehát ez értelmesebb bánásmód? Sokan, értelmesebb emberek is abban keresték, hogy a fiatalokba platonikus szenvedélyeket oltottak, mások abban a balhiedelemben voltak, hogy valódi eszközét a fiatalság folytonos testi megerőltetésében találták fel. Ha megfelőek ezen eszközök, annál jobb; különben is mindaz, a mit itt mondok, csak a legrosszabb esetre vonatkozik, mert magától érthető, hogy a hol semmiféle veszély nincs, ott nincs mit le se küzdeni. Egészben véve azonban félek, hogy nem fognak czélravezetőknek látszani. A mi az első rendszert illeti, persze szép hangzású, de többnyire úgy van, hogy az általam megjelölt korban, sőt a legtöbb esetben még későbbiben sem eléggé fejlett a szellem mindazon fenséges dolgot felfogni, mely az említett körülményben rejlik. De a tapasztalat is azt mutatja, hogy az ily sentimentalis szenvedélyek a fiatal embereket a legritkább esetben óvják meg a testi kicsapongásoktól. Ámor és Psyche meséje szép mese, de fájdalom, a legtöbbször nem egyéb fictionál. A második rendszernek az a hátránya, hogy a fiúkat nagyon elvonja a tanulástól, le remède est pire, que le mal, s a helyett, hogy romlott lényekké lennének, lesznek lovászokká vagy hasonlókká. Mindent éretten megfontolva nem marad más hátra, mint azáltal hatni a fiúkra, a minek használatára leggyakrabban utalva lesznek az életben; t. i. az ész által. Ezt pedig semmi sem irányozhatja oly biztosan, mint az okok, melyek saját jólétünkből merítvék. Kellő időben kell tehát a fiúknak magyarázatot adnunk e pont tulajdonságáról, egyszersmind fel kell tárni a túlzás következményeit, a mint azok szoros kapcsolatban vannak a korai élvezettel s a belőle származó veszélyekkel, mely alkalommal különösen kiemelendő azon

körülmény, hogy a jelen pillanatok élvezete könnyen a jövő rovására vásároltatik meg. A mi e felvilágosító magyarázatok időpontját illeti, erről, tekintve a gyermekeknek annyira különböző s gyakran minden számítást meghiúsító egyéniségét, nem mondhatni mást, mint hogy tekintetbe kell venni úgy a gyermekek testi fejlettségét, mint azon körülményt, valjon nincsenek-e valami véletlenség következtében már idő előtt bizonyos eszmékkel elárasztva. Ez esetben nincs veszteni való idő, és ha e módszerrel egyebet nem nyernénk is meg, mint a gyermekek bizalmát, már ezt magát is kiszámíthatatlan előnynek tartom. Hogy az ez irányú oktatás csak az atya vagy a házi orvos által történhetik, azt épen úgy mondanom sem kell, mint azt, hogy a rendszernek alapföltételeihez tartoznak a különböző nemű ifjak érintkezésének mellőzése és az éber felügyelet.

Amint azonban ezen szempontra nézve még haladottabb korban sincs más alkalmasabb eszköz az embereket önmaguk felőli értelmes belátásra s az érzéki és érzékfeletti dolgok között levő középútra vezetni, mint a jó könyvek; akként az olvasmány általában már a gyermekkortól fogva nagy szerepet játszik a nevelésben. A gyermekek mindig jobban hisznek annak, a mit maguk olvasnak, mint a mit eléjök adunk. Főre és szivre könnyen hathatunk tehát, ha egyenes kényszerítés nélkül czélszerű olvasmányra indítjuk őket. A választék igen nagy s különösen arra kell ügyelnünk, hogy a müvek oktatók és mulattatók legyenek, lehetőleg egyszerű, de nemes irályúak, a magán- és nyilvános életnek tisztes és szép eseményeit tárgyalják. Azon hatás mellett, melyet a fiúra a mindennapi szülői környezet és gondolkodásmód gyakorol, bizonynyára e szellemi társaság befolyása fog benne uralomra jutni. A könyveket pedig lehetőleg az évről-évre változó tanulmány tárgyával kell kapcsolatba hozni, úgy hogy általok egyszersmind bizonyos irodalmi fejlődés és összefüggés képződjék, kiváló figyelemmel levén a régibb termékekre is, különben az ifjú csupa újsághajhászásból soha sem jutna a régibb jó könyvek olvasásához.

A mi gyermekeinek testi nevelését illeti, ezt Ön oly helyesen teljesíti, hogy egészen saját belátására bizhatom s felőle csak egy megjegyzést teszek. Ha egyszer kezdetét veszi a gyermekeknél a táncz, lovaglás, úszás, soha sem szabad feledni, hogy ezek nem csak hasznosak, hanem élvezetesek is, s mint ilyenek kiválóan vonzó erejűek. Azonban a legtöbb ifjúban azokhoz a dolgokhoz,

a melyek igen is szükségesek, nincs meg — mint a német mondja — a Sitzfleisch, (hogy egyszer én is közönségesen, s épen nem költői kifejezést használva, szóljak.) Ha a dolog csak annyiban volna, hogy e gyakorlatok annyi időt foglalnak el, amennyit épen megszabunk rájok, semmi észrevételem sem volna; de élénk gyermekeknél nem így áll az eset, hanem többnyire tánczolnak, vívnak, lovagolnak, úsznak legalább képzeletileg akkor is, midőn tanulniok kellene. Mindamellett igaz marad az, a mit egy szellemes angol iró mond: hogy az ember nem lovagló, nem izgó-mozgó, nem ugrándozó, hanem tulajdonképen beszélő állat, azért a főfigyelem szellemi kiképzésére fordítandó. A helyes középutat leginkább abban találhatjuk meg, ha a testi gyakorlatokat a gyermekeknek azok iránt való előszeretete mértékében, mint a jó tanulás jutalmát szerepeltetjük. A szünidők alatti utazást előbb az országban és csak azután a birodalomban mind testi, mind szellemi tekintetben igen czélszerű üdülési eszköznek tartom.

A mi a szépmüvészeteket illeti, találóan jegyzi meg Staël asszony: que les talents d'agrément, tiennent souvent lieu d'esprit. Igyekezni kell tehát arra, hogy ne legyen az egyetlen szellemi ballast. Különben a rajzot nem tekintem luxusnak, hanem szükséges studiumnak. A zenét illetőleg fődolog, hogy ne kényszerítsük rá azt, kinek tehetsége nincs hozzá.

Különös figyelmet kiván a mi magyar viszonyaink között a nyelvtanulás. Bármily gyorsan foglal is tért a magyar nyelv, mindamellett a latin Ausztriához való kapcsolatunknál valamint egyéb okoknál fogva még sokáig szükséges lesz, már csak azért is, mivel állami és magánjogi viszonyaink alaposabb megértése nagyrészt ezen alapszik. Úgy tekinteni a nevelésben, mint valami élő idegen nyelvet, pl. az olaszt, azért nem ajánlható, mivel gyakran irunk ugyan latinul, de ritkán beszélünk, tehát a gyakorlásra s a stilusbeli jártasság és készültség megszerzésére a tanulónak nincs annyi alkalma, mint az élő nyelveknél, azért senki sem fog rajta könnyen és jól írni, a ki csupán a nyelv elméletét tanulta meg. Bárki mit mond is, több fáradozással és igyekezettel kell vele foglalkozni, mint ez Angliában és részben Francziaországban is történik. És ez igyekezet nincs elveszve, mert először a latin grammatika mintája minden nyugati nyelvnek s ismeretével minden más nyelvet határozottan sokkal rövidebb idő alatt tanulhatni meg; másodszor a latin nyelvben az ízlés

kiképzésére a legjobb minták vannak meg minden irásműfajra, végre terminologiája következtében szoros kapcsolatban áll az összes világ tudományához. A mi az élő nyelveket illeti, a legnagyobb figyelmet a magyar nyelv kivánja, nemcsak azon fontos okoknál fogva, melyeket fentebb elsoroltam, hanem hogy fiai a hazai eszméket az első behatás ifjúi üdeségével hazájuk nyelvén foghassák fel és tarthassák meg. Idegen nyelvek tanulására a kilencztől tizenötig terjedő életévek a legalkalmasabbak. Az emlékező tehetség még éles, az itélő tehetség pedig már elég fejlett a nyelvi szabályok könnyű felfogására s nehézség nélküli alkalmazására. Ezek minden nyelvtanulásnak követelményei.

Ha azt kérdezné Ön, melyik nyelven volnának tanulandók az egyes tudományok, azt tanácsolnám, hogy fiai különböző nyelveken tanulják őket, ha több nyelvben jártasak ennyire. Azzal kiválóan gyakoroljuk magunkat, ha minden nyelven gondolkozunk tudományosan, s magunkat rajtok ki is fejezzük. Csak azt kell kerülni: hogy nem teljesen birt nyelven ne tanultassunk. Ez csak a balgaság forrásává lenne s tiszta időveszteségnek volna tekinthető. Végre nem szabad figyelmen kivül hagynunk, hogy az úgynevezett exact tudományok azon ipari és kereskedelmi jelentőségnél fogva, mely nekik a világ különböző viszonyai közt jutott, melyből hazánk sem maradhat sokáig kizárva, napról-napra nagyobb fontosságúak lesznek, ebben fekszik oka annak, hogy elsajátitásukra már az első gyermekség idején gondolnunk kell. De a mint általában — itt is különösen óvakodni kell minden úgynevezett „rossz tanulás“-tól.

Ha valamely nyelvet tanulunk, azonnal jól kell megtanulni, mert sokkal könnyebb a termő földet újra bevetni, mint a gyomot kiirtani. Mi lenne a görög világbölcs igen gyakorlati mondásából, melyben azt hirdette, hogy: „gyermekkorunkban azt kell tanulni, a mit mint férfiak tenni fogunk,“ ha az emberi életet, melyben különben is oly rövid a tevékenység és alkotás korszaka, csupán a szükséges, de hibás előismeretek javítására kellene fordítani.

S ezzel bevégzem e vázlatos észrevételeket, melyek létrejöttöket az Ön parancsának s azon jó akaratnak köszönhetik, hogy velök Önnek szolgálatot tegyek. Ha sikerült ez valamennyire e nagyon is hiányos kisérlet által, sokkal nagyobb mértékben érzem magamat csekély fáradságomért megjutalmazva, mint érdemeltem, s általa csak nagyrabecsülésem növekedett, melylyel boldognak érzem magamat Önnek adózhatni.

A magyar nyelv és előkelőink nevelési rendszere.

Semmi se emel nyelvet inkább, mint annak általános behozása a jó társaság köreibe, mert szükségképen hajlongóvá kell válnia, s ezer új formát, s kellemes fordulatot nyernie, mihelyt állandóan rajta foly a beszéd olyanok közt, kik sok világot láttak, s jó ízlés, miveltség, sok oldalú ismeretek birtokában vannak.

Csupán ez által lesz a nyelv alkalmassá bizonyos nemeire a literaturának, és pedig épen azokra, mik legnépszerűbbek lévén legkiterjedtebben hatnak a közönségre. Ilyenek a szindarabok, s regények, melyeknek nyelve feszes, s idegenszinű marad mind addig, mig a költő nyelvét nem valóságos életből veszi, hanem valami képzelt világból kénytelen kölcsönözni. Itt is, mint sok másban, ok és következés egymáshoz közel, és egymást feltételezve állanak: a magyar nyelv nem jó társasági nyelv, mert fészes, feszes pedig, mert nem a jó társaságé; s tovább: drámáink, és regényeink nem találnak tetszést, mert nem egy valódi finomabb élet képei, ily képek pedig nem lehetnek, mert ez az élet magyar alakban nem létezik.

De a mint nem lehet öröm nélkül látni, miként egyes talentumok ezen nehézségeken a legújabb időkben oly szépen diadalmaskodtak, s literaturánk ezen ágának a köztetszésben helyet csinálni tudtak: úgy az is igaz, hogy ezen a magyar nyelv ellen támasztott vád most már inkább ürügy, mint meggondolás szüleménye, és valóságos ok. Két körülmény van, melyből ez világos. Az első Erdély példája, (s ez iránt minden, ki ez országot látta, velem egy véleményen lesz) hol a magyar nyelv közdivatú lévén, a jó társaság köreiben a legszebb ajkakon könnyen lebeg, feszességét soha sem érezteti, s ezer szokás s divat-szülte fordulatban gazdag, melyet mi magyarok nem is ismerünk. Másik az, hogy ez az egész ellenvetés többnyire csak azoknak szájában forog, kik magyarul vagy épen nem, vagy csak igen felületesen tudnak, szeretvén önhibájukat a nyelvre tolni, melynek sajátságait nem ismerik. A mi nyelvet az ember rosszúl tud, azt rendszerint fásnak s ügyetlennek szokta tartani.

A magyar nyelv rögtöni behozását a társasági körökbe én prédikálni átallom, mert azt kivihetlennek hiszem és tudom, hogy nincs semmi a világon, mely minden erőszaki próbatétel

ellen, oly visszarúgó erővel birna, mint épen a jó társaság viszonyai. Ezeknek fő eleme egy bizonyos szellemi szabadság, mely csak magaszabta hol helyes, hol fonák törvényeknek hódol, s ezer módot talál minden kivülről jövő kényszerítési próbatétel alól kicsúszni. Könnyebb e sphaerában valami rosszat kivinni jó móddal, mint erőszakolva a legjobbat. E tekintetben tehát, mindent csak az egyesek meggyőződésétől s józanabb ideák terjedésétől lehet és kell várni. Előbb azonban hogysem általános divatúvá váljék a magyar nyelv a kérdéses mezőn, szükség, hogy az egyesek, férfiak és asszonyok tudjanak magyarul, és mivel ezzel azon osztályában a hazafiaknak, melyről itt főleg beszélek — értem az előkelőket s vagyonosokat — az érett korúaknak egy nagy részére nézve már alkalmasint elkéstünk, a jövő ivadékra kell itt leginkább fordítani figyelmünket.

Ember jövendőjének természet ajándékin túl nevelés az alapja, ennek pedig hogy sikeres legyen, hogy kiegészítő részei egymásba ne ütközzenek, s egyöntésű egész legyen eredménye, egy bizonyos vezérgondolat által kell kormányoztatnia. Annak, kitől a nevelés függ, tudnia kell, hogy a növendékből mit akar csinálni. Előkelő magyar szülőknek tehát, ha csak valami különös hivatás miatt kivételes pályára nem szánták gyermekeiket, azon kell lenniök, hogy fiaikból miveltlelkű és szívű, a külföldön becsülettel felléphető, hazájuk dolgaiban jártas, királyunkhoz hív, politikai helyzetünket józanon felfogó, honunkat melegen szerető hasznos polgárokat képezzenek — tökéletesen alkalmasakat arra, hogy a hazai állapotokban voltaképen, és hathatósan gyakorolják azt a befolyási részt, mely polgári helyzetükhöz a törvény által kapcsolva van. Ezen főczélban kell magyar ifjak nevelésében minden törekvésünknek összpontosulni. Leányaik szíveibe pedig szükség, hogy oly érzeményeket plántáljanak, melyeknek befolyása alatt ezek jó hazafiakat nevelni, s hozzátartozóiknak a közügyekbeni törekvéseiket érdemek szerint méltányolni, s értelmes részvéttel kísérni képesek legyenek.

Az ídeák ezen rendszerében jelesen a fiúkra nézve fő hely jut a diák és a magyar nyelv alapos ismeretének nem belső becsük miatt, mivel amaz a classicitas nyelve, emez pedig sajátunk; hanem csupán úgy, mint egyetlen eszköz a hazai dolgokban széles jártasságra szert tenni, igazainkat gyakorolhatni, polgártársainkra behatni, s szives és állandó közlekedésben létezhetni hazánk fiaival.

Ezen, talán nem épen szerénytelen kivánatoknak mennyiben felel meg a nagyobb házaink feles részében divatozó nevelési rendszer? — Kisded korában magyar dajka környezi a fiút, s van egy idő, mikor ajkai magyar nyelvnél egyebet nem dadognak. Más-e ez, mint a hazának megelőzőleg adott elégtétel, mint előleges megnyugtatás a lelkiismeretnek, hogy így a szülők majd így biztathassák magukat egykoron: „fiam gyermekkorában igen jól tudott magyarúl" s bár inkább soha se tudott volna hazája nyelvéből csak egy szót is, mintsem hogy az, minek a férfi ajkain hathatós szó gyanánt kell vala harsogni, király és haza ügyében a gyermekszoba gyáva játékává lett légyen lealacsonyítva. Mert ime, alig került ki a száraz dajka ápoló kezeiből, általadatik a bel- vagy külföldi nevelőnek, s idegen és nem nemzeti gondolatok, foglalatosságok, és érzemények köreibe lép által. Tanul németül, franciáúl, angolúl. Szülőitől magyar szót úgy is alig hall, naponkénti társasága németűl csevegő hasonkorú gyerkőczökből áll, legfeljebb háromszor egy hétben veszen a nyelvmestertől magyar órát, ha t. i. ez a szerencsétlen óra nem ütközik össze valami más foglalatosság órájával, mert akkor mi természetesebb, mint hogy ennek háromszor közt kétszer áldozatúl hozassék? Magyar irók olvasásáról, hazai körülmények, viszonyok, jelen állapot és szellem studiumáról szó nincsen; rövid magyar história, s a nevelés vége felé egy kis felületes magyar törvény; ez mind annak sommája, mit az ország jövő törvényhozójának hazája felől tudni szabad. A többi idő a szülők kisebb-nagyobb belátása szerint kielégítő, vagy felületes testi s általános tudományi kimivelés közt foly el.

Léteznek ugyan, s hála Istennek! napról-napra szaporábban egyes dicséretes kivételek, s ezeknek jó sikere megfoghatlan, hogy a többségre erősebben nem hat. A közép sorsúak nevelési rendszere hiányairól itt szó sincs, mert azok a mondottakkal sokszor épen ellentételben állnak, a tehetség nem léte miatt pedig egyes tökéletlenségeik sokszor menthetők. A mit pedig a magyar nyelv felületes tanulásáról itten mondottam, épen úgy illik a diák nyelvre, melyben azok után mik körültünk történnek, még mindig a magyar nyelv vetekedő társát látni, s nem inkább úgy méltánylani azt, mint általános miveltségi eszközt, s biztos utat a hazai ügyek ismeretében erős alapon haladni, meggyőződésem szerint megbocsáthatatlan káros elfogultság nélkül többé nem lehet.

A feljebb leirt nevelési rendszer — s bizony nem nagyítva

adtam elő — egy fő tévedésen alapul. Fő dolognak azt veszik az ilyen szülők a nevelésben, a mi csak másodrendű, és fordítva másodrendűnek azt, a mi a fő dolog. Erkölcsileg főképen éldelő és csak mellesleg ható, cselekvő emberekké nevelik fiaikat, a mikor épen fordítva kellene cselekedniök, nehogy ezen rendszer által gyermekeikben a jövő jobb embert már előre elfojtsák. Értelmileg a magyar miveltséget alája rendelik az általános miveltségnek, a mig ennek amazt hordani, és mintegy emelni kellene. Innen van, hogy az így nevelt emberek idegen szempontból nézik azután tulajdon honi ügyeiket, s ezt a hazát majd amerikai, majd linczi ideákkal itélik meg, s akarják reformálni; innen az, hogy a hazai dolgok szerkezetébe soha bele nem illvén, alkalmas és kielégítő hatási kört választani maguknak nem tudnak. Már pedig az a szerencse, hogy az egész emberi nemre, vagy világrészekre hasson valaki, több századok lefolyta alatt is csak egyes kivételes lényeknek jutott; — a mindennapi embernek kisebb kört kell választani, különben csekély ereje siker nélkül eloszlik. A legtermészetesebb hatáskör tehát minden emberre nézve a politikai kapcsolat, melyben él: a haza.

Ez mindenütt igaz, de kettősen igaz minálunk. Oly országban, hol a polgárok, mind egyforma jusokkal birnak, a miveltség pedig magas fokon áll, és minden classisok közt elterjedt, megfogható, s talán meg is bocsátható a cosmopolitismus; ily országokban egyes polgár kötelessége a haza iránt nem igen szigorú, elvonulni sokszor szerénység, bizvást mondhatván magában akárki: „a mit én nem teszek a közügyekben, azt mások sokkal jobban helyre pótolandják." — De oly helyt, hol a polgárok némely osztályainak törvény, és alkotmány oly kitűnő igazokat, a sors oly nagy javakat adott, hol némelyeket szinte örökös törvényhozókká tett, hol végre az általános miveltség még oly hátra van, — ily országban mondom minden kitűnő helyzetbeni honpolgár életével, eszével, s minden erejével adós a hazának, s ezen adósságát lefizetni szent kötelessége.

Ezen kötelességek teljesítése azonban nem mindig könnyű, vagy kellemes, mert ez az ország nem épen egészen költői, kevés van benne, mi a phantasiához szól, vagy az éldelési vágynak megfelelne — sokkal több a silány próza, az előítélet, a felekezet, mely gyakran a legszentebb törekvést háladatlansággal fizeti. Rosszak az utak, sok a szenny, piszok, rossz ízlés intézeteinken, régi moh, s csak a vizsga szem előtt eloszló fekete homály

felszik, s a mi a legtöbb, a kút fenekén ülünk, arról, mit hazánk ügyében teszünk, a világ s Európa eddigelé legalább igen keveset tudott. Hiúság tehát hazai tisztek teljesítésétől kevés megelégedést várhat. A hazafi pályája nálunk önmegtagadást s áldozatokat kíván; ezek csak lelkesedés, és erős akarat által lehetségesek, állandó lelkesedés pedig, és valólag erős akarat emberi kebelben csak a mellett támadhat, mit az emberi ész jól megértett, tökéletesen keresztül látott. A csak félig meddig felfogott, s némileg csak sejdített ügyek és érdekek mellett csak szalmatüzű lelkesedések loboghatnak, érett gyümölcsöket nem hozhatók. Más részrül pedig az a sajátsága van az emberi ügyeknek, hogy oly tárgy, mely első tekintetre a legsilányabbnak látszik, jól kiösmerve, minden részleteivel felfogva, minden összeköttetéseiben tekintve, bájos erővel ragadja meg az emberi elmét, s annak a legédesebb táplálmányt nyújtja. Naponként látjuk ezt valósulva az emberi ismeretek különböző ágaira nézve. Férfiak, kiknek lelki s elmebeli felsőségét tagadni nem lehet, tudomány és müvészet, nyelvészet és felszámolás, ipar és mesterségek mezején mily gyakran pazérolták egész életüket oly kérdések megfejtésére, miket a beavatlan meddő parányiságoknak néz. Igy és még sokkal inkább így áll a dolog a hazai ügyekre nézve. Az, a mi a járatlannak első tekintetre unalom és boszúság tárgya, mikor azt közelebbről kiösmertük, históriai kifejlését, belső okozatjait tudjuk, jövőjét sejdítjük; mikor átlátjuk szoros összeköttetését az egész boldogságával, önjavunkkal s jövő felvergődésünkkel, ellenállhatlan szenvedély gyanánt fogja magához vonzani az elmét, új világ, új élet nyílt meg a lélek előtt, s ha a szív egészen el nem korhadt, készen áll a jó hazafi. Kötelessége tehát a szülőknek a zsenge ifjúság intelligentiáiban a hazai dolgok ismerete biztos alapját már jókor letenni, hogy így a hazai tisztek teljesítése a kevéssé buzgókra nézve könnyítve legyen, s ólom súlyok alatt görnyedve azokban el ne lankadjanak, a lángszivűeknél pedig a hazafiúi szenvedély, éretlen és értelem nélküli heveskedések közt siker és haszon nélkül ki ne párologjon.

Ugyan ezt kívánja továbbá azon néposztálynak érdeke is, melyhez ily szülők tartoznak. Azon ponton állunk, hol intézeteinkben tetemes módosításoknak kell történni. Király és ország, aristocratia s a többi néposztályok ez iránt egy vélekedésben vannak. Csak arról lehet szó, micsoda vezérideáknak kelljen ezen mozgalmat igazgatni, mely irányt adni neki, mely ponton állani

meg. A forrongás ily elhatározó szempillanatában nem ezerszer károsabb-e a tudatlanság, mint a nyugvás vagy tespedés óráiban? s akár hogy üssenek ki ezen módosítások, nem kívánatos-e, hogy megvitatásukban és megalapításukban az ország állodalmának alkotmányos elementumai, állásukhoz s igazaikhoz szokott irányban részesüljenek? Fő helyt áll ezek közt a vagyonos aristocratia, melynek ezen esetben észszel, és lelki tehetségekkel kell adózni, mi ismét csak úgy történhetik, ha tagjai a hazai ismeretek minden ágainak tökéletesen mesterei. S mikor ez nem történik, lehet-e csudálkozniok, hogy kárukkal bomlik meg az eddigi egyensúly, s az egésznek belső oeconomiájába hirtelen, és felzavaró változások jőnek?

Szörnyű próza mind az, a mit én itt mondok, egészen a tettlegesség világából véve; de szántszándékkal kerülöm a szenvedélyek nyelvét: mert ezen sorok azoknak számára vannak írva, kiknél mindenek előtt az értelmet kell meggyőzni, hogy azután a lelkesedés belőle ifjú plánta gyanánt sarjadozhasson. Maradjunk tehát a dolog gyakorlati oldalánál ezentúl is, és lássuk a most divatozó rendszer további kifejléseit.

Vegyük azt a nem ritka esetet, hol a nevelő idegen. Ez az ember az, ki a gyermek eszére, szivére, gondolkodás módjára leghathatósabban fog befolyni; befolyása nemzeti s hazai szellemű bizonyosan nem lehet; de tegyük fel, hogy második nevelő is van a háznál magyar nyelvtanító czím alatt; a gyermek előtt rendszerint az elsőnek példája, vélekedése, nyelve lészen nagyobb fontosságú, s könnyen megtörténhetik, hogy a kettő közt bizonyos különbségek és ellentétek létezvén, a még éretlen gyermek a nemzetek közt tegyen hasonlításokat, mikor a különbség talán csak ez individuumok között létezik. Ezek a hasonlítások nehezen fognak a hazára nézve kedvezők lenni. Az ilyen gyermek a nélkül is, oly gondolatok s ideák körében él, hol a hazai érdekek bemenetelt ritkán találnak, lakása gyakran szinte a hazán kivül van, játszótársai vagy idegenek, vagy ha magyarok is, épen azon helyzetben vannak, mint ő, s lehetetlen, hogy idegenné ne váljék hazájához. Legfeljebb oly háznál lehet tehát külföldi nevelő nem ártalmas, vagy épen hasznos, hol a szülők rendesen magyarul beszélnek, vagy különben eleven és állandó részt vesznek a hazai érdekben. De a külföldi követezeten, vagy más teljességgel nem magyar atmosphaerákban a felesszámú idegen befolyásoknak legalább az egy magyar nevelő

személyében kell adni némi ellensulyt; különben fiatal törvényhozónk huszonnégy esztendős korában szomszédjától fogja elkérni a rendek táblján a felolvasott izenet talán nem épen kielégítő magyarázatját, s hallgatni lesz kénytelen, mikor mások, nálánál talán sokkal kevesebb miveltségűek, közhelybenhagyással szólanak. Ha ekkor nem pirúl, nincs mit örülnünk síma nevelésén, mert ez benne a hazafit elfojtotta. Ha pedig arcza ég a szégyentől, vagy kénytelen lesz férfi korában vas szorgalommal virasztások között pótolni azt, mit a gyermek sokkal könnyebben tanúl, vagy magát erre elég erősnek nem érezve, mindent, a mi hazai, örökre oda- s félben hagyand.

Ne felejtsük el az 1825-iki országgyülést. Hány meleg kebel átkozta a félszeg nevelést, mely által hátrálva volt hazájának úgy szolgálhatni, mint kivánta volna! s bár lenne maradandó ez a benyomás, nehogy a szülők gyermekeiknek örökségben adják át azt, minek kínjait már maguk sínlették, s őket vagy némaságra kárhoztassák, vagy annak tegyék ki, hogy önlábaikon menni nem tudván, útmutatóra legyen szükségök, s a legjobb indulat mellett a legelső szájas kontárnak legyenek prédájává.

Idegen nyelvek tanulása — a németet mint teljesen elkerülhetetlent nem is említem — nem csak kivánatos társasági tekintetben, de más szempontokból is hasznos, sőt szükséges. Eszköz az, becsülettel jelenni meg nagy világban s külföldön, magunknak nagyszámú és hasznos ismereteket szerezni, miveli az izlést, sokoldalúságot ád az elmének. Nem lehet tehát azt eléggé pártfogolni, csak hogy annak még fontosabb dolgokat áldozatúl hozni nem szabad. Okos mérséklettel kell azt űzni, mint eszközt, mint egyik, a többivel összehangzó ágát a jó nevelésnek, nem bálványt csinálni belőle, melynek oktalanul tömjénezünk, és módira lealázni. A divatban most a franczia nyelvet sokaknál az angol váltotta fel. Bizonynyára nincs nyelv, melyen gondolkozó és szabadlelkű emberhez méltó ismereteket nagyobb mennyiségben gyüjteni lehetne, mint az angol, s ha ezért kivánják sokan, hogy azt gyermekeik már kisded korukban néha épen a száraz dajkától beszívják, úgy a szándék legalább dicséretes. Van okom azonban ezt nem egészen hinni, mert gyakran tapasztalom, hogy ez a studium, idomítóval s lovászszal való angol beszélgetésen, s legfeljebb egy két divatos regény olvasásán túl nem megyen. Legyen ez azonban akárhogy, soha sem szabad elfelejteni, hogy ezek a jövő törvényhozók s ország

nagyjai, ha mindjárt úgy beszélnek is magyarul, mint Sir Robert Peel, vagy Lord John Russel az angol parlamentben soha sem fognak megszólalni, s cselekvési mezejök, a hazájokbani zöld asztalok két oldalán terül el.

Vagy talán idegen literaturák hőseivé akarják nevelni gyermekeiket? tisztelem és méltánylom én azt a hirnevet, melyet e mezőn egynémely hazánkfiai oly bő mertékben arattak, s ismerem az okok és körülmények azon összefüggését, melyek ezen jelenségeket szülték és szülik; de tagadom, hogy azok az itt említett nevelési rendszernek lettek volna eredményei. Sőt inkább még az is, a mi ezen nemben nagy és szép történt, hazai alapon épült, s a hazára sugárzott vissza; hogy pedig a jelen ivadék legjelesebb tagjai, nem az itten leirt, hanem azzal épen egészen ellenkező nevelési rendszerben vették miveltségüket, a mindennapi tapasztalás bőven tanítja.

És mikor utazni megyen a gazdag magyar ifjú, becsületére válik talán az okosabb emberek előtt, ha hazája előtte terra incognita, s azt illető kérdésekre felelni nem tud? A külföldi igen jól tudja a csak mulatság végett utazó üres úrfiakat azoktól megkülönböztetni, kik a szükséges előkészületekkel ellátva jelennek meg, s hazánkfiai közül legtöbbre azokat becsüli, kik a haza érdekei előmozdításában legszilárdabban munkálkodnak, s külső országokra is ily czélból utaznak. Kettős pedig az előkészület, melyet a külföldre menő magyartól meg lehet kivánni; egyik: általános helyes ideák azon országokról, melyeket látogatni megy — másik: szoros és körülményes ismerete a hazai állapotoknak. Hol az egyik vagy másik hibázik, ott az utazás eredményei, mind az individuumra, mind hazájára nézve igen kétesek, s mindenesetre később pótlandó hézagok maradnak fel, mert a külföldön tapasztaltakat, a honi dolgokra, csak mint resultatumokat lehet alkalmazni, a resultatumokat pedig ezen esetben, csak az összehasonlításból lehet húzni, összehasonlítani meg ismét csak az képes, ki mind a két összehasonlítandó tárgyat ismeri. A dolgoknak nem velején, hanem puszta nevén indúlni, a formák azonossága miatt, a belső különbségeket észre nem venni, és igy analogiákat, hasonlatosságokat találni ott, hol tulajdonképen csak különbségek léteznek, a legbizonyosabb mód, fonák itéleteket hozni, az alkalmazásban pedig czéliránytalanúl és károsan munkálódni.

S valamint egy részről a hazai dolgoknak eme tökéletlen

ismerete azoknál, kik a külföldön utazván, onnan jobbítási és változtatási tervekkel térnek haza, az egészre nézve csak káros lehet, s bő kútfeje a czélirányatlan s kivihetlen tervezéseknek, épen úgy nem kevés szánakozás fogja el a szivet, ha egynémely másnemű hazánkfiait látjuk, értem itt azon véghetetlen becsületes és derék embereket, kik hazájokhoz a legmelegebb indulattal viseltetnek, de fonák nevelésöknél fogva a hazai dolgokban részt venni nem képesek. Önérzésök azt súgja nekik, hogy többet érnek, mint sokan azok közül, kiket csak azért tart jó hazafiaknak a világ, mert magyarul folyvást beszélnek. És még is nem birnak elég erővel egészen új életet kezdeni, — hozzájárúl az emberi gyarlóság s a megsértett önszeretet ingerültsége, félre térnek polgártársaiktól, s mintegy mesterségesen elszakadva mind attól, mi hozzájárúlásuk nélkül forr, készül és fejlik, vagy létre kap, kárhoztatják mind a czélirányatlant, melyet hátrálni nem tudtak, mind a jót és üdvözletest, mely nélkülök jöve létre.

Ez mind meg annyi a közönségre nézve káros, az individuumra nézve pedig pirító és kínos helyezet, melytől gyermekeit megóvni minden atyának szent kötelessége; idegenszellemű nevelési rendszer mellett pedig az ilyen eredmény csaknem elkerülhetetlen.

Köz a panasz, hogy mi nehéz magyar nevelőt találni. Én azt nem tagadom. Mindenütt ritkaság, s nálunk számos magyarázatot nem kivánó oknál fogva még inkább mint másutt, az oly ember, ki a szülők kivánságainak, s a nevelés szükségleteinek ismeretek és miveltség, character és magaviselet tekintetében megfeleljen; vagyonos szülőknek azonban ezer módjok van magukon segiteni. Ki hátráltatja őket még akkor, mikor gyermekeik a száraz dajkánál vannak, egy jó erkölcsű, iskoláit dicséretel végzett, tehetségei- és igyekezetére nézve reményteljes magyar ifjúval alkura lépni, s azt maga kiképzése végett, különös tekintettel nevelői pályájára külföldön utaztatni? Ily ifjak bizonyosan kaphatók, s magát az experimentumot több mint egy esetben a a legjobb sikerrel láttam megtéve.

Vannak szülők, kik mintegy félnek fiaikra nézve a magyar nyelv befolyásaitól. Elfelejtik ezek, hogy az értelem világában összeköttetésben áll minden egymással; egy ismeret, egy neme a tudománynak, nem hogy ártana a másiknak, de inkább segíti, s ez főképen igaz a nyelvekre nézve. Nincs tehát min aggódni a gondos anyának: fiaik bátran tudhatnak magyarul, olvashatják

az Árvízkönyvet, s beszélhetnek gyüléseken a nélkül hogy Lord Byrontól s Bulwertől, Eugéne Suetől s Balzactól búcsút kellene venniök. Az emberi velőben igen sokra van hely, ha az anyagok jó szerrel vannak elrakva. Abból, hogy Vörösmartyt értik, s Himfyből egy két dalt könyv nélkül tudnak, nem következik, hogy elbukjanak a síma parkétra, tánczosnéjoknak lábára hágjanak, pipaszagot hozzanak a szalónokba, s mi minden más vételknél nagyobb, ungrisch-deutsch beszéljenek. Tudhatnak magyarul, szerethetik hazájokat, ismerhetik ügyeit, a nélkül hogy ezen veszélyek fenyegető örvényébe merüljenek, szülőiknek társasága azon magaviseleti példák, melyet azoknak termeiben látni fognak, őket mind ezektől megőrizendi. Úszhatnak, kardoskodhatnak, lovagolhatnak, tánczolhatnak igen jól; — a honi nyelv tudása őket ezekben bizonyosan nem fogja hátráltatni.

Az a valóságos félelem, melynél fogva e hazában a magyar nyelvtől sokan még mintegy irtóznak, s azt durvasággal és miveletlenséggel elannyira identificálják, hogy az egyik nevénél mindjárt a másik jut eszökbe, igen mulatságos lenne, ha nem húzna oly sajnos következéseket maga után. Aristocratiánk tagjai elfelejtik, hogy még úgy is, ha ez így lenne, csak tőlök függene, ezen a bajon segíteni, s példájok által jó ízlést és miveltséget terjeszteni. A nemzet elért arra a pontra, hol a jobbat felfogni és kivánni, s az igazságot, még ha keserű is, eltűrni képes.

Hálával azonban csak attól fogadja a leczkét, kinek tettlegesen bizonyított jelszava: „M i n d e n t a h a z á é r t.“ Azoknak kik honukért keveset vagy semmit se tettek, a miveletlenség elleni panaszok nem igen jól állanak.

Ez az irtózás a magyar nyelvtől talán még mélyebben alapul, mint a nemzet csekély miveltsége felől való ideán. Senki iránt se akarván igazságtalan lenni, azt nem egyes embernek, hanem az ideák és fogalmak bizonyos divatba jött fonákságának tulajdonítom, mely osztán a nélkül hogy helyes vagy helytelen volta iránt, csak egy szempillanatig is gondolkoznának, minden, magyar nyelv és nemzetiség dolgát érdeklő itéletekre oly mértékben befoly, hogy sokakkal önméltóságukat, nemzeti büszkeségöket, s azt, a mivel maguknak tartoznak, elfelejteti. Mindjárt ki fog tünni, hogy mit akarok mondani.

Semmi se mindennapibb, mint az, hogy bécsi szomszédink (itt csak a népről beszélve) mindazokat a nevetséges historiákat, anekdotákat, miket az emberi elmésség, az emberiség ostobasá-

gára ezredek óta ráköltött, mi reánk magyarokra fogják. A jó tréfa oly felette becses dolog, s még a rossz is, ha csak némileg nevettet, ebben a szomorú világban oly igen eltűrhető, hogy nekem ezen szokás iránt csak azon egyetlen egy megjegyzésem van, hogy ostobaság és együgyűség az egész emberi nem közös tulajdonai lévén, nagy igazságtalanság történik egyéb népeken, mikor valamennyi a földhátán akár mikor elmondott ostobaság a mi rovásunkra iratik. Ennyit akkor, mikor magában a dologban fekszik a furcsaság. A mennyiben azonban ezen tréfák savok nagy részét a bécsi szónak magyaros kiejtésétől kölcsönözik, senki se fogja talán tagadni, hogy részrehajlatlanúl vévén a dolgot, a német szónak magyar kiejtése csak egy szikrát se furcsább, mint akármely más nyelvnek idegen ajakkali kimondása, például a franciának angolosan, vagy olaszosan való kiejtése. Hogy német szomszédink az ily magyar-német kimondáson nevetnek, az nekik épen úgy szabad, mint nekünk a magyar szó németes elfacsarását kaczagnunk. De — s itt kezdődik a fonákság, melyet feljebb említettem, — nem véghetetlen furcsa-e, mikor közülünk olyanok, kik maguk vagy sehogy, vagy igen rosszul tudnak magyarul, azokat csúfolják ki, kik a németet magyarosan ejtik? Hogy az ilyen esetben a két fél közül melyik nevetségesebb, az oly érdekes kétség, melyet én, ha megfejtése oly könnyű nem volna, egynémely hazámfia magába térítése végett a magyar tudós táasaságnak jutalomkérdés gyanánt bátorkodnám ajánlani. Én legalább más példát, hol valamely nemzet, öntisztét s önmagát feledve, maga magát, úgy mintha külföldi lenne, kinevetné, nem hallottam, s a dolog, mely magában kicsinységnek látszik, erkölcsi tekintetben elpulyásodásunk egyik legszomorúbb jelensége, mert sajátságunkról való megfelejtkezést, büszkeségünk feláldozását, s hazai ügyeinkre nézve külföldi szempontot árul el.

Igen érzem én, mi nehéz ezeket az igazságokat megizlelletni azokkal, kiket illetnek. Oly helyzetbe tették magukat, hogy úgy szólván nem is lehet hozzájok férni. Azok, kikre hatni leginkább hizelkednék önszeretetünknek — asszonyaink — süketek mind azokra, a miket mondhatunk. Könyvet irunk a nyelv dolgában? nem olvassák, mert nem értik. Országgyülésen szólunk? a karzatba felgyült bájos alakok tolmácsaiktól kivonatban kapják a beszédeket. Az ilyen németre fordított, töredékekben adott magyar hazafiság bizony nem igen lehet nagyhatású. Vagy

házról házra járjunk, reggel és délben, délután és estve, úton útfélen prédikáljuk asszonyainknak a magyar nyelv szeretetét? de ők mindenre ráunnak, a mit sokszor hallanak; az unalom által tehát nyelvünknek nálok szép jövendőt nem készítünk.

És pedig mi szép szerep van nyújtva asszonyoknak, minden szabad országban! A férj és fiú, a testvér és a szerető, mindnyájan asszonyi kebeltől várják a melegséget, mely nemesebb irányaikra ömöljön. Tőle vár a férfi buzdítást az út megkezdésére, tőle jutalmat a kivitt babérért, tőle vígasztalást a hidegségért, az üldözésért, melyet tövises utján talált. S a mi asszonyaink oly annyira távol állanának eme rendeltetéstől, melyre őket körülmények határozták, természet alkotta, közvélemény hirdeti? s csak épen nálunk nem volnának minden jónak, szépnek, nemesnek kezdői és ápolói? s csak épen Magyarországon nem lenne igaz, hogy feles része a nagynak és szépnek, a mi történt, asszonyi szem sugáraiból folya ki, s ismét annak árnyékában hala el? — Vagy egészen csalatkozom, vagy pedig igaz az, hogy még a mindennapi élet léhaságai és lehetetlenségei is bizonyos felsőbb színt, bizonyos kimagyarázhatlan érdeket csak úgy kapnak, ha általános, nemesebb érzések fekszenek alattok.

Nagyjaink közül sokan idegen földön keresnek maguknak feleséget. Politikai összeköttetésünknek természetes következése, s fordítva épen oly gyakran történik. A házi élet boldogsága oly véghetetlenül fontos az emberi viszonyokban, s annyira függ a szív érzéseitől, s a characterek egybehangzásától, hogy ezen fő feltételekhez még másokat tenni igazságtalanság lenne. De valamint külföldre férjhez ment magyar leányaink azon országok nemzetiségét tisztelni kötelesek, úgy a külföldiektől, kik magyar férjet találtak, bizodalmasan várja a nemzet, hogy új hazájok érdekeivel összeforrjanak. Hódolás azoknak, kik e szent hivatást melegen fölfogták, lelkesen teljesítik! Bár társnőik tőlük példát vennének, s szaporítanák két rövid esztendő multával bájaikat a magyar nyelv tudásával mint emez; nevelnének lelkes fiakat a hazának, mint egy más, lennének védangyalai minden hazafi igyekezetének, mint egy harmadik. Áldás azokra, kik kebelöknek nemes büszkeségét hazánkba elhozták, nemzetünkre általvitték.

S nyugodjanak meg a gondosszivű anyák a sors iránt, mely czélirányosan magyarul növelt kedvenczeiket várja. Nem vagyunk ugyan első ország Európában se kiterjedésünkre, se politikai álláspontunkra, se literaturánkra nézve, s igaz, hogy

igen sok tekintetben hátra vagyunk; de csak tőlünk függ felvergődni, s erkölcsi és anyagi erőnket, miveltségünket, intelligentiánkat kifejteni, mihelyt felfogtuk valóságos helyezetünket, s nem rugaszkodva el nem érhető chimaerák után, az elnyerhetőt, a soha ki nem vihetőnek áldozatúl nem hozzuk, gyarapodó nemzetiségünkből, s öregbedő jóvoltunkból pedig törvényes politikai kapcsolatunknak nem ellenségét, hanem új és erősebb alapját, és szövetségesét csináljuk; mikor tehát egy tizennégy millió lakosú, négyezer négyszög mérföldet magában záró termékeny országnak politikai helyzete s állása által a béke malasztjai, és külső bátorság állandó birtokúl jutottak, ősei bölcsesége pedig szabad elemeken épülő országos alkotmány, s minden tökéletesedés magvát méhében viselő helyhatósági intézkedéseket adott azoknak, kik törvény, birtok és szokás által a közdolgokra oly tetemes befolyást gyakorolhatnának, hatási körük szűk volta felett panaszkodni, a legnevetségesebb gyengeség, és vagy éretlen s határtalan óriási nagyravágyást, vagy pedig minden, még a legtiszteletesebb nagyravágyástól is üres keblet árul el. Talán még szebb dolog volna az angol parlamentben, vagy franczia kamrákban tündökleni, német professornak vagy olasz marchesenek, török szultánnak, vagy chinai mandarinnak lenni; de minekutána a sors, a gondviselés ide vetett: talán nem ártana próbát tenni, hogy ugyan mi volna az, ha végrevalahára jó magyarok találnánk lenni. Csillag gyanánt tünni fel egész nemzet előtt, milliomokra hatni, az álmaiból felserdült és a pallérozódás széles pályájának neki indult nemzetet dicső utjában előre taszítani, müvelődési középpontúl szolgálni, jó izlés és előmenetel tárgyában példaként ragyogni, hivatalban, vagy hivatalon kivül a közjót előmozdítani, talán nem épen megvetendő sors, s oly szinpad, melyen sok keserűség mellett a léleknek kényesebb ingerei táplálás nélkül nem maradnak, s minél többek az akadályok, minél nehezebb a feladás, annál méltóbb, büszke és nemes keblekhez annál sürgetőbb, annál szükségesebb a fellépés, a megkezdés. S jobb a legkisebb, a legszűkebb kört választva magának, abban szerényül, de hathatósan munkálni, mint az időt, és életet idegen érdekek közt nyelvünk, s nemzeti dolgaink tudatlanságában sorvadozva, hideg szivvel, és örömtelenül vesztegetni. Az anyák tehát, kivévén mikor más pályára szánták, s arra czélirányosan nevelték fiaikat, talán nem épen sokat mulasztatnak el velök, ha őket úgy nevelik, hogy hazájoknak hasznos polgárai

lehessenek. Minden lelkes anya, ha már teljességgel választani kellene a két veszedelem közt, melegebben fogja szive dobogását érzeni, ha fia, hazája törvényhozásának teremeiben lelkesen szólalt meg, mintha a bálban a franczia quadrillet ritka mesterséggel tudta eltánczolni, egy franczia vaudvilleben pedig gyönyörűen figurázott. Érezni fogja, hogy a kettőt összekötni, hogy ezeket a virágokat a jól elkészült szoborra ráaggatni, igen szép dolog; de hogy az olyan ember, az olyan szabad országbeli lakos, kinél ezek a virágok üres csóván függenek, tulajdonképen nem férfi, különösen pedig mai világban valóságos anachronismus.

S nem csalatkozom talán, ha azt mondom, hogy azt a díszt, azt a hírnevet, azt a befolyást, melyet a magyarországi közélet mezején aratni lehet, a magyar vagyonos aristocratia igen jól tudja, néha talán kelletén is túl, méltánylani. Akarja mindenki a czélt, de igen kevesen a módokat. Hányat láttam hivatal, megkülönböztetés után ásítozni, midőn az utat, melyen a szükséges ismereteket megszerezni kellett volna, kigúnyolta! Hány feleséget, ki mindent elkövetett egy részről, hogy férjét nemzetétől egészen elvonja, más részről pedig annak számára érdemczimeket gyüjthessen! Hányszor hallottam panaszt, mikor más valaki, csekélyebb eredetű kapta el a hivatalt, melyre ti alkalmatlanok voltatok! Hányszor jajgatást és siralmat a kor szelleme felett, mivel a közdolgokban való részvétlenség által, a közvélemény igazgatását kezeitekből kiereszteték, és az, a mi már most keletkezik, tőletek nem függ, hatáskörötökön túlfekszik.

Hidegen szólottam a tárgyhoz e lapokon, s csak önönös felszámolások szempontjából tekintettem azt; pedig talán melegebben is lehet vala ömledeznem s érzésekhez beszélnem, melyek hazámfiai kebelökben egészen talán még el nem némultak. — Mert hiszem, ez a föld, ez a haza, ez a nemzetiség önsajátjok, apáinknak keresménye, becsületök, jövendőjök ennek becsületével, jövendőjével vagyon összekötve. Díszt csak ennek adhatnak, díszt csak ettől várhatnak. Ébredjen fel végvalahára büszkeségök. Ha önmagukat nem érzik elég erősöknek kivetkezni a tespedést, melybe sülyedtek, s erőt venni a személyöket környékező akadályokon: óvják meg legalább serdülő gyermekeiket attól a szorúltságtól, melyben önmaguk sinlenek. Ne vessék meg a vár kulcsát, melyet megnyerni kivánnak; fogják fel a nyelvet, a maga egész fontosságában mint eszközt, hatni a nemzetre, ismereteket szerezni, nemzetiséget emelni, szives közlekedésben maradni honosaikkal.

Szabaduljanak ki penészes előítéletek s asszonyos babona félelmek békóiból, s győződjenek meg, hogy csak tőlök függ megvalósítani elémenő évkorunk symbolumát: a mivelt nemzetiséget, s a nemzetesedett miveltséget. Ha erre körülményeink hideg megfontolásában, s tulajdon helyzetök minden oldali megtekintésében elegendő okot, s állandó erőt még most sem találnak: úgy én hazám aristocratiáját gyógyíthatlan betegnek vagyok kénytelen kinyilatkoztatni.

Magyarország és az utazók.

Három egymással rokon dolog van, melyek legújabban a nemzeteknek egymáshoz való bensőbb közeledését és az egymásnak állapotaival való gyakoribb és behatóbb foglalkozását előidézik: az újabb nemzedéknek általában mindinkább világpolgárias nevelése, a sokféle kereskedelmi érdekek, végre a közlekedési eszközök jelentékeny fejlődése. Ha a népek úgynevezett rokonszenve általános utazási kedvökben a legkézzelfoghatóbb jelekben nyilvánúl, akkor e kedv bizonynyára nagy mértékben fokozódik és emelkedik az emlitett három ok következtében. Vasutakon, gőzhajókon és gyorskocsikon (mailcoaches) a szállítás kényelme és olcsósága szerint keletkeznek a hajlamok, melyek különben fel sem ébredtek volna azon egyszerű okból, mivel az egyének, kik most oly ékesszólóan beszélnek az utazásról, valószínűleg otthon maradtak volna. Hála az új találmányoknak, — az utazás, mely előbb az előkelő osztályoknak volt öröksége, a többinek pedig csak mint valami különleges és kivételes dolog minden müvelt ember közjava lett, s nemsokára közönséges élvezeteihez és szükségleteihez fog tartozni. Ha századunk első tizenöt évében a népek tömeges látogatást tettek, nem lehetetlen, hogy e látogatást, néhány évtized alatt minden egyes személyesen ismételheti még sokkal kellemesebb módon.

Magyarország, a még mindig terra incognita, daczára némely ellenkező czélú kisérletnek az általános mozgalom közepett színhelyévé lesz európai utazók látogatásának. Érdekes idegenek választják egy idő óta országunkat utazásuk czéljául s a látottak és tapasztaltak felől előszeretettel és kimerítően beszélnek. Szemmel láthatólag szaporodnak a folyóiratokban és lapokban a

Magyarországról irt jegyzetek és tudósítások, miket külföldön folyton növekvő érdeklődéssel olvasnak. Utazók, kik még néhány évvel ezelőtt tartózkodva vették kezükbe vándorbotjukat, hogy szerencséjüket a mi nem mindig és nem mindenütt járható utainkon megkisértsék a Prater szélén bizalomteljesen lépnek a gyors Nádor, vagy az érdemes Árpád fedélzetére és egész vándortársaságok, melyek eddig csak egyenként mutatkoztak, tuczatszámra úsznak le a hatalmas Dunán. A Duna, mióta habjait gőzhajók szeldelik, a valódi közlekedési vonala Nyugatnak Kelettel; a gőz nevezetesen az angolra nézve nemcsak taszító — hanem sajátszerűen vonzó erejű is; a hol e szót by steam hallja, legott oda siet — s hazája egyik legdicsőbb találmányának védelme alatt mindenütt otthonosnak és biztosnak érzi magát. Kelet soha sem volt oly nagy mértékben szeretet tárgya mint épen most, némelyeknél azért, mert jelentőségébe mélyen bepillantanak s azt felismerik, — másoknál érdekből, a legtöbbnél pedig, mivel modern mint valami mysticus, ismeretlen, kifürkészhetlen dolog; s mi, a kik e Kelet felé irányuló mozgalomnak középpontjában fekszünk, nem csekély szellemi kamatban részesülünk helyzetünk következtében, valamint anyagi érdekeinket is előmozdítják az átvonúló, transitó árúczikkek.

A müvelt Európának e fokozott részvétet állapotaink iránt valódi értéke szerint fogjuk fel és méltányoljuk, nemcsak azért mert tisztességes és örvendetes dolognak tartjuk magunkra nézve ha állapotainkat figyelemmel kisérik és taglalják, hanem azon reális előnyért is, mely körülményeinknek mindegyre gyakoribb megvilágításából és fejtegetéséből reánk háramlik. Nem szólok itt e részvét azon gyakorlati következményeiről, mely legközelebb oly nagyszerűen nyilvánult.* Sohase borítsa a feledés leple szomszédaink jóakaratának e megszámlálhatlan bizonyítékait, a testvérnépek gazdag és nagylelkű adományait; szolgáljanak az érzelmek, melyekből a jótétemények oly bőven folytak, az elismerés melyet azok megérdemelnek az egyetértés és bensőség napról-napra növekvő megszilárdulására! — Inkább a szellemi nyereséget veszem itt számba, mely ily észlelésekből árul reánk. Mert minden nép sokat tanulhat másoktól, különösen szemtanúktól. Persze mindenütt van az embereknek két osztálya, s nálunk talán inkább mint másutt, kik az idegenek itéletével soha sincse-

* Vonatkozás az 1838-iki árviz csapásainak enyhítésére vonatkozó külföldi mozgalomra. F. J.

nek megelégedve. Az egyik osztálybeliek hazájukban csupa tökéletességeket látnak, mások kiméletlenül megvetnek minden hazai dolgot, mivel a megitélés mértékét nem a hazai belső viszonyokban keresik, hanem a külsőkben. Amazoknak az idegenektől származó minden ócsárlás igazságtalanság, emezeknek minden dicséret károsnak látszik. Az idegenek itéletének még rosszabb értelmezői azok, kik valamely politikai iránynak elfogult követői, s az ő sphaerájokon kivül semmiféle üdvöst nem akarnak elismerni. Egészen elfogulatlanok azonban titkolódzás és álszégyen nélkül bevallják, hogy a tapasztalt, ember- és világismerettel biró idegennek gyakorlott szemei valamely országban gyakran a legrövidebb idő alatt s sokszor az első pillanatra észreveszi a nagyfontosságú dolgokat vagy a sebhelyeket, melyeknek fontossága és jelentősége a belföldinek szemei előtt elmosódik épen a mindennapi szemléletnél fogva. Oly férfiú pl. mint Marmont marsall, ki negyven éven át a legfontosabb eseményekre befolyt, s része volt a világtörténeti eseményekben, miért ne szerezhetne egy általa már régebben ismert tartomány felett rövidebb idő alatt helyesebb áttekintést, mint amennyi például egy tudósnak volna szükséges, ki szobájából soha sem távozott. Az a néhány megjegyzés, melyeket St. Marc Girardin úr két évvel ezelőtt a Journal des Débats hasábjain Magyarországról rövid itt tartózkodás után közölt, talán a legélesebb látásról tanúskodik mindazok között, mik valaha Magyarország felől irattak. A tömeg, sőt az adatok és részletek pontossága, melyek az irónak rendelkezésére állanak, tudvalevőleg nem csekélyebb dolgok, mint biztos kezességek a következmények helyessége iránt, miket ő levon belőlük; mert a fődolog helyesen észlelni a fontosabb jelenségeket, — és a tapintat s a helyes érzék dolga felfedezni; mik azok tulajdonképen, a mik e második osztályba tartoznak. Belátással és tapasztalattal biró férfiú, ki részese ezen tulajdonoknak, egyes részletekben tévedhet, egyes neveket elferdíthet, mégis egészben helyes álláspontra helyezkedhetett s meglepően találó itéletet alkothatott. Sokat kell látnunk és összehasonlítanunk, hogy képesek legyünk helyesen észlelni.

A nem tetszés érzete, mely sokakban felébred, ha valaki hazájokat helytelenül itéli meg, vagy felőle téves adatokat terjeszt alapját az önszeretetben leli, mely sértve érzi magát, ha az, a mi akár személyileg, akár együttesen vonatkozik rá, nem a kellő

figyelemmel nyer taglalást. Úgy látszik különben, hogy az utazók tudósításaihoz kötött várakozásoknak más alapelvek szerint kell szabályoztatniok, és soha sem volna szabad azoknál a méltányosság egy bizonyos mértékét túllépni. Nincs a világnak országa, mely többé-kevésbbé ugyanazon sorsban nem részesült volna, s a mely felől végtelen sok téves nézet ne bocsáttatott volna világgá. Magyarországon ezenfelül számba kell venni azon nehézségeket is, melyeket az idegennek, legjobb akarata daczára is, hogy kellő értesüléseket szerezzen, le kell küzdenie. Kiválóan vonatkozik ez a francziákra és angolokra, mivel mindkét nyelvben igen kevés, tulajdonképen semmi sincs, mi Magyarország felől tökéletes tájékozást nyújthatna. Wacken franczia fordítása, mely tulajdoképen csak Schwartner elévült statistikája, tudja isten miért, igen ritkán látható. Egy igen értelmes öreg angol, ki néhány év előtt egy telet Pesten töltött, kénytelen volt az országgyűlési bizottság munkálatát (operata regnicolaris deputationis systematica) latin nyelven tanulmányozni, hogy az itteni közigazgatás lényegéről fogalmat szerezhessen. A ki ismeri e munkálatokat, beláthatja, hogy ez — hogy sokat ne mondjunk — a czélhoz jutásra legalább is igen fáradságos munka volt. A szóbeli tájékozás segédeszköze pedig, melyre a legtöbb utazó rászorul, nagyon bizonytalan, mivel azok, kik leginkább képesek volnának felvilágosításokat adni, sem elég idővel nem rendelkeznek, sem hajlamuk nincs magukat tudakozó intézetekül felhasználtatni. Igy a tudnivágyó, jóérzelmű idegen igen gyakran a megtestesült fenhéjázó tudatlanság kezei közé jut s bona fide könyvet ír csupa hiteles adatokból, a melyekből egy szó sem igaz. Mit tehet ő róla, ha — mint magam tapasztaltam — igen jó kézből kap oly értesítést, hogy nálunk a personalis a rendek képviselője, a megyei táblabíró pedig ugyanaz, mint Spanyolországban az alguacil. Egy másik körülmény, mely hozzájárul ahoz, hogy az utazók ez országnak különösen physiognomiájáról hamis fogalmakat terjesztenek, abban áll, mert iparkodnak az országot gőzhajón néhány nap vagy inkább óra alatt keresztül repülni. Innen van az az elterjedt nézet, hogy Magyarország általában sík föld. Az angol Townsend-nak 45 év előtt több hónapra volt szüksége, hogy csak a bányákat és a Kárpátokat beutazza, Quin úr pedig teljesen elégnek találta Pozsonyból Zimonyba 3-szor huszonnégy óra alatt lefutni, hogy Magyarországról mint szemtanú szólhasson.

Tényleg úgy látszik, hogy Magyarországot illetve a közvé-

lemény némely pontban örökös tudatlanságra és sötétségre van ítélve. Csaknem alig múlik év, midőn nem kérdeznék, hogy mily rokonságban van a magyar nyelv a latinnal. Elmult ugyan az az idő, midőn egy franczia azt írta, hogy a tokaji aszú „à màslàs et dans les environs“ készül, mindamellett megható példái mutatkoznak még a tudatlanságnak, melyek daczára boldogult emlékű lady Mary Wortley Montaguenek és Mr. le baron d'Haussernek, tovább terjednek mai napig is. Mrs. Trollope, ki Life and manners of the americans czímen egy két kötetes könyvet írt a köpködésnek és gyors evésnek bizonynyára tagadhatatlan hátrányairól, legújabb könyvében Bécs felől mond el egy esetet, melyet csak azért is érdemes felemlíteni, mivel utal azon nehézségekre, melyekkel gyakran meg kell küzdeni, hogy az igazságnak utat törjünk. A tényt én annál inkább bizonyíthatom, mert nekem jutott a szerencsétlenség egy kézzelfogható tévedés helyreigazítását ki nem vihetni. A dolog a következő: Dr. Bowring, az ismert nyelvtudós, kiadott egy magyar anthológiát, ez alkalomból megjelent egy birálat az Edinburgh Review 104-ik számában, (1830. okt. — 1831. jan.) melyben Magyar- és Csehország, a magyar nyelv és irodalom és a cseh nyelv s irodalom egymással össze vannak zavarva s mint teljesen egy és ugyanazon dolog tárgyalva. Én írtam egy rövid helyreigazítást s beküldtem a nevezett folyóirat szerkesztőségének, honnan azt a választ kaptam, hogy helyreigazításom kétségkivül helyes, s a tévedés igen durva: de a lapnak nem szokása saját állításait megczáfolni (to cut themselves) és a czikk czáfolat nélkül maradt, s az Edinburgh Review némely olvasója tanulságot e dolog felől belőle merített.

Bármily enyhén és elnézéssel itéljünk is hasonló botlások felől, mindamellett nem hagyhatjuk figyelmen kivül, hogy azok oly mértékben szaporodnak, a mint a Magyarországról irt idegen iratok száma növekszik. S ha ezek, a mint nem tagadhatni, kevés kivétellel részint a fődolgokban tévesek és hibásak, részint a felfogásban elhibázottak, részint hamis szinezetűek, részint végre az igazat és hamisat, a helyeset és helytelent oly mértékkeverik össze, hogy csak a tévedések segédeszközeiig sülyednek le, belőlök az a lényeges hátrány keletkezik, hogy Magyarország és állapotai értelmes megítélésének elemeiben megoldhatatlan zavar halmozódik össze. Legkevésbbé érthető meg e jelenség a német iratokban, hisz németül Magyarország felől a legtöbbet

olvashatni, s a német utazó vagy iró előtt minden szó- és irásbeli forrás tárva van. Teljesen megbocsáthatatlan pedig, ha ily hibák nemcsak hirlapokban vagy felületes uti rajzokban fordulnak elő, hanem terjedelmes könyvekben is, úgynevezett rendszeres kézi könyvekben is; mit szóljunk, ha Normannak Ungarn wie es ist czímű könyvében olvassuk, hogy a magyar ezredek mögé ágyúkat kell felállítani, ha tüzbe akarják vinni őket, — vagy midőn Zimmermann úr a Hoffmann-féle Europa und seine Bewohner czímű vállalatban egészen komolyan azt írja, hogy a finom juhok száma Magyarországon tízezerre tehető, és az országgyülésen a rendek táblájánál választott elnök van, ki personalisnak hivatik.

Többször történt kisérlet e visszásságoknak megczáfolására hirlapi részletes helyre igazítások által, de ezek czéljokat csak ritkán érték el, részben, mivel a helyreigazítás a hazai lapokban jelent meg, miket külföldön nem igen olvasnak, részben pedig a hirlapok természetével járó ephemer hatás miatt. Én már rég foglalkozom azzal az eszmével, hogy e czélra külön hirlapot kellene létesítenünk ily czímen: Unwahrheit und Wahrheit über Ungarn. Szakértők által kellene szerkesztetnie, az anyag szerint időhöz nem kötött füzetekben kiadatnia, melyben lenne egy compte courant a Magyarország felől bármely tudományágban nyilvánuló hibákról, hogy így a ránk vonatkozó államtudomány, politika és történem ne fajulna regénynyé. Irányára nézve mint ilyennek teljesen szabadnak kellene lennie, mellőzve minden pártállást, egyedüli czélúl tűzve ki a tényleges hibák helyreigazítását, de e feladat mellett nem volna szabad minden nyomtatott számadatot, minden hibásan írt tulajdonnevet ingerültséggel felkutatni, hanem csak oly dolgokkal kellene foglalkoznia, melyek vagy tartalmuk- vagy alakjuknál fogva súlylyal és jelentőséggel birnak. Még ily módon is alig hiányoznék, legalább az első füzetekre, az anyag még ha csupán csak az újdonságokra szorítkoznánk is.

Nyelvre nézve a lapnak rendeltetésénél fogva: hogy a hibát ott pótolja, ahol keletkezett, szükségszerűleg nem magyarnak kellene lennie, az idegen nyelvek között pedig választani kellene, nehogy a könyv a szerint, a mint valamit czáfolni vagy megigazítani kell, czifra babeli zavar legyen. Sok oknál fogva, miket itt nem is kell bővebben kifejteni, a választásnak a német nyelvre kellene esnie.

A mily óhajtva nézek eléje ily irányú lap alapításának, oly meleg kivánsággal zárom be e sorokat, vajha anyaghiány miatt nemsokára ismét megszünnék.

Hires utazók Pesten.

Gőzöseink szerte hordják ősz Dunánk hátán a vendégeket s ez idén úgylátszik főkép franczia notabilitások választák hazánkat kalandjaik mezejének. A napokban fordult meg köztünk Sauzet úr, a franczia követi kamara tagja s több évek óta elnöke. Az utolsó franczia forradalom kitörése előtt Lyonban ügyvédkedett, s ott nyerte meg pártfogását Chautelauze úrnak, ki 1830-ban a a szerencsétlen X. Károly szerencsétlen minisztere lett, egyike azoknak, kik a júliusi Ordonnanceokat aláirták, később megszöktek, elfogattak, és perbe idéztettek. E veszélyes időpontban a megbukott miniszter visszaemlékezék egykori kedveltjére, felhivatá Párizsba Sauzet urat s általa védelmezteté magát a pairek kamarája előtt. Fényes és szivreható vala a beszéd s ha nem képes is megmenteni a vádlottat a fogságtól, melyet a Hámi várban kiszenvedett; de elegendő a szónok jövőjének alapját megvetni. Kevés évekkel később Sauzet úr követté választatott, egyikében az egymást felváltott miniszteriumokban öt vagy hat hónapig mint igazság minisztere figurázott és mióta a franczia követi kamara az elmés, de csipős Dupin úr elnöki élességeit megunta, ő emeltetett helyébe és a tanácskozásokat higgadt részrehajlatlansággal vezérli. — Más két vendég maholnap érkezendik innen Konstantinápolyba utazandó, Mr. Emile Girardin s neje az ismeretes Delphine Gay. Emez leánykorában verseket költött s szavalt Corinnaként, később élethű, szeszélyteljes regényeket irt, jelenleg férjét segíti újságirói pályáján. A lap, melynek szerkesztője, „La Presse“ szigorún conservativ irányú s a maga nemében kérdésen kivül a legjobban szerkesztett lap Párizsban. Mikor taval ilyenkor Thiers úr a harcz trombitáját megfújta s az időszaki sajtó egyéb organumaival még a különben oly józanon számoló Journal des Débats-t is magával ragadta, az egy Presse-nek volt elég bátorsága a közingerültség ellenébe fellépni, a miniszteriumnak botlásait szemére lobbantani s az az óta felfogott és szerencsésen keresztül vitt békerendszert pártolni. Ez a hirlapi vitály nem tevé barátokká a két régi vágytársat, egymáshoz közel fekvő lakásaik két ellenséges

táborhoz hasonlítának, melyből nyil, golyó, s a rontó szerek minden neme epigramma s sarkasmus alakjában sürün és szakadatlan repült a másikba. Jelenleg mintha egymást üznék: Thiers úr is utazni ment feleségével s a két pár a Rajna mentében több helyütt találkozott. Később Thiers úr Berlinnek került, Girardin pedig egyenesen Bécsnek jött, s nincs mit félni, hogy városunkban a keresett élvezet helyett ismét egymásra akadjanak: mert egyébiránt nem valószinűtlen, hogy Thiers úr, kit e napokban várnak Bécsbe, Pestre is leránduland. Honfiai közül sokan nem tudják feledni, hogy 1835-ben az úgynevezett szeptemberi törvények által ő béklyózta le a sajtót s az esküdtszéket, legújabban pedig Párizst egy nagy Bastille-á ő csinálta. Mások előtt az lehetne vétke, hogy az 1-ső márcziusi miniszter mivel Mehemed Alinak Syriából elég nem jutott, lángba akarta boritni egész Európát, újra kezdeni a huszonöt éves küzdést, melynek 1815 véget vetett, felforgatni a kötéseket, miken az európai status quo alapszik s igy elrabolni tőlünk magyaroktól is azt, mire haladásink s kifejlődésink érdekében mindenek felett van szükségünk: a béke malasztjait. Most jobb csak azt tudnunk, hogy Coloniában maga a porosz rendőrség menté meg Thiers urat a czélba vett macskamuzsikától; Berlinben pedig a király ön asztalánál látta. Igy fog vele tenni a magyar vendégszeretet is, Thiers úrban a nagy történetirót, a hatalmas szónokot s a szeretetreméltó embert és utazót fogja üdvözleni.

A sajtószabadságról.

A sajtószabadságról akarok szólni. Tudom, hogy ez, Önre nézve a cultus egy nemével bir, melyet magam is tisztelek és szeretek, a mint minden erős hitű erre jogosítva van. Ön sokkal több ékesszólással és szellemmel kelt védelmére, semhogy hűtlenné lehetne hozzá. Emlékszem, hogy Önnek e tárgyú értekezését con amore lefordítottam; de akkor önmagamat sem győzött meg teljesen és azóta hitem e tárgy felől megszilárdult .Minden félreértés elkerülése végett, mielőtt tovább mennék, azzal kezdem, hogy véleményemnek határozott alakot adok.

Állapodjunk meg mindenek előtt a használt kifejezések értelmében. Sajtószabadság nem elég határozott. Képzelhetünk országot censurával, mely oly enyhe, oly apathikus, oly

passiv, oly mérsékelt, hogy a sajtónak több szabadságot enged meg, mint az a rendszer más tartományban, a hol az éles törvényektől s a szigorú bíróságoktól való félelem az irókra hallgatást kényszerít. Mondjuk tehát: a sajtónak präventiv és repressiv rendszere — ez több világosságot visz a tárgyalásba és inkább felel meg ezen kérdés jelenlegi európai helyzetének.

Ezek után az én meggyőződésem a következő: Csak azon mondatokat lehet föltétlenül állítani vagy tagadni, melyek a philosophiai nyelvben egyszerűeknek neveztetnek; ellenben minden összetett mondat különböző megoldású lehet, s a sajtónak épen ezen kérdése a világon a legösszetettebb. A fentnevezett két rendszer összehasonlító teljessége magyarázatának, hogy kézzelfogható legyen, a jó és rossz nagyobb tömegének okaiból kell merítve lenni, a mely jó vagy rossz az egyikből és a másikból származik. Mivel azonban ez, részint ország politikai helyzetének, részint az alkotmányosságnak, részint a lakosság jellemének különbözősége szerint különböző, így már a priori világos, hogy a repressiv rendszer, mely bizonyos körülményeknél fogva valamely országban a legjobb, egészen más körülmények között a legrosszabb lehet; — és vice versa ugyanezen állhat a präventiv rendszerről.

Mivel azonban valamely ország összetartozó körülményeinek lényegével semmi sincs oly szoros kapcsolatban, mint épen a sajtónak ezen kérdése, igy lehetetlen azon körülmények lelkiismeretes vizsgálatától elválasztanunk. A kérdés tehát a politikai alkalmazhatóság körül forog, a mely téren nincs föltétlen igazság.

Ez az én rendszerem. Nem kell azt sem magyaráznom, sem védelmeznem, ha az egyszerűen felállított mondat önmagát nem igazolja, az ítélet felőle már ki van mondva benne. Áttérek most arra, a mire a repressiv rendszernek föltétlen meggyőződésű védői hivatkoznak; — az ő okaik kifejtése által az én theoriám bizonyítgatása teljesen fölöslegessé lesz.

Mindenek előtt mik azok az okok, melyeket felhoznak minden präventiv rendszer eilenében? Hagyjunk minden mellékteki ntetet, szokásokat, vallást; tekintsünk el mindezektől; nézzük csak a dolgot tisztán politikai szempontból.

Azt mondják: Valamely irat közzététele oly cselekmény, mint minden más, miért kellene hát ezt külön szabály alá rendelni? A késsel gyilkosságot követhetni el, meg kell tehát tiltani készítését?

A felelet nem nehéz: Az ember, a ki ágyáról iró asztalához megy, cselekszik valamit; a ki könyvet ad ki, szintén cselekszik valamit. Mivel a törvényhozónak az első cselekvéssel nem kell foglalkoznia, tehát a második sem képezheti foglalkozása tárgyát? Hogyan? A törvényhozónak tehát szavak és nem dolgok felől volna szabad határozni, neki a szavak és nem a dolgok lényegét volna szabad látnia? Tehát valamely cselekvésnek, mely semmi összefüggésben sincs a közjóval, jelentőségre nézve szabad volna ugyanoly szerepet játszania, mint egy másnak, mely arra rendkivül nagy hatással van? Nem annyi volna ez, mint a törvényhozóból grammatikust, szellemi lényből bábot csinálni?

S a mi a kést illeti, feltéve, hogy valamely déli városban, hol a nép élénk, s a bor gazdag szesztartalmú, hol a lakosság vasárnaponként a csapszékbe gyülekezik, s ott veszekedések támadnak, sőt többször megesik, hogy késekkel egymást halálra szurdalják, valjon rosszul tesz-e a rendőrség, ha megtiltja a népnek, hogy övében késsel menjen a csapszékbe tánczolni? Vagy azt mondhatja talán Ön, hogy oly lap, mely egy nagy népességű városban izgat, s a munkások fosztogatni kezdenek oly értelemben, mint reggel a lap prédikált, nem hasonló az a fentebbi késhez? Mindenki megengedi, hogy egy ostromállapotban levő várban a sajtószabadság megszüntethető — s nem lehetne hasonló ország, a hol csaknem mindig hasonló állapotok uralkodnak?

Tagadhatatlan tehát, hogy józan politika szerint valóban joga lehet a törvényhozónak a sajtó előleges felülvizsgálatát elrendelni. Neki úgy kell a dolgokat felfognia, a mint vannak, — neki nem szabad a sajtóban egyes factumokat, hanem egy ezer karú emeltyüt látnia, s az eredménynyel való összefüggést, a journalistika mindenható hatalmát tekintetbe vennie és számításaiban annak hatását ilyképen mérlegelnie. Ha ő a törvényeket nem alkalmazná a dolgok meglevő helyzetéhez, hanem a mint azlehetne, vagy annak lennie kellene, akkor elveszitené az államférfiúi nevezetre való jogosúltságot.

De utalnak az emberi szellem fejlődésére, haladására, a melyet a repressiv rendszertől elválaszthatatlannak nyil vánítanak s azt állítják, hogy e rendszer mellett az igazság végre is győz s minden a rendes kerékvágásba jut.

Kezdjük a középső mondattal. Ha magát az emberi nemet úgy képzeljük el, mintha bölcsei személyében állandóan a törvény

mellett ülne s hallgatná a véleményharczot mindazon kérdések felől, a melyek érdekeire vonatkoznak, — még akkor is alá volna vetve a tévedés lehetőségének, sőt ha föltennők, hogy végelemzésben évszázadok mulva eljutnánk az igazsághoz, ez utópia oly távol áll tőlünk, hogy gyakorlati felfogás szerint határos volna a semmivel. Azonban mily távol áll az igazságtól e kép ellenkezője! A valóságban az emberi szenvedélyek és érdekek különösen a tömegeké sokkal nagyobb szerepet játszanak, mint az emberiség hideg elméje. Nem túloznánk azt állítva, hogy két ember közül, kiknek egyike az emberiség szenvedélyeihez, másika eszéhez szól, az előbbi tiz eset közül kilenczszer előnyben volna az utóbbi felett.

Kétségkivül kedvező a repressiv rendszer az emberi szellem fejlődésére, mindazáltal e fejlődéssel ellentétes rendszer is nem csekélyebb, mint összeférhetetlen. Descartes és Leibnitz oly országban tették közé irataikat, a hol censura volt; az egész német philosophia censura alá vetett országokban keletkezett. Valjon kevésbbé hatott azért az emberi szellem haladására, mint a franczia encyklopaedisták iratai, melyek Hágában jelentek meg, a hol mindent ki lehetett nyomatni? Ez tehát nem egyéb, mint a haladás mértékének nagyobbítása, vagy kisebbítése. A személyek, kik az előleges vizsgálattal foglalkoznak, úgy, mint azok, kik felügyelnek rá, az emberi társaság köréből valók, kik szellemök bélyegét viselik, kik alapelveik hatása alatt állanak, a censura akaratlanul is részese azon szellemiránynak, melynek túlzásait csupán en thése enyhíteni van hivatva.

Azonban — azt mondják — a sajtó által minden rendes kerékvágásba jut, ha szabadjára hagyjuk. Bocsánat, mily alapja van ez érvelésnek? Mivel minden folyó utóvégre is visszatér medrébe, nem szabad azért szabályozni s ellene gátakat emelni?! Mivel az emberi nem évszázadokon át rossz szenvedélyektől vezetve végre belefáradva a harczba visszatérne a nyugalom ölébe, — azért meg volna engedhető, hogy az emberek egymást öklözzék! Miféle politika volna a jót a gonosznak túlzásaitól várni, mintha ennek végkimerülése az egészséges erőnek és életképességnek az az állapota volna, mely szükséges az emberiség jólétére, és mintha a társaság az maradna, a mi volt, miután már legjobb ereit haszontalan küzdelmekben kimerítette? Azt várni, hogy a zavarból rend, hogy az anarchiából jólét származzék, annyi volna, mint az észt a véletlennek alárendelni, s oly

harczot idézni elő, mely elég erős volna a boldogságnak csiráit is feldúlni, a helyett hogy azt gyümölcsözővé lenni segítené.

A repressiv rendszer segélyével — folytatják — a politikai szabadság minden országban növekedett és megszilárdult, s annak bizonyítására, hogy az összeegyeztethető a rend és jólét emelkedésével, utalnak Angliára.

Erre többfélekép lehet felelni. Mindenekelőtt, mivel a politikai szabadság nem czél, hanem eszköz, nem közömbös bármely ország érdekeire nézve, hogy a végtelenig fejlődjék. Továbbá Angliában is a szabad sajtó — a repressiv rendszer értelmében — 1688-ban a második forradalom után hozatott be mint valami mindenható fegyver a Stuartokhoz és a katholicismushoz való visszatérés ellenében. És ez oly országban történt, hol egységes nép lakik, mely idegen állammal semmiféle kötelékben nincs, s a melynek polgárai a törvény előtt egyenlőek. A katholikusok ellen abban az időben vas törvényeket hoztak. Csatolja Ön mindezekhez az angol népnek megfontolni szerető jellemét, s megkapja a talány megfejtését, a repressiv rendszernek Anglia jólétével való összeegyeztethetőségét.

Mivel azonben e nagyon is sajátszerű körülmények között sikerült Angliában ezen rendszernek alkalmazása; (Irhon s a legutóbbi évek eseményei fölé ezúttal még fátyolt akarok borítani) indokolt-e egészen ellentétes viszonyok közt mindenben hasonló eredményeket várni? Valjon Spanyolországban és Portugalliában idéz-e nagy haladást elő? valjon egyensúlyba hoz mindent? Ugyan mily hatása van a délamerikai szabad államokban? Valjon az Egyesült-Államokban, a hol mindent nyomathatnak, mi nekik tetszik, a hol azonban feldúlják a nyomdákat, ha a rabszolgák felszabadításáról beszélnek, a hol a nyomda szabadsága nem egy jelentésű a szabadság nyomásával? Valjon Hollandia, a hol nincs censura, másnemű boldogságnak örvend, mint Szászország? Poroszországban van censura, s azért tán rosszabbul van kormányozva mint Svájcz? Valjon Belgium censura nélkül boldogabb volna mint Toscana, a hol Ön a präventiv rendszert megtalálja?

A mi Franciaországot illeti: ha valaha találó példa bizonyította a repressiv rendszer e megjelölt absolut kitünőségeinek tarthatlanságát, az bizonynyára Franciaország. Soha sem volt oly boldog és megelégedett mint 1809-től 1814-ig, állapota a szabadság túlzott ellentéte volt. 1815 óta folytonos forrongásban

van, a közszellemnek ez örökös ingadozása megakadályozza bármely kormány megszilárdulását, megakadályozza valamely szilárd rendszer létrejöttét s annak állhatatos követését. Lehetetlen bármi nagyszerű dolgot előkészíteni, hogy egyszersmind közeli jövőjét is előrelátnók, — a hirlapok mindent összezagyválnak és bemocskolnak még mielőtt létrejött volna. Minden eszme, minden tekintély elhasználódik és elszintelenedik, mielőtt ideje lett volna magát lényileg bemutatni. Ez a journalistikával összefűzött franczia jellemnek természetes következménye.

Amint Francziaországban a nemzeti jellem a repressiv rendszert örökké alárendelt szerepre kárhoztatja, hasonlóan tarthatatlanná teszik azt nálunk a politikai viszonyok. Az Angliáról fentebb adott kép ellentétéül szolgál Magyarország helyzete, mely a következő: A gondolkodó osztályok egy töredékének még ki nem aludt ellenszenve egy szükségessé vált politikai kötelék ellen; több nemzetiség, melyek egymást kölcsönösen gyűlölik; előjogokkal biró osztályok s több millió szláv paraszt, kiknek két nyomtatott lapon bebizonyíthatni, hogy rablók voltak azok, kik kilencz évszázaddal ezelőtt Ázsiából jőve, országaikat elvették s csak egyes részeket hagytak meg nekik robot és adó mellett. Ha e négy pont nem képez mély sebeket, a melyeket heves rángatódzások felidézése nélkül késsel nem érinthetni, — akkor vaknak nyilatkoztatom ki magamat. Ily körülmények között a repressiv rendszer nagy hátrányok mellett csak csekély nyereséget nyújtana. A büntetés, melylyel a vétkest sújtanánk, éppen nem volna arányban a felidézett bajjal. Ezenfelül a repressiv eljárás mindig a kormányt tenné népszerűtlenné, minden sajtóvétségnek akad védő közönsége. A törvényszékek azon alternativa előtt állnának, hogy megtorlás nélkül kellene hagyniok a bünt, vagy a martyrok számát szaporítanák. A szigor elkeseredést s így reactiót szülne, mig az előleges vizsgálat rendszerével elkerűlhetni egyrészt a feltünést, másrészt a büntetés szükségességét.

Jól tudom, hogy Magyarországon a censura százszor töröl oly dolgokat, a miket meghagyhatna, de a legczélszerűbb intézmények sincsenek visszaélések nélkül. De a strassburgi izgatókat nem mentette-e fel a jury is? Az a dolog lényege, hogy a két baj közül melyik a nagyobb? Minden állampolgár köteles egyéni szabadságát részben áldozatul hozni a közjóért; az Ön jelszava mindig az volt: injurias pro republica pati. — Utóvégre is mindez nem az intézmény, hanem az emberek hibája. Ott

választjuk a censorokat, a hol találjuk. Az országban található kevés szellemes embernek más dolga van, hogysem ily foglalkozásra szánja magát. A censura szelleme természetesen mindig alkalmazkodik az intelligentia haladásához. Soha sem kellett kevésbbé félni a censurától, mint épen most, mert ez időben, melyet most élünk, nincs oly kormányzat, sőt nem is állhatna fenn olyan, mely rendszeresen arra czélozna, hogy népeit boldogtalanokká tegye. A kormányok befolyása csak mérséklő, de nem elnyomó. A vélemények értelmes kifejtése, mindaddig mig a tapintatosság határai között megmarad, semmiben sincs akadályozva.

Magyarországon a sajtó kérdése kétségtelenül a törvényhozásnak képezi tárgyát. Reménylem, hogy ha valaha e kérdéssel foglalkozni fog, felőle a mérséklet szellemében fog határozni. Addig a censurának érvényben kell maradnia.

Bezárom soraimat. Mint cultus, mint hit a repressiv rendszer dicsőitése minden időben, minden népnél, minden körülmény között az emberi szellemnek nemes tévedése volt. Minden nemes szellem vonzalmat érez iránta, mert e szó: szabadság soha sem mutatkozik nagyobb terjedelemben mint a sajtóval kapcsolatban. Minden rokonszenv biztosítva van az iránt, a mi a képzeletnek ily elragadó vonásaiban mutatkozik. De az államférfiúnak mindent összes vonatkozásaiban kell figyelembe venni, nem szabad magát a látszat után tévutra vezettetni. Szive vágyainak hallgatást kell parancsolni, magát elhatározásra birni csak egy felsőbb rend indító okai által szabad, és azáltal, a mi lényeges és tartós előnyt biztosít.

Levelezés.

Kazinczy Ferenczhez. Kassa, 1824. márczius 4.

Tekintetes úr!

Felette érzéketlennek kellene lennem, ha azon becsületet, melyet nékem a Tekintetes Úr tesz, mikor levelével megtisztel, teljes mértékében nem érezném. Mikor már csak ezért is végetlen hálával tartozom, neveli köszönetemet s zavarodásomat, hogy azt miképen jelentsem ki? a Tettes úr szertelen jósága s érdemem felett való hozzám leereszkedése. Csak a Tettes Úr az kitől a dicséreteket, melyeket másoknál hizelkedésnek veszek, szivesen veszem; mert tudom, hogy a Tettes Úr a leggyarlóbb talentumok bátorítását is oly kötelességének tartja, melylyel a hazának tartozik.

A Tettes úr barátsága Atyámmal, ki ezt mindég egyikének tartja boldogságibúl, egy kis just szerze nekem a Tettes úr hajlandóságára. Ez engem arra ébreszt, hogy azt megérdemeljem. A Tettes úr kivánja, közölném észrevételeimet a Sallusthoz irt előbeszédre s engem már csak azon gondolat is rettent, hogy a Tettes úr szemei alá fognak esni gondolatim. Nekem még csak háromszor volt szerencsém a Tettes úrral lennem, felejthetetlenek maradnak nekem azon napok, melyeket lelkes társaságában töltöttem. Ha mit mondtam, a mi a Tettes úr helybenhagyását megnyerte, vagy inkább, a mi nem érdemlette birálását, az talán csak annak vala következése, hogy a beszéd hevében, könnyen jókként csuszamodnak az olyanok, melyeknek van ugyan egy jó oldala, de még több a gyengéjek. Ezen gondolat eltiltana az irástól, ha arra a Tettes úr bizodalma nem kötelezne, s engedékenysége nem bátoritna. Csudálva olvastam azon parallelt, melyet Cicero és Sallust közt mester kézzel von a Tettes úr.

Ugyanahhoz. Kassa, 1824. decz. 22.

Tekintetes úr!

Dulházy úr ma vette a csomót, mely a Ts. úr dolgozatait Minerva számára magában foglalja, s örömmel látta, hogy a Ts. úr mindig elfelejti a kicsinységeket, mikor nagyobb és fontosabb interesszékről — a hazai literatura előmozdításáról van a szó. Ellinger már hajlandóbbnak mutatja magát a formátum változtatására, s ettől őtet már csak a következetlenség vádja elkerülése kivánsága tartóztatja — de a czim mellett megmaradt, mert azt hiszi, hogy az annak változtatására való engedelem megnyerése sok időt kivánna — s igy ebbe bevágni nem akar. Atyám a múlt csötörtökön ment Olysóra, s visszajövetelével bizonyosan azon lesz, hogy Ellingert mind arra, a miben lehetséges a Ts. úr kedvét tölteni, rábírja.

Rendkívül sajnálom, hogy a Ts. úr kétszeri átútazta mellett is Kassán, a Ts. úrhoz szerencsém egyszer se lehetett. Még továbbra kell tehát azon szerencsét halasztanom, hogy tudvalevő, gr. Barkóczy társaságában tett kis utazásom történeteit a Ts. úrnak elbeszéljem — addig csak azt mondom röviden, hogy a Szepesség nevezetességeit megtekintvén, Galicziában Wieliczkát, Lengyelországban Krakkót hasítván, Árva s Trencsén vármegyét végig futván, innen Morvaországba tértünk, s itt Kremsirt, Olmützet

s Brünnt láttuk, s Halicson keresztűl Pozsonyba, Bécsbe, s ismét Pozsonyba, a honnan a Csalóközön keresztül Nagy-Szombatra, Nyitrára, Selmeczre, Körmöczre, s Nógrád, Gömör s Torna vármegyén keresztül, 8 hetek elfolyta után 24-d. oktoberben Kassára visszatértünk.

Az anyám s Virginie tiszteletét jelentvén, a legigazabb hála s tisztelet érzeményeivel maradok a Ts. úr

alázatos szolgája s tisztelője
Dessewffy Aurél.

Ugyanahhoz. Kassa, 1826. jun. 1.

Tekintetes úr!

Ellinger az ez idei Minerva 2-ik kötetje eleibe az elholt miniszter Ürményi képét és életirását szándékozik függeszteni. A magyar nyelv és literatura idevaló professorára Pongráczra bizta volt annak redactióját, a ki az ide rekesztett inpurumot el is készítette. Mivel azonban ez egy kevéssé szárazra sült el — én azon hiszemben valék, hogy egy Ürményi-forma ember biographiájának valamivel többet kell foglalni magába, mint annak kijelelését, hogy mikor mi hivatalra lépett — újonnan kivántam ezt redigálni, s a végett datumokat gyüjteni. Irtam is erre nézve apámnak Pozsonyba, s kértem szerezne datumokat Ürményiről a fiumei gubernatortól — az elhúnyt Judex Curiae fiától. Ez azonban még mindeddig sem tért vissza Pozsonyba. Igy hát én e dologban semmit se tehettem, közelít azonban július hónapja s a II-dik darab megjelenésének ideje. Teljes bizodalommal tehát a Tettes úr folyóirásunk iránt való kegyességében, merem én a Tettes úrat, Ellingerrel és Dulházyval együtt, alázatosan kérni méltóztatnék ezen biographia megirását, melyre bizonyosan vannak datumai, kegyesen magára vállalni, s velünk ez iránt való elhatározását — minél elébb kegyesen közleni. A mi datumokat mi szerezhetünk, azokat ide kapcsolva küldjük. Nem tudom, ha én tőlem mint újságot veszi-e a Ts. úr azon szomorú hírt, hogy Igaz Sámuel a „Hébe“ kiadója a f. hó 7-én egy orbáncz következtében megholt. A Tettes úr legjobban fogja érezni ezen veszteség nagyságát, melyet hazánk és literaturánk bizonyosan keservesen veend.

Atyám semmi újabbat nem ír Pozsonyból, mint azt, hogy az ország Rendei most a kereskedés tárgyával foglalatoskodnak.

Anyám most épen Báriban jár. Én magamat a Tettes úr szokott kegyességébe ajánlván, a legnagyobb tisztelettel maradok

a Tekintetes Úr alázatos szolgája
Dessewffy Aurél.

Ugyanahhoz.

Tekintetes úr!

Már Szent-Mihályról irhatom azt, a mivel még Kassáról vala czélom alkalmatlankodni — egy alázatos kéréssel ugyanis, melynek bátorságát azonban menteni fogja a Tekintetes úr jósága.

Atyám collegája, Bónis, vasárnap indúl Pozsonyba. Atyám Pozsonyt, mihelyt Bónis ott van, elhagyja, s így e hónap 25-ike körűl itt lesz. Én Marcell öcsémmel és Német úrral September első napjai egyikén egy fordúlást indúlok tenni, a vacatio ideje betöltésére. Tisza-Újlaknak akarnánk menni Marosba, s ezt minden nevezetességeivel megtekintvén, Nagy-Bányán keresztül Zsibónak Erdélybe — s ezt átfutván a Temességen s Belgrádon által, Nagy-Váradnak október vége felé haza jönni. S mivel tudtomra van, hogy a Tekintetes úr Erdélyt fölötte igen ismeri, ezennel bátorkodom megkérni, méltóztatnék velem egy, a dolgok nevezetessége szerint intézett, marsroutot készíteni — s ha ajánló leveleket is adhatna a Tekintetes úr, bennünket azokkal is megbecsűlne. Wesselényi, kinek barátja lehetni dicsekszem, hihetőleg otthon lesz, az augusztus közepén eső kolozsvári lóvásár miatt; — atyám szól vele Pozsonyban, ha még ott van, — ha nincs, magam írok neki Zsibóra. Senki se tudja jobban a Tekintetes úrnál, mért kelljen ifjú embernek útazni, ezen tekintetből méltóztassék bennünket útasítani. Ha az Erdélyi Levelek egy manuscriptum exemplárját is kaphatnám — véghetetlen köszönettel fognék lenni a Tettes. úrhoz. Az ezen levelet vivő expressus addig vár, a mig azt a Tettes. úr kivánja. A Minerva második füzetje megjelent. Nem tudom vette-e a Tettes úr? Elmenetem előtt Kassáról, egy felszólítást kelle feltennem ezen folyóírás ügyében. Kevés az előfizető — s a pénz.

Zsenit láttuk Ruszkán. Gondolhatja a Tettes. úr mint örűlt Virginie — a ki a Tettes. urat tiszteli anyámmal együtt.

Magamat a Tekintetes úr megbecsűlhetetlen barátságába ajánlván megkülönböztetett tisztelettel maradok a Tekintetes úr

Alázatos szolgája s tisztelője
Gr. Dessewffy Aurél.

Ugyanahhoz. Szent-Mihály, 1826. aug. 30.

Tekintetes úr!

Ma vettem augusztus 25-ikről hozzám intézett levelét a Tekintetes úrnak, s már előre is fölötte köszönöm mind azt, a mit Tettes úr kegye velem közleni méltóztatik — ámbár azt, hogy ez a Tettes úr éjszakáit rontja, s így oly annyira becses egészségének is árthat — kimondhatatlanúl sajnálom. Azzal vigasztalom magamat, hogy én nem valék oly merész, valami hosszast kívánni, s hogyha a Tettes úr irántam való jóságát meg nem érdemlem is, de azzal legalább vissza nem élek. Atyámat — ki 21-dikén délután indúlt Pozsonyból — de Illésházyt látni Morvaországba tért, e héten — de nem tovább mint 3-ikig este várjuk. 4-ikén okvetlenűl indúlunk. Papp István urat 2-ikra estére várjuk ide, — s nem mondhatom, mennyire örvendek láthatni a kincset, melyet kapok.

Noha még eddig híréből sem ismertem Csereit, igen vágyok látni azt, a kit a Tettes úr annyira magasztal — s a ki ennélfogva, nem lehet nem igen jeles ember. Bizonyosan elmegyek hozzá Zsibóról — s ha, a mint reménylem, otthon kapom Wesselényit, azon leszek, hogy velem jőjjön. Wesselényi nem szereti a lágymeleg embereket — s a kiket — ha talán hibásan is — azoknak tart. Nála egyenesnek kell lenni — és egy perczig sem tergiversálni. Be örvendenék, ha őtet, a kit oly deréknek ismerek — s azt, a kit a Tettes úr oly nagynak mond — megbékélve — vagy újonnan egymásra melegűlve láthatnám! Wesselényinek sokkal tartozik Magyarország — ő nélkűle a dietán az ifjú és dús mágnások tüze soha se kapott volna jó directiót, s régen elhűlt volna. Ő tartja bennök a lelket — esze, s tiszteletet parancsoló karákter-ereje által.

Hallottam, hogy Vay haza jött. Nékem sem nem illik — sem nem szabad akárki felől is ítélnem — főképen ott, a hol csak félig meddig tudom a környűlállásokat. Vay lépését azonban consequensnek nem tarthatom. Igaz, hogy kevés jót lehet tenni a dietán — de azon ok azelőtt is megvolt — s nem kellett volna fölmenni másodszor annak, a ki ezt tudta. Azért, hogy nincs mindig egy értelemben egy követ a collegájával — kár odahagyni a dietát, ez sok követ közt megesik. Annál kevésbbé kell ezt tenni, ha a követtárs először botlik — ha botlik — s ha az előtt jól viselte magát. Ragályi olyan ember, a kire a lelkét reá bízhatja akárki — a kinek semmi mellék czélja a világon nincs —

a ki ha medius terminust proponál — a mi egyébiránt fölötte ritkán esik, mert ő zur äussersten Linken tartozik — ezt csak akkor teszi, mikor látja, hogy jobb valamit megtartani, vagy megnyerni, mint semmit. Ő, az általa és Somssich által proponált conciliationis mediumot mindjárt más nap vissza húzta — mert látta, hogy formájából ki van véve s hogy a proceresek félre magyarázzák. Nem érdemli ő hát azt, hogy az 1741: 8 sértése okának tartódjon. Tudjuk mennyire volt azon törvényczikkely már ezelőtt is sértetve — s hazánknak fölvilágosodottabb fiai a dietán igen látják azt, hogy legyen miből — hogy magunk határozzuk meg, mit fizessünk, s hogy tudjuk, hová fordíttatik pénzünk? — Lehetetlen volt most megtartani az 1741: 8 épségét — ministerio et tabula procerim stat pro ratione volunta, — s az ilyeneket hiába capacitálgatja az ember. Hogy Vay administratorságot kapni jött haza, azt nem hiszem. Metternich nem bíztatta Vayt Bécsben — mert Vay kijövén a herczegtől, azt mondá az előszobában álló atyámhoz: ugyan mosott! Ő Felsége pedig azt mondja, a mint beszélik, hogy Vay még fiatal — hogy apja mindég ellene volt s uzsoráskodott — s hogy ő maga is sokat tett ellene a dietán. — Administratorságot keresni nem vétek. — Szeretném azonban, ha volna egy törvényünk, mely a hivatalvételt, egy kis idővel a dieta előtt s után, tiltaná a követeknek. Vay, ugyan csak az administratorság keresést vétekűl tulajdonította Prényinek — mikor erről volt a hír — mely azonban szint oly kevéssé vala igaz, mint én most a Vayról valót hiszem. Énnekem oly sokszor volt alkalmatosságom, csudálkozással hallani szólani Vayt — hogy ő felőle semmi rosszat és nemtelent nem tudnék elhinni. — Az azonban kicsinyes boszú, hogy Palóczyt tette első követté — mert prioritas electionis, non assessoratus teszi itt a just. Ragályi ezen föl nem indúl — hiszen Nagy Pál is második követ — s Palóczy csak úgy lesz valóban első követ, ha szintoly derekűl viseli magát, mint Ragályi szokta. — Hiba óhajtani, hogy Ragályi ott hagyja a dietát — ne kevesítsük a „Jók“ számát, úgy is kevesen vannak: Ragályi az lesz ezután is, én hitemet merném rá tenni, a ki volt a medius terminus propositiójáig.

Fogadja el a Tekintetes úr köszönetem ismétlését, s azon forró tiszteletnek bizonyságát, melylyel nem szűnök lenni.

A Tekintetes úr Örök tisztelő szolgája
Gr. Dessewffy Aurél.

Ugyanahhoz. Kassa, nov. 13.

Tekintetes Úr.

9-ikén reggel vettem a Tekintetes úr becses levelét. Eddig azt tartom, vette a Tettes úr mind Molnár mind Kiss paquetját. Higyje el a Tettes úr, hogy Csereinek nincs forróbb csudálója nálamnál. Ma írtam neki, hogy azt újra elmondjam, mert azt hiszem nem ment Bécsbe. Wesselényi lehet hogy hibázik — én csak az ő vélekedését mondám, nem a magamét. W. szavai ezek: Cs. soha önfényű csillag nem lesz.

Hogy Cserei F-val való ellenkezése miatt ment el a guberniumtól, maga is hiszi. Levelei miatt aligha. Igaz, hogy Cserei vigyázatlanul ír — ezt Kiss József is hiszi — de kinek? Cserei Farkasnak, s a Prímásnak, s a Prímást ő nagy pártfogójának hiszi. Rudnay Jósikának is patronusa. Itt tehát nehéz magyarázni. Egyikét a másiknak áldozá föl az új Cardinális, kit Erdélyben nagy befolyásúnak hisznek az udvarnál. Erdélyre nézve ő poussirozza — a Catholiusokat.

Nem tudom, megirtam-e a Tekintetes úrnak, hogy Kiss József egy collectióját kivánja azon könyveknek, melyek valami vármegyét historice, topographice vagy geographice leírnak — vagy diplomatice is. Kérem méltóztassék velem az ilyeneknek egy catalogusát közleni.

Ma irtam Kiss Józsefnek és Seivertnek is; — Jósikának és Nemesnek már előbb. Ajánlom magamat a Tek. úr kegyességeibe.

a Tettes úr
alázatos szolgája
Gr. Dessewffy Aurél.

Ugyanahhoz. Kassa, 1827. márcz. 9.

Tekintetes úr.

Rég nem irtam, s csak most is keveset irhatok gyöngeségem miatt. A Scharlach-Auschlag-ban sinlődtem s alig vagyok a jobbúlás útján. Atyám minden esetre haza akart jönni szabadsággal József napjára — most meghallván, hogy öcséim s én betegek vagyunk, még inkább fogja siettetni hazajöttét. Helybeli Pongrácz tőlem a Sallustius fordítása valamelyik exemplárját kéri. Ajánlom magamat a Tettes. úr megbecsűlhetetlen barátságába s vagyok a Tettes úr

alázatos szolgája
Dessewffy Aurél.

Ugyanahhoz. Kassa, 1827. április 13.

Tekintetes Úr.

E napokban vevém a Tettes úr kegyes levelét. Istennek hála mindnyájan jobban vagyunk. Emil csaknem meghalt az erős convulsiókban. Apám márcz. 20-ika óta — nehány Eperjesen töltött napot kivévén, itthon van — 18-dikán megy Sz.-Mihályra, onnan, ha a környűlállások úgy kivánják, vissza Pozsonyba.

Ma irtam Csereinek és Kissnek Erdélybe. Kiss neheztel a „Minerva“ Redactiójára, mivel a tavalyi utolsó darab valamelyik füzetében Bethlen Gábor és Bocskay István bántódnak. Én megvallom, nem érkeztem a helyet kikeresni. Ha a Tettes. úr engem ez iránt jobban informálni méltóztatnék, akkor, ha t. i. helyes a Kiss megjegyzése, az ez idei II-ik darabba lehet tenni valami jobbitást.

Pongrácz professor úrral közlendem a Tettes. úr levelét, mihelyt elhagyhatom a szobát. Ajánlom magamat a Tettes. úr megbecsűlhetetlen barátságába, mély tisztelettel maradván

a Tekintetes úr

alázatos szolgája
Dessewffy Aurél.

Ugyanahhoz. Kassa, 1827. máj. 30.

Tekintetes Úr.

A legkellemesebb érzésekkel olvastam a Rádai-ház szép rajzolatát. Nem kétlem, hogy az egész ország publicuma előtt tetszést nyerend, mind azért mert egy honi nyelvünk mellett oly sokat érdemlett ivadékot illet, mind pedig a stylus ritka szépsége, s az előadásban uralkodó ritka jó ízlés miatt.

Vettem az „Imago Nationis Siculicae“ nevű könyvet, valamint a Várhely leirását is. Köszönöm a Tettes. úr kegyességét általküldésökben — s Farkasnak már irtam hálálkodást. Itt a napokban egy angol familia volt — John Milnes Esqu. — négy hajadon leányaival — a ki már hat esztendők óta útaz — s két angol katona tiszt: Mr. Orange, kapitány, s Mr. Prior, hadnagy britan. szolgálatban. Bécsben találkoztak — s egy fordúlást tettek Pozsonynak, Pestnek, Kassának, Körmöcznek és Selmecznek. Két napot tölték velök — egyet itten Kassán — másikat Aranyitkán, a hová kisértem őket Aggtelekre való utjokban. — Nagyon módos jó emberek — s nagyon tetszik nekik hazánk — melyet egy roppant Landau-ban — öten a kocsiban, ketten a

magas bakon — járnak meg, s a nélkül, hogy a lingua vernaculák-ból csak egyet is értenének.

A dietáról — s a háborúról nem tudok többet, mint a mennyit hihetőleg a Ts. úr is tud. Nagy Pál május 2-án tartott beszédével szolgálhatok — ha még nem bírja a Ts. úr.

Holnapután Sz. Mihályra megyek vagy kilencz napra anyámmal — ajánlom magamat a Tettes. úr megbecsűlhetetlen barátságába és kegyességébe.

Dessewffy Aurél.

Ugyanahhoz. Szent-Mihály, 1827. szept. 11.

Tekintetes Úr!

Vettem végre a pakétot, s benne a Kiss és a Tettes. úr levelét. Nem érthetem, hol állott oly sokáig — azonban örvendek, hogy bármi későn vehettem. Kissnek irtam azóta s közlém vele a dieta resultatumát. Fölötte becses előttem ezen tiszteletet érdemlő, s valóban ritka érdemű úrnak barátsága, s nem lehet nem kívánnom, hogy azzal sokáig dicsekedhessem.

Holnap indúlunk útnak — de nem oly messzire mint akartunk — mivel a csupán tapasztaló utazásból oeconomicus és juridicus út lett. Így hát most ez egyszer nem egyebet, mint a túl a dunai vármegyéket fogjuk meglátni. Küldöm a Tekintetes úrnak e két angol nemzeti-dalt: „God save the Quuen“ és „Rule Britannia“ magyar fordítással. Atyám öleli a Tettes. urat — én pedig ajánlom magamat a Tettes. úr megbecsűlhetetlen kedvezéseibe, s maradok szűnet nélkül való tisztelettel.

a Tekintetes úr

alázatos szolgája
Gróf Dessewffy Aurél.

Dókusnak — kit nehéz nem szeretni — legszivélyesebb üdvözletemet.

Petrichevich Horváth Lázárhoz. Pest, 1828. márcz. 2.

Leveledet örömmel vettem Te chameleon Te! Ugyan ki hihet neked? Ma materialista, holnap a magnetismus barátja, majd korhely, majd sentimentalis andalgó imádója egy felsőbb lénynek, — felváltva minden formákat magadra öltesz, — s a mi mindig egy marad az alakok változó szesze mellett nem egyéb szeretetreméltóságodnál. Hajh barátom, hagyd el a szerelmet, nagyobbak, sokkal nagyobbak gyötrelmei édességeinél

a szenvedelmeknek! Az én pusztult s a szerencsétlenség és fájdalom nyüge alatt ellankadt szivem nem egyhamar ébred megint valóságos szerelemre.

Wesselényi a napokban megint rosszul lett, ámbár még most is igen szenved aranyerén, mindazáltal már jobban van. A bőjt itt eléggé víg, — ma, vasárnap Czirákynál grande soirée, holnap Crescence Zichynél Budán, kedden Forraynénál concert, szerdán comedia itt nálunk Telekyéknél. A Heirath und Vernunft-ot adjuk, — én benne a szeles hadnagyot . . .

Mint vicenotarius a vármegyénél és juratus a királyi táblánál szorgalommal fungálok.

Ugyanahhoz. Bécs, 1831. ápr. 5.

Döbrentei és Bajza közt tollharcz ütött ki.* Az utolsó szó atyámé volt. Erre Bajza az ellenpártnak szóvivője a leggorombább pamphlettel felelt, a minő valaha világot látott, mely mint melléklet a Kritikai Lapok-hoz csatoltatott. Egy fiatal báró, Eötvös, az alkancellárnak fia írt egy darabot ezen urak kigúnyolására, de Pesten egy censor sem akarja keresztül bocsátani, valamennyien azon párt zsebében vannak. Én azt tanácsoltam neki, hogy küldje a kéziratot Kolozsvárra és nyomassa ki ott, az ottani censor előzékenyebbnek látszik. Ha Eötvös rám hívatkozva írna neked, tégy meg érdekében minden lehetőt.

Báró Jósika Sámuelhez. Szent-Mihály, 1832. nov. 12.

Selbst ohne der Drohung, die du mir durch unseren gewöhnlichen Postillon d'amour, die edle Gräfin Teleky zukommen liesst, würde ich es mir zur Pflicht gemacht haben deinen letzten Brief bald zu beantworten. Dass du aber trotz diesem löblichen Vorsatz so lange auf eine Antwort warten musstest, bitte ich lediglich dem Vagabunden-Leben zuzuschreiben, welches ich seit vierzehn Tagen führe. Ja, mein Freund, ich bin neu Vagabund geworden, und was mehr ist, ein Vagabund der Legislatur. Újhely und Kálló waren der Schauplatz meiner beglückenden Bemühungen. Spass a part, in Újhely bin ich in die Instruction tüchtig eingeflossen. Es war dies das erstemal, dass ich öffentlich gesprochen habe . . . In Ujhely ist die Oppo-

* A Conservations Lexikon miatt, melynek gondatlan szerkesztéseért Bajza szigorúan elítélte Döbrenteit. F. J.

sition ein wahres Comité des affaires etrangéres, daher meine diplomatische Motionen. Hier war ich auf meinen Terrain und schmeichle mir diese Leute ordentlich refutirt zu haben. Überhaupt ist die Instruction sehr gemässigt ausgefallen. Was die Hauptsache ist, ist den Deputirten hinsichtlich der Reihe der Operaten freie Hand gelassen, und ihm auch nicht zur Pflicht gemacht worden, dass sie den Operaten Hindernisse irgend einer Art im Wege legen sollen. Gleiches ist es mit der Zabolcher Instruction der Fall. Übrigens sind beide stricte obligativ. In Zemplén die Instructionen sub onere revocationis et legalium perjurii sequelarum, denn hier und dort war gleich unmöglich sie vom Schwören abzubringen. In Zabolch ist die Újság indirecte und admissive berührt, in Zemplén habe ich dieser Frage den Hals gebrochen durch einen medius terminus. Die Circulation der Officiere haben wir an beiden Orten ausgepeitscht. Wenn die Instructionen der Majorität der Comitaten so sein werden, so kann bei diesem Landtage viel Gutes geschehen. Die grosse Hetze wird aber mit dem suppletorischen Instructionen sein, da die Comitate die Ablegaten zu wöchentlichen Berichten verpflichtet haben und sich schon jetzt vorbereiten sie mit den verfluchtesten Instructionen zu bombardieren. Salve et me ama.

Aurél Dessewffy.

Ugyanahhoz. Pest, 1833. jan. 11.

Felette leköteleznél szeretett barátom, ha vagy egyszer biztos alkalmatossággal megirnád, hogy megtudta-e Sárkányfi zempléni munkálkodásaimat, s hogy mit mond hozzá? Azon az uton, melyen most vagyok, teljességgel nem látom miként lehessen belőlem valami. Még még mindig a Prényi bureaujában vagyok, a secretariusi agendákat Aszalay viszi mint idősebb secretárius. Prényi most nemsokára elmenvén, Aszalay fogja átvenni a referádát, s nekem ismét semmi dolgom nem lesz, igen természetes tehát, ha az egész világ restnek tart, mert aláirásaimon kivül nem igen tudom hol lehetne irásomat láttatnom.

Akármit mondjanak neked mások, ne hidd, én financzialis körülményeimet rendbe hozom, s első májusig rendbe s akkor ismét mobilis leendek.

Navratil dolga Pozsonyból fog hozzátok felküldődni. Parancsold meg a Protocollumba, hogy adják tudtodra, felérkeztét.

Beh nem jó, hogy ismét beleakasztottatok a Jelenkor-ba,

nem mintha mulatna a fás újság, de mivel azt hiszem, hogy csak enyedékenység által a fennálló újságok iránt lehet a specialis diaetalis újság kérdését elmellőzni.

Ha az Allgemeine-ban találsz holmit über dem gegenwärtigen ungarischen Landtag, talán reá ismersz benne az én Minelliusomra. Isten áldjon.

Ugyanahhoz. Pozsony, 1833. márcz. 20.

Liebster Samu! Du hast mir neulich einen so geistreichen und liebenswürdigen Brief geschrieben dass ich selbst im gesunden Zustande höchst verlegen wäre ihn würdig zu beantworten. Gegenwärtig aber, wo ein verfluchter Cathare an mir nagt, wäre dies mir vollends unmöglich. Jetzt zur Sache.

Ich bin seit Paar Tagen hier und habe neulich in religionariis gesprochen. Ich war dafür, dass man das Nuntium punctatim aufnimmt, weil ich überzeugt bin, dass der Landtag zu keinem Resultate führt, bis nicht dieser lapis offensionis aus dem Weg geräumt ist. Erst dann werden die reformierten Deputirten mürbe werden, wenn die Sache einmal oben ist. Am Ende meiner Rede habe ich die Idee ausgeführt, dass es zur Erhaltung der ungr. katholischen Kirche nothwendig ist, keine unwiderlegten Klagen auf sich Lasten zu lassen. Dies nennen nun die Leute einen Ausfall gegen die Pfaffen.

Sollte die Sache an einem gewissen Orte zur Sprache kommen, so stelle sie aus dem rechten Gesichtspunkte dar.

Ugyanahhoz. Buda, 1834. febr. 21.

Deine Reisebilder haben mir sehr viel Vergnügen gemacht, mir aber zugleich ein Gefühl der Traurigkeit eingeflösst. Es reisen alle Leute, Alles geht nach Paris, sogar E. Zichy begibt sich dahin, um die Franzosen von der guten Idée wieder abzubringen, die sie seit deinem dortigen Erscheinen von uns Ungarn gefasst haben. Ich allein sitze hier in diesen verfluchten Nest und vergeude meine Zeit und meine Jugend. Denn dass ich Mitglied der Comitè-Directeur vom ungarischen Theater bin, und als levelező tag der ungarischen Academie mit Dichtern und Mathematikern alle Samstag über Orthographie disputire, ist wohl höchstens ein Austern-Leben zu nennen. Nein, mein Freund, so geht es nicht mehr, ich muss auch, und zwar spätestens auf's Jahr meinen grand tour, wenn auch nur im Fluge machen, denn

nur wenn diese Durst nach dem Ausland in mir einmal gelöscht ist, kann ich mich mit nöthiger Seelenruhe auf das Stroh vaterländischer Geschäfte verlegen. Um nun auf dich zurückzukommen, du hast Paris und London en homme d'esprit gesehen und genossen. So reichhaltig aber auch deine in nuce gegebene Schilderungen sind, so gibt es doch so manche Punkte über die du mir wörtliche Auskunft schuldest. Diese bin ich gesonnen künftiges Frühjahr bei dir zu holen.

Toldy Ferenczhez. Buda, 1833. decz. 31.

Kazinczy Ferencz özvegye anyám által Istenben boldogult férje azon kéziratait, melyeket a Tudós Társaság használni nem kiván, visszakéretvén, én a kéziratok azon részét, melyet haszonvehetetlensége miatt a kiadásra eleitől fogva magamnál tartottam meg, rövid nap mulva haza küldöm, egyszersmind kérem Kegyedet, tisztelt Barátomat, hogyha kezei közt az említett categoriába tartozó kéziratok találtatnának, azokat adressem alatt a casinóba letétetni ne terheltessék. Reversalissal fogok szolgálni.

Mikor van ülésünk? Örvendek, hogy ezentúl ismét szorgalmatosabb lehetek. Két sor feleletért esedezem ugyancsak a casinóba.

Ezer tisztelet.

Dessewffy Aurél.

Ugyanahhoz. Bécs, 1834. május 3.

Gálnak a könyveket általadtam, de levelet Kegyedtől ő még nem kapott, Gévay sem, és így a Mátyás király eskét illető kérésnek eleget nem tehet. Méltóztassék tehát Kegyed levelét útnak indítani. G. egyébiránt nem neheztel s nem akarja elvonni munkásságát sem a társaságtól, sem a Tudománytártól. Azon levelére sem kapott még választ, melylyel a tudvalevő kézirat másolat mintáját küldte volt meg. Az azonban maradhat, sőt talán kár is volna siettetni. Igy nem lehetetlen, hogy a hibát helyrehozhassuk.

Gr. Széchenyit ma várjuk vissza Pozsonyból, hova egy napra ment. Itt valami két hétig akar pihenni.

Ezer üdvözlést mond Kegyednek

alázatos szolgája,

Dessewffy Aurél.

P. Horváth Lázárhoz. Buda, 1834. jul. 22.

Fogadd szives de késő köszönetemet az általküldött egy-pár beszédért. Felelni máig nem érkeztem, de most nem halaszthatom továbbra, mert kevés napok óta Byron-féle dolgozásid megtekintését reám bízták, s ezen tárgyban kivánok veled egy-két szót szólni.

Munkád, ha elfogadtatik, a T. Társaság költségén lészen kinyomtatandó, óhajtanám tehát tudni beadandó véleményem jobb motiválhatása végett, hogy Byron minden munkáit készülsz-e lefordítani vagy csak egy részét s melyiket?

Egy más kérdésem az angol előbeszédet s textust illeti. Angol előbeszéd magyar fordításhoz nem való; mert annak, ki magyar fordítást olvas, magyar előbeszéd kell, az olyan angol pedig, ki magyarul nem tud, hiába olvassa az angol előbeszédet oly fordításhoz, melyet érteni még sem képes. Az akademia az angol textust maga költségén nem nyomtattatja, mert Byron úgy is minden kézen forog. El kellene maradni az angol dedicatiónak is Bowringhoz. Ha ezekben megegyezel, úgy jelenteni fogom, hogy magános uton történt értekeződés következtében ezek történtek köztünk s ez könnyít majd a dolgon. A mi magát fordításodat illeti, az iránt lelkiismeretesen fogom tenni tudósításomat. Isten áldjon, felelj barátodnak Dessewffy Aurélnak.

Báró Jósika Sámuelhez, Mád, 1834. okt. 23.

. . . . . Wenn du es erlaubst, so will ich dir ganz aufrichtig meine Ansicht über deine Stellung in Siebenbürgen sagen. Weder du, noch ich regieren dieses Land; ich will also nicht davon reden, was die Regierung hätte thun sollen, denn das können wir nicht ändern, sondern einzig und allein von deiner Position und höchstens von jenen allgemeinen Grundsätzen, welche selbe bedingen.

Wenn ein Schuldner seinem Capitalisten seit 23 Jahren keine Interessen gezahlt hat, und endlich einmal im 24-ten Jahre aus guten Willen, die Interessen eines Jahres berichtigt, kann er da fordern, dass der Gläubiger sich mit der alten Obligation begnüge? oder hat Letzterer das Recht eine neue, etwas besser stylisirte zu verlangen? In einer solchen Lage ist Siebenbürgen vis á vis von der Regierung. Letztere ist en toute justice verpflichtet neu zu machen; d. h. dem Lande neue Gewähr zu leisten für die Erhaltung seiner Rechte. Dass dies der Regierung

nicht angenehm sein kann, ist sehr wahr, sie hat aber es um sich selbst zu zuschreiben in diese Nothwendigkeit gekommen zu sein.

Diese allgemeine Lage der Dinge bedingt nun die der Partheien. Es hätten auf dem siebenbürg. Landtag seit Anfang sich drei Partheien bilden müssen; die Regierungsparthei, welche die Vergangenheit in Schutz nimmt die moderirte und dann die Ultra-Opposition. Der Führer der zweiten — und zu diesem hätte ich dich gewünscht — hätte folgende Sprache führen müssen: „Die letzten 23 Jahren sind ein Aera von Ungesetzlichkeiten gewesen; das blosse Factum des Zusammenberufens des Landtags ist noch keine hinlängliche Beruhigung für das Land; es gebühren ihm neue Garantien um ihm seine regelmässige Theilnahme an der Führung der Geschäfte zu versichern; aber in der Erlangung dieser neuen vehiculum obvaltendae constutionis muss mit Mässigung, Ruhe und auf gesetzlichem Wege vorgegangen werden. Erstens weil man sonst in denselben Fall kommt, den man der Regierung vorwirft; zweitens weil man riskirt nichts zu erhalten, drittens weil man sich nur auf diese Weise den Schutz Ungarns — den moralischen — versprechen kann, ohne welchem man nichts heisst.“ Diese Grundsätze hättest du bei jedem Anlasse, so oft als möglich im Munde führen sollen. Auf diesem Terrain, aus diesen Vorsätzen ausgehend hättest du jeden exagerirten Vorschlag mit guter Chance, wenigstens für deine constitutionellen Reputation, bekämpfen können. Anstatt dem, hast du dich einzig und allein darauf beschränkt, zu verhindern, was die anderen wollten. Diese Verfahrungsweise hat zwei Nachtheile. Erstens weiss man nur was du n i c h t willst, aber nicht, was du w i l l s t. Du bist eine blosse Negation, du verfällst in demselben Fehler, den die Regierung mehrerer Länder seit so vielen Jahren begeht. Rein negativ zu sein. Der auf der Defensive ist, gibt gewöhnlich nach — siehe die Weiber. Noch einmal; wenn du sagst: die Regierung hat den Landtag zusammen berufen, sie ist auf dem legalen Weg, folglich muss Alles beim alten bleiben, das Land hat nicht das Recht seine Rechte zu mehren, so vertheidigst du einen Satz, der sowohl in theoria als in praxi politisch und welthistorisch unrichtig ist. Zweitens wirst du auf diese Weise aus dem Felde grosser politischer Fragen in das Gebiet specieller Controverse versetzt, wo es auf Captiositäten ankommt und die öffentliche

Meinung durch Sophismen irregeleitet werden kann. Endlich gibt es den doch auch die Menge furchtsame Leute, die sich unter deiner Banner versammelt hätten, wenn du diese Sprache geführt, ja wenn du die Garantien bezeichnet hättest, die du zu erkämpfen beabsichtigst. Sie hätten sich auf deine Grundsätze berufen können, während man jetzt demjenigen, der deine Opinionen verunglimpft, schwer eine befriedigende Antwort geben kann. Möglich dass dich ein nur höchst begreifliches Gefühl von Verehrung für deinen mir höchst achtbaren Vater — den du, wenn auch contra coeur, aber doch einigermassen mit den letzten Decennien identificirt glaubst — verhindert so aufzutreten.

Bedenke aber lieber Freund, dass ein homme politique über alle solche Rücksichten erhaben sein muss. Noch zwei deiner Ansichten scheinen mir einer Berichtigung zu bedürfen. Die eine betrifft den D. für dich ist er das alpha und omega. Du schreibst Alles ihm zu. Diese Meinung ist darum verdärblich, weil sie dich über den Umfang die warscheinliche Dauer und Festigkeit des mouvement-s in Siebenbürgen täuscht, indem du Alles mögliche von einer Persönlichkeit abhängig machst. Grössere Männer als Wesselényi — Jesus Christus, Mahommed, Crommvel und Napoleon thaten nichts anderes, als die Umstände zu benutzen, die sie ungeben. Es muss der Gährungsstoff da sein, sonst hätte er nicht so weit bringen können. . . . .

Nehme es für keine Geschäftigkeit, dass ich mich traue so offen mit dir zu sprechen. Ich habe eine hoche Achtung für deine Talente, ich weiss, dass dir der Terrain, die Menschen, die Umstände hundertmal besser bekannt sind, als mir. Aber ich bilde mir ein, dass die Nähe der Gegenstände, deine persönlichen im Spiel befindlichen Gefühle, endlich der durch tägliche Discussionen und durch das Schauspiel so vieler Dummheit und Schlechtigkeit gereitzter Ehrgeiz dich etwas befangen macht. Dann ist es nur zu sehr um deine politische Zukunft zu thun. Du kennst die Factiosität der Calviner; nicht zufrieden damit dich in Siebenbürgen um deine Reputation zu bringen, verpflanzen sie dieselben Ideen nach Ungarn, und man mag sagen, was man will, für eine Champion absolutistischer Ideen will man den doch nicht passiren. Und so viel über diesen Punkt . . . . . Am 2. November bin ich in Ofen. Es wird mir stets angenehm sein, dich zu beherbergen. Ich wohne in der Festung Fortuna-

Gasse Nro. 160 beim Türkenkopf. Nun lebe wohl und denke an mich. Aurél.

P. Horváth Lázárhoz. Buda, 1834. nov. 6.

Kedves Barátom!

Mi itten néhány napok óta gyülésezünk. Széchenyi nincs itt, tegnapelőtt vett leveléből tudom, hogy egy török kaimakánt vár Orsovára, vele kereskedési viszonyaink iránt értekezendőt. Ez mi reánk nézve nagy baj; s gyüléseink termében unalmából már tegnap kezdte biczegtetni fejecskéjét az ott függő Pallas-Athene. Theatrom dolgában is leszen közgyülés jövő héten Széchenyi itt nem léte miatt aligha fel nem akadunk. Nagy hibája az egy országnak, mikor egy embertől függ minden. Bár ezt az egyet mindig és mindenütt birhatnók.

Ad vocem Széchenyi! A legigazabb örömmel olvastam felőle írt czikkelyedet a Társalkodó-ban. Ezen nemre neked tagadhatatlan talentomod vagyon s mivel azt hiszem, hogy minden embernek azon nemében a szerzésnek kell munkálódnia, melyben a lehető tökélyt legelőbb érheti el, felette szeretném, ha ily nemben munkálkodnál inkább. Ezen sokkal elébb nyerhetnél pályakoszorút, mint a komolyabb költés pályáján. Byronod iránt nem adtuk még be véleményeinket; mivel azonban csalni nem szeretek, főképen pedig régi barátomat csalni nem is tudnám, előre mondhatom, hogy azt elfogadni nem fogjuk. Mit himezzek, hámozzak? Verseidben hibázik az a csin, az a correctség, melyet nyelvünk miveltségének jelen állapotja a költésnek kivált ezen nemétől előleges feltétel gyanánt kíván meg. Most, a míg ezen tulajdonokkal nem bir valamely dolgozás, annak belső becse iránt szó sem tétethetik. Ha nem tudnám is ön szájadból s leveledből, de dolgozásaidon is meglátszik, hogy felette sebesen dolgozol; ez lord Byronnal nem megyen. Az ilyen fordítást nocturna versate manu, versate diurna; a nonum prematur in annum is érdemel egy kis tekintetet..... Tehát a mint feljebb is mondám, azon ágaira vessed magadat a literaturának, melyben inkább szeszélyről s a szempillantás meleg sugallásairól van szó, mint a kivitel tökéletességéről. Verseid iránt, a mint Döbrentei mondja, a vélemények még nem érkeztek be. Trattnert kétszer kerestem, de nem kaptam honn; jövő alkalommal írom meg feleletét. Isten áldjon, szeresd barátodat Dessewffy Aurélt.

Báró Jósika Lajoshoz. Buda, 1835.

..... Nun einen Freundschaftsdienst. Was folgt bis zur transversal Linie lese mit hörbarer Stimme dem Lázi Horváth vor, erlaube ihm aber durchaus nicht davon eine Abschrift nehmen.

Es thut mir sehr leid dem Freund Lázi erklären zu müssen, dass ich mich jedes ferneren Briefwechsels mit ihm enthalten werde. Es macht mir dieses die Prudenz zum Gesetz. Es ist weder üblich, noch erlaubt die Briefe Anderer ohne ihrer Zustimmung in öffentliche Blätter einrücken zu lassen. Horváth kennt die äusserst heukliche Lage, in der ich zwischen Széchenyi und meinem Vater stehe, und nimmt keinen Anstand mich öffentlich mit der Behauptung auftreten zu lassen, dass eine Versammlung, wo Teleky und mein Vater gegenwärtig waren, Széchenyi aber nicht, höchst langweilig sein musste. Er nennt mich zwar nicht, aber Jedermann hat hier den Briefsteller errathen. Wenn es um Principien handelt, trete ich dort auf, wo ich soll, und die letzten Verhandlungen der gelehrten Gesellschaft beweisen es zur Genüge.

Dass ich mich aber ohne Nothwendigkeit mit meinem guten Vater brouillire, kann kein gescheidter Mensch praetendiren. Was ich über das Theater sage, lässt, so vor das Publicum gebracht, die Sache als eine Factiosität erscheinen und hat ihr sehr geschadet. Um ferneren Indiscretionen vorzubeugen ist es mein fester Entschluss Horváth nicht mehr zu schreiben. Kann ich ihm sonst dienen, soll es mich freuen. Seine drei Häfte von Byron, kann er bei Döbrentei abholen lassen; kein Buchhändler will sie nehmen, den Roman hat er schon. Hinsichtlich der Verse ist das Gutachten der betreffenden Mitglieder noch nicht eingelangt. Somit ist unsere Rechnung geschlossen.

Báró Jósika Sámuelhez. Buda, 1835. márcz. 5.

Die Todesnachricht des seligen Kaisers hat auch hier einen tiefen und schmerzlichen, der traurigen Wichtigkeit des Ereignisses entsprechenden Eindruck hervorgebracht. Es gibt Dinge, die uns stets unvorbereitet finden, so sehr sie auch in der Natur der Sachen begründet sind; — denn die mit seiner kalten Vernunft in stetem Wiederspruche befindlichen Wünsche und Hoffnungen des Menschen lassen ihn immer auf einen Ausweg hoffen, um der eisernen Nothwendigkeit zu Gunsten seines Herzens zu entgehen. Wenig Leute haben sich es früher zu gestehen getraut, das Kaiser Franz nicht ewig leben könne, und dass es nothwendig sei, in der Hypothese seines Todes zu raisonniren. Er war seit der langen Zeitperiode von 43 Jahren mit der Geschichte dieser Monarchie identificirt — man kann sagen, dass er ihre lebende Personification war. Es wird wenig Menschen unter seinen 33 Millionen Unterthanen geben, auf deren Schicksal er nicht unmittelbar influirt hätte; man liebte ihn aber wie eine von Gott auferlegte Nothwendigkeit, wie ein theures Vorurtheil; das Gute nahm man mit Dank an; das Unangenehme gleich einer Fügung des Himmels. Seiner bezaubernden Persönlichkeit werden die heissen Thränen vieler Völker folgen, und die Geschichte wird in ihn den Regenten, den Menschen und den Familienvater stets günstig beurtheilen.

Ist es nun zunächst erlaubt, ein prüfendes Auge auf die Zukunft zu richten, so ist vor Allem die merkwürdigste moralische Erscheinung jene lebhafte Besorgniss und Unruhe, die der Tod des Monarchen erweckt. Allerdings war seine Persönlichkeit eine der festesten Grundlagen der bestehenden Ordnung der Dinge in Europa, und zugleich der Kitt, der die Bestandtheile eines grossen Staatskörpers fest zusammenhielt, und sowohl die zeitweise enstehenden Widersprüche ausglich, als auch die Reibungen beseitigte, die in dem Räderwerke selbst dieser so complicirten Regierungsmaschine nothwendigerweise enstehen. Es wird freilich Zeit brauchen, bis der neue Monarch im In- und Auslande jenes Zutrauen gewinnt, welches seinem Vorgänger allgemein zu Theil geworden ist. Allein andererseits ist die österreichische Politik in ihren wesentlichen Grundzügen viel zu sehr eine unbeseitigbare Nothwendigkeit, ja so zu sagen, die einzigmögliche, um das grosse Veränderungen zu erwarten sein. Das Verwaltungs-System wird durch seine feste Collegial-Gestaltung gegen jeden Umschwung geschützt. Die Mitglieder des Kaiserhauses sind patriarchalisch tugendhaft gesinnt, und machen sich jede Besorgniss unnöthig; — die Völker selbst empfinden viel zu sehr das Bedürfniss der Ruhe, um sich leichtsinnigem Experimentiren hinzugeben. Diess Alles der Gewährschaften des Bestehenden. Ich habe hie und da die Vermuthung äussern gehört, als ob di arrière pensée der ungarischen und siebenbürgischen Opposition auf den Regentenwechsel berechnet ist. Diese Combination erschien mir stets so thöricht und der bessern Gesinnung unserer Nation in so hohem Grade zuwider, dass ich nie daran

glauben konnte und wollte. Die Ereignisse werden mich rechtfertigen. Sollte es kleine Erschütterungen geben, so wird dieses an 2 anderen Extremitäten der Monarchie der Fall sein. Der Uebergang wird nirgends so ruhig vor sich gehen, als gerade in den beiden genannten Ländern, in Ungarn und Siebenbürgen; erstens, weil die Nothwendigkeit der Verbindung mit den Erbstaaten nirgends lebhafter gefühlt wird, und zweitens, weil unser Verhältniss zu den Regenten ohnedies stets mehr politisch als persönlich war.

Eine specielle Frage betrifft den ungarischen Landtag, wird man ihn auflösen? Alles spricht dagegen. Das hiesse so viel, als die guten Folgen leichthin zu entsagen, den die unendlich kluge Massregel Reviczkys im Jahre 1830 gesichert hat. Die englischen und französichen Ministerien sind auf dem Sprunge, wer weiss, was für Instructionen die Deputirten in 6 Monaten bringen würden. Das Urbariale ist nicht beschlossen. Könnte es nicht geschehen, dass die Jurisdictionen es aufwärmten? Viel einfacher wäre es der Diplom inarticuliren zu lassen, im Übrigen aber so zu handeln, als wenn der Kaiser gar nicht gestorben wäre. Werden die Stände vernünftig genug sein um sich zutrauensvoll dem neuen Thron zu nähern? Lauter wichtige Fragen, von deren Lösung unsere Zukunft abhängt.

Ganz eigene Rücksichten fordert Siebenbürgen. Wegen den Regentenwechsel ist die Abhaltung des Landtages nicht mehr facultativ, sondern nothwendig. Das bisher Geschehene ist für den neuen Souverain keine Ehrensache, hingegen kann das Land ihm auch nichts vorwerfen. Liesse sich durch gegenseitiges Vergessen nicht Alles sehr leicht ins Geleis bringen? Ein Hinderniss gibt es, und das ist Wesselényi. Er ist aber bereits zur Einsicht gelangt, dass nicht nur sein Kampf gegen die Regierung fruchtlos ist, sondern auch, dass er durch die Nothwendigkeit sich consequent zu bleiben, für sein eigenes Vaterland ein Hinderniss ist. Er würde also gern sich auf einige Zeit entfernen, wenn er andererseits hoffen könnte, dass sein Process dadurch beigelegt wird. Ich glaube, dass es 1000 Mitteln gibt, dieses zu bewerkstelligen, ohne, dass der eine oder der andere Theil dadurch compromittirt würde. Ein Akt der Gnade würde von Seite eines neuen Souverains durchaus nicht als Schwäche ausgelegt werden, und politisch wäre es jedenfalls die Sachen so in Ordnung zu bringen. W. weiss, dass ich dir in diesem Sinne

schreibe, und vertraut deiner Freundschaft Széchenyi wird mit Gr. R. im selben Sinne sprechen. Es wäre schön jede persönliche Animosität bei Seite zu setzen, und die Sache rein aus dem Gesichtspunkte des öffentlichen Interesses zu betrachten. Clara pacta boni amici.

Ugyanahhoz. Buda, 1835. márcz. 15.

Soeben erhalte ich deinen Brief von 12-ten. Heute ist Sonntag; morgen werde ich aber in der Geschwindigkeit eine kleine Sammlung ungarische Bücher zusammenstellen und sie dir durch den Eilwagen von Dienstag schicken. Die Auswahl ist leider klein. Mindenesetre dicsérem az eszedet, dass du diese Frau ganz für die Nation gewinnen willst.....

Les femmes ne savent pas qu'il y a des fous, auxquels on peut dire: „Mon cher, mon coeur n'a pas changé pour vous, mais certaines circonstances, que je ne veu pas vous dire, me font désirer de ne pas entendre parler de vous, pendant deux ans; ainsi tenez vous á l'écart. Je penserai à vous dans mes malheurs." Elles ne conçoivent pas, que le fou auquel on adresse ces paroles cruellement amicales, régardera comme une haute jouissance morale le sacrifice, qu'on lui impose. Tout cela passe la portée des femmes, ce qui plus est, une telle modestie d'amour leur déplait, elles la regardent comme une preuve de sa faiblesse! — Pauvres créatures, destinées à être trompées et jouées, parceque vous ne saver pas distinguer les sentiments factices des sentiments véritables. Il vous est à charge d'étre mises sur un piédestal, aussi vous hâtez vous d'en descendre. Des milles manières, que vous avez de rendre les hommes heureux, vous ne concevez qu'une seule, et celle là encore avec quelle maladresse l'exploitez vous!

Ugyanahhoz. Buda, 1835. jul. 7.

Dein mir übrigens sehr werther Brief, theurer Samu, enthält die vis à vis von einem Ofner allerdings etwas sonderbar lautende Zumuthung; ich möchte dir etwas trostreiches schreiben, dies ist nun gerade das, — und du solltest es eigentlich wissen — was von mir durchaus nicht erwartet und verlangt werden kann. Doch ich habe Unrecht, gerade in diesem Augenblicke gibt es etwas, was mir zum ausserordentlichen Vergnügen gereicht, und aus Freundschaft für mich, wirst du vielleicht auch einigen

Antheil an meiner Freude nehmen. Ich meine die Heirath meines Bruders Emil, der Bräutigam von einem höchst lieblichen jungen Wesen ist. Emil ist ein sehr gediegener in jeder Beziehung ausgezeichneter, junger Mensch, der mir als Bruder und Freund ausserordentlich theuer ist, und dessen Schicksal mir mehr am Herzen liegt als mein eigenes. Die jungen Leute lieben sich mit jugendlicher Wärme und ich freue mich ihres Glückes, seit dem ich die Fähigkeit selbst glücklich zu sein, in dem Schiffbruch einer Leidenschaft, die meine letzten moralischen Liebeskräfte aufgezehrt hat, gänzlich verloren habe.

Ich ergötze mich an ihrer Seligkeit an der Leichtgläubigkeit, mit der sie wähnen, diese werde immer und ewig mit derselben Frische fortdauern. Es liegt so viel Junges, so viel Beneidenswerthes in diesem schönen Glauben an uns selbst und an die Andern! Und wehe uns, die wir durch frühzeitige Erfahrungen an uns selbst zu zweifeln gelernt haben, und zwischen den Blättern der Blume, sie möge an unserer eigener Brust blühen — den nagenden Wurm erspähen, der sie eher oder später zerstören wird. Hat man viel gelebt, geliebt und erfahren, so kennt man das Unlautere der Beweggründe, die Unverlässlichkeit der schönsten Gefühle so gut, dass man im Taumel des höchsten Liebesrausches den Augenblick zu berechnen im Stande ist, wo alles dies zu Grabe gehen muss. Jeder Genuss ist also entweder durch die Reflexion verdorben, oder das Werk einer Selbstbetäubung, der man sich aber selbst bewusst ist, und die dadurch jedes sittlichen Werthes entbehrt.

. . . . . Mit Schmerz sehe ich die Dinge, die in Pressburg vor sich gehen. Mit der Auflösung des siebenbürgischen Landtags und der Citation W . . . . s hat in unserer vaterländischen Geschichte eine neue Periode begonnen, ein Abschnitt in unserer Verwaltungspolitik, den ich nicht einen illegalen nennen will, der sich aber doch auf den äussersten Grenzen zwischen Legalität und Illegalität bewegt. Allerdings hat die Opposition und namentlich W. diese beiden Schritte veranlasst, und theilweise gerechtfertigt; es fragt sich aber nicht ob sie gerecht, ob sie verdient, sondern ob sie als polit. Massregeln als Schlusssteine künftiger Folgen zweckmässig waren. Eine günstige, obschon traurige Gelegenheit, der Tod des Kaisers, hat sich dargeboten, um eine grossherzige Rolle zu spielen, und Nothwendigkeiten zu entgehen, die man unmöglich kann gewünscht haben; sie ward vernachlässigt und dem Verlangen, gegenüber von Europa als complett unverändert zu erscheinen, hat man höchst praktische Interessen zum Opfer gebracht.

Ugyanahhoz. Buda, 1836. jul. 25.

Mein bester Samu!

Dein Brief war mir ein wahres Labsal in der heissen Langeweile, die mich umgibt, obschon er übrigens wenig trostreiches enthält. Ganz so wie du, denke ich über die neueste Katastrophe, die mir in der Idee selbst ein Missgriff in der Ausführung plump-boshaft erscheint, Vermöge ihrer ämtlichen Stellung und des Mechanismus der eigentlichen Regierung ist der Wirkungskreis der ungarischen Hofkanzlei ein sehr beschränkter, und das Mass ihres Verdienstes um das Land ist die grössere oder kleinere Beharrlichkeit, mit der sie die Interessen des Landes gegen Oben hin vertritt. Diese bleibt aber für die Menge ein Geheimniss, und selbst für die ungünstigsten, ihren Wünschen und Vorstellungen am meisten entgegengesetzten Resultate muss sie vor den Augen des Publicums die Verantworlichkeit ruhig und mit Resignation ertragen. Und gerade desswegen ist es nothwendig, dass die Persönlichkeit ihres Chefs Zutrauen einflösse, dass alle Präsumtionen ihr günstig seien, und dass man wisse — vorhinein wisse, die Interessen der Ehre, der Nationalität, der sonstigen theuersten Wünsche dieses Volkes seien bei ihr in treuen Händen aufbewahrt. Insofern also eine neue Administration den Länderstellen ihren legalen Wirkungskreis wiederzugeben, dem hie und da keck auftauchenden Geist der Anarchie und Aufwieglung mit fester Hand zu steuern, Comitats- und Beamten-Unfug jeder Art scharf zu ahnden, und jede Gattung von Favoritismus zu vermeiden entschlossen ist, wird sie die Billigung jedes vernünftigen Menschen erhalten; ja, es äussert sich im Lande unter der besitzenden Klasse eine ziemlich lebhafte Reaction zu Gunsten eines ähnlichen Systems. Hiemit ist aber noch nicht Alles abgethan. Es fragt sich, ob man sich jener allgemeinen Tendenz zur Nationalität, zur Förderung des öffentlichen Wohlstandes, zur innern Entwicklung der Nationalkräfte, — zur allmäligen Emancipation des Volkes, zur Beseitigung der Religionsunterschiede, die gerade das Dichten und Trachten der Ehrlichen und Vernünftigen im Lande ist, anschliessen, oder im künftigen Walten der Regierung und

besonders der legislativen Gewalt, bei künftigen Anlässen eine entgegengesetzte Richtung verfolgen will? Der Grundsatz: „wir wollen uns knapp an's Gesetz halten" ist de diaeta ad diaetam recht gut. Es ist aber ein system blosser Negation — dass bei keinem Landtage Stich hält, denn dam handelt es sich ja gerade, in welchem Geiste die neuen Gesetze gemacht werden sollen.

Ich lasse der persönlichen und wirklich seltenen Ehrenhaftigkeit des neuen Kanzlers und den ausgezeichneten Fähigkeiten seines Suppen instituten volle Gerechtigkeit wiederfahren, mit welchem Gesichte werden sie aber Gesetze ausführen, die sie in ihren wenigen günstigen Theilen schon im Enstehen bekämpft haben? Was soll ein ungarischer Kanzler heissen, der mit der ungarischen Nation nicht ungarisch reden kann. Wodurch werden sie die ungr. Nation dafür entschädigen, was sie ihr an Freiheit nehmen werden? den sie müssen nicht glauben, das die Repression möglich ist ohne den Leuten andererseits Luft zu lassen. Consequent zu sein, wird man ihnen nicht erlauben; sie werden sich durch einzelne Gewaltstreiche verhasst machen, und à la durèe gerade Oben keinen Appui finden. Dem Favoritismus werden sie den Nepotismus substituiren, um sich doch einen Anfang zu sichern, und bei der nächsten Crisis ein trauriges Ende nehmen.

Dies ist das Horoscop, was ich ihnen im besten Falle stelle.

Ugyanahhoz. Buda. 1836. okt. 24.

J'ai retrouvé aujourd'hui dans l'Atala de Chateaubriand une idée qui me persécute depuis longtemps comme une triste vérité. La voici: C'est une de nos plus grandes misères, que nous ne sommes pas même capables d'être longtemps malheureux. À ceux qui ont critiqué cette idée comme fausse et misanthropique Ch. répond très bien: „qui ne sent pas cette impossibilité où est le coeur de l'homme de garder longtemps sa douleur, est la preuve la plus complète de sa sécheresse, de son indigence, de sa misère? Il aurait pu ajouter qu'une douleur qui nous reste, est quelque fois le seul héritage laissé par un être chéri et que la sentir s'en aller, est comme le sentiment de peine causé par la perte d'un sainte relique. Et puis cette impossibilité de garder à tout jamais nos douleurs, ne trahit-elle pas la même impuissance pour le bonheur? Ne prouve-t-elle pas que tout s'use, tout vieillit, tout s'éteint, s'efface et se décolore?

Ugyanahhoz. Buda 1837. decz. 31.

Es geschieht also auch bei euch, was unter ähnlichen Verhältnissen überall geschehen muss, — die politische Unmündigkeit und der Mangel an praktischen Sinn der Bestandtheile der gesetzgebenden Maschine lässt ihre Rotationen ohne Ergebniss vorübergehen und discretirt sie vom Tag zu Tag mehr! Erwartet habe ich zwar nichts Anderes vom Anfang an, denn um etwas zu machen, hätten die Chefs der Opposition mehr Liebe des Ganzen als Eigenliebe haben sollen. — Indessen ist es Schade 10 Monate damit zuzubringen, dass man systematisch nichts mache. Und dich bedaure ich vorzüglich, weil du das Opfer dieser elenden Politik bist, und deine Zeit ohne Nutzen für dein Land und dich selbst verlieren musst. Ich wünsche vom Herzen, dass du aus dem Wespennest ehestens erlösst wirst. — Hier zu Land wäre es schwerer ein deutliches Bild der politischen Constellationen der Gegenwart zu entwerfen. Im Ganzen ist es nicht zu läugnen, dass die Strenge gewirkt, und vor der Hand in den Comitats-Versammlungen den Ton bedeutend herabgestimmt hat. Die Vernünftigeren schweigen v o r l ä u f i g, nichts destoweniger wird der nächste Landtag sehr stürmisch werden, und warscheinlich so endigen, wie der eurigen im Februar 1835. Unrecht hätte man sich hiedurch von dem einmal aufgefassten und bereits consequent genug durchgeführten System abbringen zu lassen.

Kommen nicht ganz unerwartete Conplicationen dazu und will man andererseits — wenn auch noch so wenig — wirklich Gutes fürs Ganze thun, so ist es meine Überzeugung, dass man aus der Crise siegreich hervorgehen kann. Die letzten bekannten Actionen sind die a d i n f a m i a m des Patay Ágoston und Ráday, a d n o t a m des Ujházy und Kubinyi; — von andern, die noch folgen sollen wird auch noch gesprochen. Ich wünsche, dass man in der Repression der gehörigen Mässigung stets eingedenk bleibe. Im Pesther Comitat wird am 15. Jänner eine extra-specielle General-Congregation besagter Actionen wegen gehalten. Kann ich die Leute dazu bringen, b i t t e n d, aber rein b i t t e n d vor dem Thron zu erscheinen, so ist es für beide Theile ein Gewinn. Im entgegengesätzten Falle schaden sie den Leuten, denen sie dienen wollen.

Im Kossuthischen Process ist eine Sentenz getällt worden, vermöge welcher er in Haft bleibt, und sich inmerito defendiren soll, übrigen hat er in der öffentlichen Meinung durch den Cha-

racter, den er zeigt, sehr verloren. Es ist nicht genug Styl zu haben, um einen Armand Carrel zu spielen.

Ugyanahhoz. Buda, 1838. május 16.

Die Verzuckungen der Wiener über Landsmann Liszt waren mir aus einem Brief unserer Protectrice der Fürstin Gr.. bereits bekannt. Dein Urtheil macht mich neugierig, ihn zu hören. Gebe ihm einen Brief an mich mit; damit ich einen Anlass habe ihm hier nützlich zu sein. Trotz seinem Talent wird er sonst hier für die Ertrunkenen schlechte Geschäfte machen, denn es sind wenig Leute da, und hohe Entree-Preise hat man en horreur. Aufrichtig gestanden: die Sache ist mir dadurch etwas verdächtig, weil ich weiss, dass Liszt in Paris im Winter 1837 durch Thalberg ganz verdunkelt ward, und jetzt vergessen die Wiener den Thalberg über Liszt. Ist nicht hier und dort etwas Mode und Engouement im Spiele? In der Regel halte ich nichts auf das Kunsturtheil der guten Gesellschaft, insofern es nämlich die Abstufungen der Talente an betrifft. Es decidiren die Frauen; bei diesen ist aber Alles eine Frage der Nerven. Lange Haare und ein blasses Gesicht machen also unfehlbar Wirkung; ich aber möchte eine Jury von Blinden zusammensetzen, um die Leistungen der Instrumentalmusik zu beurtheilen. Ganz was Anderes ist die dramatische Vocal-Musik, da sind Augen und Nerven à leur place.

Lese Kölcsey's Aufsatz in den Nummern 34, 35, 36, 37 und 39 des Athenaeums über die Frage der Einheit Siebenbürgens mit Ungarn, und sage mir in staatsrechtlicher Beziehung deine Idee über seine Argumentation. Lese auch den Artikel im Journal des Debats vom 24-ten April über die Pester Überschwemmung, er ist von St.-Marc Girardin und ist bis auf einigen kleinen Unrichtigkeiten eben so treffend, wie wohlwollend. Unsere Commisions-Arbeiten ziehen sich in die Länge. — Die Häuser der ganz armen Leute bauen wir selbst auf, freilich aus den eingeflossenen Beiträgen. Auch das Unterstützungs-Comité wird bedeutend wirken, die Häuser-Inhaber bekommen einen Durchschnitts-Percent von 30 von ihren Schaden. Manche aber 50 bis 80 Pct. Bloss die Arbeiten, wegen Sicherstellung der Stadt, für die Zukunft gehen mir etwas zu langsam. Freilich ist dies der kitzlichste Punkt und eine nur theilweise lösbare Aufgabe. Im Ganzen überzeige ich mich täglich mehr, dass Pest in

2 Jahren dort sein wird, wo es war. Solide wird hier der Wohlstand noch lange nicht sein; es ist Flitterwerk, wie in allen improvisirten Handelsstädten.

Ugyanahhoz. Pest, 1838. aug. 28.

Nur einige flüchtige Zeilen (nach Wien adressirt, weil ich aus guten Gründen vermuthe, du seiest daselbst bereits angelangt); nicht als Antwort auf deine Briefe, — dieses behalte ich mir für Szt.-Mihály vor, sondern in einem anderen Geschäft.

Du weisst, in welcher Lage der Process des W... ist. Es ist ihm in Jury ein terminus praeclusi behufs der Einschaltung seiner Vertheidigung auf den 21. August festgesetzt worden. Die Zwischenzeit benutzte er um sich Zeugenaussagen zu verschaffen, — diese werden im Verlauf des künftigten Jurisdictions authenticirt, folglich kann diesen Termin keine meritorische Sentenz gefällt werden. Zur Authentication will er sich selbst nach Szatmár begeben. Indessen findet er sich, dass er auf dem linken Auge vollkommen erblindet ist, sein rechtes Auge aber gleichfalls von bedenklichen Symptomen befallen ist. Es liegen hierüber vollmächtige ärztliche Zeugnisse vor, und von allen Seiten wird Graefenberg angerathen. Des W...s Absicht ist also, um ein respirium einzukommen, — er würde es benützen die Cur in Graefenberg zu gebrauchen, wohin er sich nach Vollendung des Authentications-Geschäftes (bei dem er sich für nothwendig hält) zu begeben gedenkt.

Die Bitte will er unmittelbar an Sr. Majestät selbst richten. Hiezu ist er unabänderlich entschlossen, mithin hierüber nichts weiter zu sagen. — Der Gegenstand dieser Zeilen ist dich in seinem Auftrag zu bitten nach einiger Sondirung des Terrains mir sagen zu wollen: 1. ob der Monat September, der noch die meisten competenten Personen von Wien fern hält, geeignet sei um die Bittschrift in Wien einzureihen. 2. ob überhaupt von dem Schritt ein Erfolg zu erwarten sei, und ob das persönliche Erscheinen und Sollicitiren in dieser Beziehung von irgend einer Wichtigkeit wäre.

Habe die Freundschaft mir über diese beiden Fragen eine ausführliche Auskunft zu geben. Adieu! Auf baldiges, geistiges revidere. A.

Ugyanahhoz

Buda, 1838.

Ein Reichstag entscheidet nicht über das Schicksal einer Nation und der künftige wird weder unsere Fortschritte auf ewig hemmen, noch sie immens beschleunigen, indessen ist er doch wieder ein Moment unserer Entwicklung, und werden diese Momente versäumt, oder bekommen sie eine falsche Richtung, so ist es eine natürliche Folge, dass ganze Jahrhunderte ohne wichtige Resultate an uns vorübergehen. Weder die Regierung noch das Land sollten über die Wirren des Augenblicks den Hauptzweck aus den Augen verlieren, welcher darin liegen muss, unsere innern Zustände auf eine der relativen Gesammtkraft der Monarchie förderliche Weise zu entwickeln.

Ugyanahhoz.

Buda, 1838. decz. 24.

Unser verehrter Freund Chateaubriand — denn so wollen wir ihn trotz seiner Narrheiten nennen — hat irgendwo eine sehr schöne Stelle über die Briefe der Liebenden geschrieben. Wundervoll schildert er die Hast und die Ungeduld, die sie im Anfange drängt und der Blumenduft, der darüber weht; herzzereissend die Mattigkeit, die sich ihrer in spätern Epochen bemächtigt, bis nicht endlich die Briefe ausblieben, nachdem die Liebe schon längst gestorben war. Nach der Eile zu schliessen, wie Deine zwei letzten Briefe auf einander gefolgt sind, stehen wir in den Phasen der Freundschaft ungefähr dort, wo in der Liebe der Brennpunkt ist.

Gott bewahre uns aber von Mattigkeit, Hinfälligkeit und vollends vom Tod, sowohl unserer selbst als unserer Freundschaft. Sehr gerührt hat mich Deine neuerdings so herzlich ausgesprochene Theilnahme an allen meinen Verhältnissen. Meine verschiedenen Leiden zwingen mich, diesen Winter der Pflege der Gesundheit zu widmen, und nachdem ich schon im Repariren begriffen bin, so will ich auch einige Lücken meiner Bildung ausfüllen. Scharfsinnige Freunde und Feinde haben diese lang bemerkt, ganz genau kenne ich sie allein.

Sokrates hat mit 80 Jahren Musik gelernt; freilich weiss Niemand, wie weit er es gebracht hat: warum soll ich nicht zwei-drei Monate nachträglich mich den Studien widmen? Ich wiederhole mein vergessenes Griechisch, lese Scheller De stylo bene latino, Tacitus und Cicero dazu, dann gehe ich ein Jus publicum regni Hungariae, ein gutes jus patrium, Raumers

Geschichte Europa's seit dem 15. Jahrhundert, endlich einige gute Handbücher der Physik, Mechanik und Staatswirthschaft durch. Du kannst nicht glauben, welche kindische Freude ich habe, wenn ich sehe, dass ich oft mehr weiss, als ich es glaubte, und weder so viel vergessen habe, noch so rhapsodisch bin, als ich mir einbildete.

Zu einem solchen Entreprise (Du siehst wohl, dass eine arrière pensèe zum Landtag dabei im Spiele ist) kann es aber keine bessere Stadt in der Welt geben, als gerade die Festung Ofen im Winter. Ich habe im Ganzen zehn Stunden des Tages zu meiner Disposition, und diese per zwei Monate multiplicirt, sind mir genug, um meinem Zweck zu entsprechen. Lache mich ob dieser Schulfuchserei nicht aus; in Wien würde es mir auch nie einfallen, hier aber ist die Gelegenheit einladend. Du glaubst nicht, was man Alles dabei gewinnt, wenn man nur gute Bücher liest, d. h. solche, die — alt oder neu — entweder als solche anerkannt sind, oder von zuverlässlicher Hand als solche empfohlen werden. Freilich kann man dann nicht über den Tagsroman mit Damen sprechen, — doch was schadet das? Und im schlimmsten Falle thut man dergleichen, als habe man ihn gelesen, und speist sie mit Generalitäten ab. Bei den mittelmässigen Büchern ist der Zeitverlust nicht der einzige Nachtheil, auch die Tournure der Ideen leidet darunter. Die einzige wirklich gute Gesellschaft ist die grosser Männer, sie mögen nun schreiben oder beschrieben werden. Ich werde aber zu pedant, und das soll ich denn doch nicht, wenn ich es mir auch herausnehme, mir den einsamen Abend dadurch zu verkürzen, dass ich mir selbst zum Weihnachtsbaume einen langen Brief an meinen Samu bescheere . . . .

Es freut mich, zu sehen, dass Du den Artikel in der Allgemeinen Zeitung über Ungarn auch nicht ganz billigst. Er enthält zwar viele sehr gute Sachen, doch leidet er an manchen Mängeln: 1. falsche Données, 2. Too much stress laid upon die Theilnahme der Regierung für Pesth nach der Ueberschwemmung; 3. das Entgegensetzen materieller und moralischer Verbesserungen. — Wann wird man von dieser Thorheit geheilt sein? Wirkliche und scheinbare Verbesserungen, muss man sagen, sie mögen nun in die moralische oder materielle Ordnung der Ideen gehören; 4. überhaupt Mangel an Haltung u. s. w. Es ist leicht, einen schönen Styl zu haben, aber in dergleichen

Artikeln weder zu viel noch zu wenig zu sagen, und einen Standpunkt zu finden, der über den Parteien steht, ohne doch in's rein Transcendentale überzuspringen, das ist schwer und selten. — Gentz war hierin unübertrefflich. Es hat ihm bei seiner ausserordentlichen Darstellungsgabe, bei dem Luminosen seiner Raisonnement's, ihrer wundervollen Verkettung und dem Talent, neutrale Ausdrücke zu finden, nur Eines (mit wenigen Ausnahmen) gefehlt: Wärme. Aber gerade diese Nüchternheit des Styles und der Auffassung, die man über dem hellen Leuchten seiner Vernunft oft vergass, machte seine politischen Aufsätze zu Meisterstücken ihrer Art. Fürst Metternich allein kann noch so schreiben. Sieh' seinen Brief an E. Hoffmann.

Diese Dissertation führt mich auf das zurück, was Du mir rücksichtlich meiner Bemerkungen über den künftigen Landtag sagst. Niemand weiss es besser als ich, wie leicht es ist, in schön klingenden Phrasen der Staatsverwaltung Aufgaben zu stellen, die in der Theorie herrlich aussehen, in der Praxis aber sich als unlösbar zeigen. Diess unterscheidet ja gerade den Theoretiker vom Staatsmann. Wahr bleibt es aber dennoch, dass eine Aufgabe gestellt werden muss. Ich bin bereit, darüber in's Detail zu gehen und dabei die politische Lage, die Möglichkeiten und den Stand der Parteien mit in Betracht zu ziehen. Es sei aber bloss für Dich allein und für die Freunde — nicht für hochgestellte Personen. De deux choses l'une: entweder sagt man Sachen, die sie schon lang gedacht haben, alors on passe pour un Niais, oder blickt man zufälligerweise weiter, alors on froisse les amours propres, — in beiden Fällen heisst man aber vorlaut und superklug. Bei uns soll ein Jeder gerade so viel Verstand haben, als er in seiner Stellung braucht; hat er mehr, so benütze er es, wenn er weiter kommt; bis dahin sei „la reserve" sein Talent und Verdienst. Das System hat auch sein Gutes.

Was Du über das Buch von Thiers sagst, ist vollkommen richtig. Auch mich hat besonders die Masse der Daten, das Herausheben der verschiedenen Charaktere der Revolutions-Epochen, endlich die gründliche Behandlung der finanziellen Fragen (die ich bis jetzt immer sehr oberflächlich erzählt fand, und die doch einen sehr grossen Einfluss auf den Gang der Ereignisse hatten) interessirt. Du hast recht: es sieht sogar der künftige Minister aus dem Buch heraus, trotz seines Mangels an Hosen.

Uebrigens kriegt mich kein moderner Historiker leicht daran; ich glaube den Leuten nichts, ehe ich es kontradiktorisch geprüft habe, et quant aux raisonnements — sind wir denn nicht selbst Raisonneurs erster Kategorie? und urtheilen wir nicht über Alles, was man uns vorlegt oder vorlügt? Der eigentliche Geschichtschreiber der Revolution ist noch nicht da gewesen. Bis jetzt sind es Materialien. Le Roux enthält deren eine wahre Fundgrube. Ein deutscher Staatsmann, der zugleich grosser Schriftsteller ist, sollte diese Geschichte schreiben. Ein Franzose wird damit nie zu Stande kommen.

Noch einmal empfehle ich dir Damas Hinard's: Napoleon, ses opinions et jugements. Es war ein grosser Mann, und so antik, wie die Antike selbst.

Heute über acht Tage ist das neue Jahr, mir soll es nur die alten Freunde bewahren, dann erscheinen mir die Freuden immer neu.

Ugyanahhoz. Buda 1839. jan.

Mit welchem Interesse ich Deine Bemerkungen über meine „Betrachtungen über den künftigen Landtag" gelesen habe, brauche ich Dir nicht zu sagen. Indessen glaube ich, offenherzig gesprochen, dass Dich diessmal Dein Wohlwollen für mich irregeführt hat, und dass Du meine Ideen viel zu günstig beurtheilt hast. Doch über diess wollen wir nicht streiten; hat Dir Deine Freundschaft einen Streich gespielt, so ist es nicht an mir, mit Dir darüber zu rechten. Es ist ein Fehler, der selten in der Praxis vorkommt, und ich danke Dir dafür aus vollem Herzen. Nicht minder, ja noch mehr danke ich Dir für den mehr angedeuteten als ausgesprochenen Tadel. Sieh', lieber Freund! Du hättest in dieser Beziehung noch offener sprechen können, ohne mich im Mindesten zu verletzen. Du hättest mir sagen können, was ich mir in den letzten Tagen hundertmal wiederholte: „Die Krankheit und ihren künftigen Verlauf schilderst Du excellent, aber Deine Heilmittel sind ungenügend."

Du hättest vollkommen recht gehabt; die Diagnose geht noch an, aber mit der Therapeutik steht es schlecht. La commence la véritable difficulté; doch habe ich den Trost, hier wahrscheinlich mit vielen andern gescheidteren Leuten auf demselben Punkte zu stehen; ich gab, was ich zu geben im Stande war. Eine wahre Calamität in Allem dem ist, dass uns das Schicksal aus

einander geschleudert hat. Wenn man so à deux denken könnte, ja da käme endlich vielleicht doch etwas Ordentliches heraus. Und gerade jetzt so getrennt zu sein, wo man auf dem Culminationspunkt seiner wenigen geistigen Kraft steht, und sich erst recht versteht, seit man aufgehört hat, Jüngling zu sein. L. Sz. ist hier meine einzige Zuflucht, wenn es seine Geschäfte erlauben, sonst lebe ich in geistiger Hinsicht mit Büchern und meinen Gedanken. Ist es da ein Wunder, wenn manche Idee unberührt bleibt, die im Verkehr mit ausgezeichneten Menschen sich wohl schon im Enstehen geläutert hätte?

Was den Bezug der ganzen Sache auf mich selbst und meine Zukunft betrifft, so verspreche ich mir davon blutwenig. Warum sollte ich es läugnen, dass es mir manchmal selbst vorkommt, ich wäre zu etwas Anderm besser zu brauchen, als zu dem, was ich gerade treibe? — Solche ehrgeizige Gedanken vertreibe ich aber bald wieder, und komme auf das Reelle zurück.

Ich verlange also gar nichts, und bin zu glücklich, wenn man mir das gewährt, für was ich durch Andere eingeschritten bin — vielleicht die Gelegenheit, beim nächsten Landtag zeigen zu dürfen, was ich allenfalls zu leisten im Stande wäre. Wäre mir daran gelegen gewesen, mir mit der Darstellung meiner Ansichten ein persönliches Verdienst zu erwerben, so hätte ich Manches anders sagen sollen und können. Mein Zweck war aber bloss, durch Anregung gewisser Ideen Eindruck zu machen und zu bewirken, dass diese, wenn gleich vielleicht verworfen, aber keineswegs mehr übersehen werden dürfen. Desshalb wäre es mir auch ganz gleichgiltig gewesen, bei der Sache anonym zu bleiben; ja gegenüber gewissen Menschen wäre diess auch noch mein Wunsch, damit mögliche Präventionen gegen meine Person nicht auf ihr Urtheil einwirken mögen.

Aus einer einzigen Rücksicht wünschte ich, dass man keine 40 Jahre warte, um mich zu verwenden, und diese bezieht sich auf meine gänzlich zerrüttete Gesundheit. Ausser Kopf, Augen, Hände und Füsse ist nichts in seinen Fugen. Meine Zähne schlecht, somit auch die Verdauung, meine Lunge angegriffen . . . , meine Nerven in dem Zustand von Reizbarkeit, dass mich jede geistige Aufregung schlaflos, jede längere geistige Arbeit auf 14 Tage krank macht, mit einem Wort eine solche Complication von meistens mir selbst zugezogenen Übels, das Sztahly nicht aus und nicht ein weiss. Meine Thätigkeit, mein

champ d'honneur et de bataille auf dieser Erde kann nur Wirken durch Rede und Schrift sein. Es existirt für mich die doppelte Chance: ruhmlos lange zu vegetiren, denn wirkliches gründliches Hergestelltwerden liegt ausser aller Frage, — oder kräftig, aber aufreibend für mich zu wirken, und ich entscheide mich um so mehr für's Letztere, weil bei meiner geistigen Beschaffenheit ein ruhiges Vegetiren, selbst ohne ein äusseres Feld der Wirksamkeit, unmöglich ist.

Den Gentz von Schlesier habe ich vorige Woche verarbeitet. Seine Abhandlung über Pressfreiheit ist à peu près das Beste, was ich über den Gegenstand gelesen. Meines Vaters Arbeit ist höchst geistreich aber auf die eigentliche Frage nicht eingehend, daher unpraktisch. Mein Glaubensbekenntniss über diesen Gegenstand steht lange fest — es lautet in Kürze folgendermassen: Repressive und präventive Pressgesetze haben beide ihr Gutes und Schlechtes; nach Massgabe der Sitten, der politischen Lage, der politischen Verbindungen, der innern Verhältnisse und des Charakters der Nationen, wird an einem Orte und in einer gegebenen Zeit das Malum der repressiven Gesetzgebung überwiegend, und da ist folglich dieses System zu verwerfen; an einem andern Orte wird das Malum der präventiven Gesetzgebung überwiegend, und folglich diese zu beseitigen. Alles angeblich absolut Wahre in dieser Sache halte ich de part et d'autre für Hirngespinnste. Den Artikel Gentz im Staatslexikon will ich gleich morgen lesen. Es lässt sich freilich über den Mann manches Unangenehme sagen; auch fängt man an, ihn stark auszubeuten. Das geht mit Napoleon und Göthe; ihm wird es aber Eintrag thun, denn er war kein schaffendes Genie; Empfänglichkeit, wie er selbst sagte, war seine Haupteigenschaft, und er scheint oft nicht bloss einer Hebamme, sondern auch Befruchter benöthigt zu haben,

Ugyanahhoz. Buda, 1839. január 16.

Welkers Artikel über Gentz las ich heute Früh. Es ist eine perfide Beredtsamkeit, die der Thatsachen. Am fatalsten für Gentz ist wohl der Vorgang mit Schneller, indem diess zeigt, wie das Gemüth des im Jahre 1797. so freisinnigen Menschen zusammengeschrumpft war, selbst in Fällen, wo es ihm erlaubt, individuell einzuwirken; nächstdem bricht ihm Varnhagens Naivität den Hals. Aus einem höhern Gesichtspunkte betrachtet,

finde ich indessen im öffentlichem Leben des Gentz keine Inconsequenz. Das Oscilliren eines Körpers, bis er zu einem festen Stand kommt, darf nicht Inconsequenz heissen; nur Widersprüche, die bei einem Staatsmann nach der Zeit vorkommen, wo er bereits in ein volles Gleichgewicht mit sich kam, gelten mir als solche. Der Hexenprocess wegen der Pressfreiheit verdient am wenigsten die Wichtigkeit, die man ihm beilegt; der Sprachgebrauch selbst hat diesem Worte zu verschiedenen Sinn beigelegt. Dann ist Welker doch undankbar. Zur Zeit als Gentz Europa und Deutschland so unendlich nützte gegen Napoleon, war er es ganz selbst; als er den liberalen Ideen schadete, war er Instrument. Und er hat ihnen doch mehr genützt, als er ihnen Eintrag thun konnte, denn die selbstständige Thätigkeit war beliebt und wirksam, die spätere schon ihres Ursprungs wegen Vielen verhasst. Gefreut hat es mich zu sehen, dass gewisse Stellen aus der Vorrede zu den „Fragmenten des europeischen Gleichgewichts", die ich mir bereits lang als herrliche Sachen aufschrieb, auch in Welker stehen. — Diese Vorrede ist wohl ein klassisches Ding. Lebe recht wohl.

Ugyanahhoz. Buda, 1839. febr 5.

W. hat in seiner letzten Replik alle Dignität verloren, sich zu unwürdigen Recriminationen verleiten lassen, und dadurch selbst die Theilnahme vieler seiner Anhänger verscherzt. Jetzt hat er Deák mit einer Bittschrift nach Wien expedirt . . . Er behauptet, das Gefängniss würde ihn erblinden machen und wünscht daher sich früher behandeln lassen zu dürfen. Die Absicht auf diese Weise durch den mitlerweise zusammentretenden Landtag dem Arrest entrissen zu werden, blickt hier zu sehr durch, und es würde dieses der Regierung selbst die Möglichkeit Gnade mit Nachdruck zu äussern, rauben.

Eine maison de Saute, wo man auch die Wasser-Cur brauchen kann, und dann Behandlung dieser Sache nach den politischen Landtags-Grundsätzen ist wohl das klügste. Übrigens hat sich an W. das Sprichwort: malheur vient toujours en compagnie — bewahrheitet; — vor zwei Tagen ist er tüchtig ausgeraubt worden . . . Kannst du Deák's Bekanntschaft machen, so versäume es ja nicht, es ist ein höchst interessanter Mann, ein wahre tête carrée, er hat etoffe für einen wirklichen Staatsmann, freilich kann von seiner Verwendung noch lange keine

Rede sein. Vielleicht liess er sich aber anders etwa wie einst Vay József noch besser brauchen.

Was du über die französischen Kammerverhandlungen sagst, ist mir wie aus der Seele geschrieben. Ich habe nie etwas Schändlicheres erlebt. Nie ist das Trachten nach Geld, Amt und Einfluss scheuloser zur Schau getragen und ein schamloserer Versuch gemacht worden, eigennützige Tendenzen mit der Glorie der Prinzipien umzugeben. Guizot erschien mir noch verhasster, als Thiers, nicht als wenn Letzterer um ein Haar besser wäre, sondern darum, weil ihm aus Zufall wirklich einiger Unterschied an Grundsätzen zu Statten kommt. Die constitutionelle Form, wie sie in Europa jetzt modern ist, hat bei mir lang alle Achtung verloren; in dieser Beziehung habe ich nichts Neues gelernt, aber doch zwei Resultate aus diesen Diskussionen gezogen; erstens: dass in Frankreich Alles von Louis Philipp's Leben abhängt, und nachdem dieses nicht ewig dauern kann, von dieser Seite auf keine Ruhe zu rechnen ist. Denke dir nur den Herzog von Orleans auf dem Thron, Thiers als Minister und eine ernste Complication in Europa, er müsste zu einen Bruch kommen und zweitens: dass in Frankreich der öffentliche Geist zunächst durch den Journalismus so verdorben ist, dass ein Ministerium aus blosser Geistessatietät der Menschen (denn so kommt mir hinsichtlich der Massen die jetzige Bewegung vor) deplacirt werden kann, und folglich durchaus auf nichts bleibendes Suivirtes, mithin grosses, in diesem Lande gerechnet werden kann. Es ist ein Vulkan, der nicht nur nicht ausgebrannt ist, sondern vielleicht mehr schlechtere Stoffe enthält, als je. Europa möge die Sache so betrachten.

In England ist Alles gross und imposant — die Krise wird indessen auch dort drohend, und die Frage der Korngesetze, die jetzt mit nicht geahntem Ungestüm hervortritt, complicirt sie unendlich. Die Lösung wird unermesslich reich an Rückwirkungen sein. Lies den Artikel: Korngesetze in Mac-Culloch's. Handbuch für Kaufleute. Die wenigsten Leute auf dem Continent wissen, was Alles hinter dieser Frage steckt. Ohne die Korngesetze ist England nicht mehr independent von Europa und der übrigen Welt; denn der Kornbau hört alsdann auf, in der jetzigen Ausdehnung betrieben zu werden, und im Fall einer Continentalsperre muss bald England verhungern. Die Frage ist auf jeden Fall eine europäische, abgesehen davon, dass der Sturz der

Aristokratie in Gross-Britannien für ganz Europa von höchster Wichtigkeit wäre. Ich wette noch immer für den Frieden, für die nächste zwei Jahre, nicht als wären die Verhältnisse wenig kriegerisch, sondern aus Vertrauen in die Einsicht der Kabinete, namentlich Fürst Metternich's und Louis Philipp's. Es ist leider diess die einzige Basis.

Ugyanahhoz. Pest, 1839. febr. 10.

Dass W . . . s Sentenz beim Septemvirat nach lebhafter Discussion (2 Stimmen waren für Lossprechung, 3 für eine Milderung der Strafe — unter 13 Stimmen) simpliciter bestätigt worden ist, wirst du schon wissen. Gestern Früh wurde die Sentenz publizirt und als ich gegen 5 Uhr von der Festung herabkam, begegnete ich den Dicken in einem 4-sitzigen Fiacre, mit dem Fiscus und dem eigenen Advocaten Benyovszky. — So ist nun der letzte Act des Dramas geschlossen, in welchem W. es wähnte zur ersten Rolle berufen zu sein! — Ein Mensch, der wenn er den Weg der Vernunft und des Gesetzes gewandelt wäre, jetzt als einer der ersten Würdenträger seines Vaterlandes das Wohl seiner Mitbürger kräftig fördern könnte, sitzt auf der Festung, zum Beweis wie nahe der tarpeiische Felsen zum Capitol sei. — Die Gerichte haben in dieser Frage ausgespielt: jetzt beginnt die Aufgabe der Staatsklugheit. Bevor die Instructionen gegeben sind, ist es unthunlich in der Sache etwas Vernünftiges zu sagen, — alsdann, wird es sich zeigen, welcher Vortheil sich für die Politik der Regierung aus dieser Angelegenheit ziehen lässt.

Der Kossuth'sche Prozess ist noch nicht beendigt, da die ganze kommende Woche Ruhetage sind, wird der Spruch bei der k. Tafel erst am 18. oder 19. dieses erfolgen.

Ugyanahhoz. Buda, 1839. márczius 3.

Kannst Du mir nicht zu wissen machen, ob etwas daran ist, dass die Regierung schärfere Massregeln in Religions-Angelegenheiten zu ergreifen gedenkt? Es wäre diess ein folgenreicher Schritt, dessen Nutzen in den Erbstaaten unbedeutend, die nachtheilige Wirkung in Ungarn und Siebenbürgen aber unberechenbar wäre. Alle bisherigen Combinationen, alle Wahrscheinlichkeit eines möglichen guten Erfolges würden dadurch über den Haufen geworfen werden. Die Schritte jener Regierung

die so ungerecht und so gewaltsam gegen einen Theil ihrer Völker zu Werke geht, können keine bessere Kritik finden, als die Mässigung und Gerechtigkeitsliebe anderer, in analogen Lagen befindlichen Kabinete, und Repressalien, die in der Unterdrückung wohlbegründeter Rechte der eignen Unterthanen bestehen, sind nicht nur an und für sich eine schlechte Massregel, sondern auch ihr Erfolg höchst precär. Und wäre es wohl politisch, eine solche Spaltung zwischen zwei Grossmächten der Welt zur Schau zu tragen und den Beweis zu liefern, dass ihre Allianz auf keiner innern Identität ihrer Interessen beruht? Ueberdiess ist jeder Versuch, in dem jetzigen Jahrhundert aus einem religiösen Zwiespalt eine bleibende Frage, ein Entwicklungselement zu machen, ein verunglückter. „On ne fait pas de Bonapartisme sans Bonaparte," hat Jemand gesagt, ich sage: on ne gouverne pas par dés idées religieuses, dans un siècle, ou il n-y-a pas de réligion." Die Ausbeutung dieses Elements kann vielleicht S t ü r m e, auf keinen Fall F o r t s c h r i t t e nach sich ziehen. Ich bin überzeugt, dass, so wie die preussische Regierung binnen Kurzem gezwungen sein wird, in dieser Beziehung eine gemässigtere Politik anzunehmen, auch wir, wenn unser böses Geschick uns für einige Zeit auf diese falsche Bahn bringen sollte, nothwendigerweise bald wieder umkehren müssten, denn unmöglich kann man in der jetzigen Zeit auf diesem Weg fortan vorwärts gehen. Doch ich zweifle noch immer an der Wahrheit dieser Gerüchte, und hoffe, dass die Weisheit unserer Staatsmänner uns vor diesem Unheil bewahren wird.

Ugyanahhoz. Buda, 1839. márcz. 26.

Die Persönlichkeit des Don Carlos hat sich in der neuesten Zeit in einem solchen Lichte gezeigt, dass er auf immer aufgehört hat, der Held einer Partei sein zu können. Ja nicht einmal als Repräsentant der Legitimität kann er mehr wirken, denn ein Vertreter eines Prinzips, der die Vertheidiger desselben heute schlachten lässt, um sich dann abwechselnd bald auf die Seite des Schlächters, bald auf die der Geschlachteten zu stellen, kann diesem Prinzip den Sieg unmöglich verschaffen. Leute, wie Don Carlos, erhalten schwierig ihren Thron in einem am besten organisirten Staate; ihn zu erobern, sind sie gänzlich unvermögend, und jene Begeisterung Anderer, die ihm dazu verhelfen könnte, hat Don Carlos auf ewig verscherzt. Carlismus ist

nunmehr ein Wort ohne Sinn in Spanien, wo sich Don Carlos keine drei Monate auf dem Throne halten könnte; er muss zur Abdication gebracht, und der Thron am nächsten stehenden Prinz substituirt werden.

Pozsony, 1840. márcz. 6.

Szab. kir. Pestvárosa Ns. Tanácsának és választott Polgárjainak.

Pesten.

Nemes Városi Tanács, különösen igen tisztelt városi Polgárság!

A közjónak előmozdításához azon tehetség szerint járulni, melyet az isteni gondviselés és körülmények ajándékul adtak, minden nemes kebelnek első és legszentebb kötelessége. Egyedül ezen szigorú tiszt sugallásainak engedelmeskedtem én akkor, midőn ezelőtt két esztendővel, az ezen szabad királyi várost ért borzasztó emlékű csapás alkalmával, a magam parányi körében csekély erőmhöz képest a roppant inség következményeit enyhíteni némi működésem által sok más érdemesebbekkel együtt én is igyekeztem. Valamint pedig szabad királyi Pestvárosa Előljáróinak s Polgárjainak hazafisága, szilárd elszántsága, s a jó és rossz szeretete között egyiránt munkás állhatatossága soha nagyobb fényben fel nem tünt, mint épen ezen veszélyes és súlyos időszak alatt: úgy az én csekély iparjaimnak is soha sem vártam más jutalmát mint amaz azóta már megvalósult reményemet, hogy az ily szomorú vész örvényéből kiemelkedve szabad királyi Pestvárosa újult virágzásra jusson, s utját azon magas és fontos jövendő felé, melyen a körülmények által szánva vagyon, ismét nyugodtan folytassa. A legélénkebb örömmel lepett meg tehát a Ns. városi Tanácsnak azon szíves tudósitása, mely által szab. kir. Pestvárosa Becsületbeli Polgárává lett választatásomról értesíttettem. Szivem legbelsőbb indulatjainál fogva már régen Pestvárosa sajátjának vallom ugyan magamat, mert annak javát, virágzását, nemzetesedését, a Haza és a honi kereskedés érdekével összeszőtt és egygyé vált emelkedését nálamnál senki inkább szivén nem viselheti, — most azonban mikor maguk Pestvárosa tisztelt Előljárói és Polgárai tesznek magukévá, és igy minden tőlök kitelhető kedvezések közül a legtiszteletesebbet árasztják reám, kétszeresen jogosítva érzem magamat amaz oly szent szándék elémozdításához ezentúl is járulhatni. Vegyék azért kegyes érzéssel legmélyebb s legőszintébb köszönetemet, és azon szent fogadásomat, hogy szabad királyi Pestvárosa nálam hálásabb fiút, érdekei azon körben, melyet a sors előmbe szab, melegebb pártolót találni soha nem fognak.

Ki is egyébiránt atyafi kegyes szivességökbe ajánlva állandó mély tisztelettel s hálával vagyok

A Nemes városi Tanácsnak s különösen tisztelt választott Polgárságnak

alázatos szolgája
Dessewffy Aurél.

Báró Jósika Samuhoz. London, 1840. júl. 21.

Old England for ever — rufe ich mit so manchen Andern willig aus. Wenn es hier auch Schwächen und Mängel gibt so werden sie doch durch so viel Grossartiges überboten, dass man leicht darauf vergessen kann. Ich befinde mich vortrefflich zwischen allen diesen Herrlichkeiten, und kam mir nicht fünf Minuten lang als Fremder vor. Es ist diess das Resultat einer gewissen Regelmässigkeit, die durch Alles geht, — der Ruhe, die hier mitten in der grössten Bewegung dominirt, und die Ueberzeugung, die man alsbald gewinnt, dass jede Position, selbst die des eminentesten Inländers, gegenüber vom Ganzen verschwindet. Jeder Fremde sollte auf der Themse hieher kommen, und in diesem Wald von Schiffen und Booten, in dieser gränzenlosen Fülle der City, die er durchfliegt, wird er sich schnell überzeugen, dass hier der Stapelplatz des Welthandels ist. Erstaunt war ich über nichts: dazu bin ich zu alt; aber überrascht allerdings. Denn die Masse der Sachen übersteigt jeden Glauben, und vor diesem Ensemble muss man Respect haben. Einige Stunden nach meiner Ankunft ging ich aus — mein Instinkt führte mich zum Haus der Gemeinen; mit leichter Mühe bekam ich Eintritt, und brachte da, während einer animirten Diskussion, eine halbe Stunde zu. Die Torys waren in der Majorität und wollten abstimmen ohne weitere Diskussion; die Whig's arbeiteten auf ein Ajournement hin. Ich hatte dies bald weg und sagte es einigen Mitgliedern neben mir, die es nicht glaubten; — denke Dir meinen Stolz, als ich den Tag darauf in den Zeitungen las, es sei ganz so eingetroffen, wie ich es gedacht. Die Season dauert noch, ich habe bereits einiges mitgemacht und noch mehrere Einladungen vor mir: diess ist aber hier Nebensache, denn die grosse Welt im Allgemeinen ist überall die nämliche, und höchstens einige Unter-

scheidungspunkte interessant zu beachten. Ich habe noch keine Zeit gefunden, Dir über Alles ausführlich zu schreiben, übrigens kennst Du ja das Alles selbst. Im Ganzen geht es mir sehr gut, und ich finde es hier heimlich. Jedes einzelne Bestreben findet seinen Raum und rechten Platz inmitten der allgemeinen Bewegung.

Ugyanahhoz. London, 1840. aug. 12.

Ich muss Dir zu meinem Lobe sagen, dass ich hier Vieles, und ich glaube, recht gut gesehen habe, auch mit vielen vernünftigen Leuten in Berührung gekommen bin, was immer mit dazu nothwendig ist, um über Dinge, die man sieht, auch im Klaren zu sein. In dieser letzten Beziehung ist dies ein reiches Land, und hierin liegt in letzter Analyse seine Superiorität. Im Ganzen bin ich hier ein grosser Bewunderer Pücklers geworden. Das Wesen der hiesigen socialen Verhältnisse hat Niemand scharfsinniger aufgefasst und durchschaut. Darum können sie ihn nicht leiden — on n'aime pas à être deviné. Mit Politik hat er sich wenig befast, folglich ist auch sein Urtheil hierüber nicht so umfassend.

Grosse Dinge gehen hier in Betreff der innern Zustände vor; der Reichthum, die Vorräthe, die hier Jahrhunderte aufgespeichert haben, — die endlosen Verhältnisse, die hieraus entsprungen sind, und die Missbräuche, die sich mit hinein verwoben, müssen geregelt, gesichert, geordnet, zum Theil abgeschafft werden. Und es ist die Epoche dieses Läuterns, in der man nun vorgeht. Seit zehn Jahren ist hier viel mehr geschehen, als wir uns auf dem Continent vorstellen können. Die Polizei — die Reformen im Kirchen- und Schulwesen, in der Civil- und Criminalgesetzgebung, in den Gefängnissen, besonders aber die Reform der Municipalitäten und das neue Armengesetz sind Aenderungen von ungeheuren Bedeutungen. Ueberhaupt fängt man an, gewaltig zu centralisiren, und man hat Recht, denn zu weit wird man sicher nicht gehen. Andererseits ist hier keine Aenderung in revolutionärem Sinn zu befürchten. Das Land ist essentiell aristokratisch und monarchisch; dann greift man hier die Reformen ganz anders und mit allen Vorkenntnissen und Vorarbeiten an, als so manche unsrer Reformatoren. In einem Lande, wo es in den Gärten und Park's heisst: „Gentlemen are requested and servants are directed etc." ist keine Republik zu befürchten.

Societät und Politik stehen hier in gewissen Sinne im umgekehrten Verhältnisse zu einander. In der ersten behauptet jeder nur einen conventionellen Werth, in der zweiten den wirklichen. Es lag im berechnenden Charakter dieses Volkes, auf das tägliche Leben eben so viel Methode anzuwenden, als auf das Leben des Staates; in diesem erzeugte es grosse Resultate, in jenem Langeweile. Dadurch erklärt sich hier auch die Eigenthümlichkeit, dass in den Gesetzen Freiheit, in den Sitten drückende Sklaverei herrscht. Dass wir keinen Krieg haben werden, wirst Du schon wissen, was man aber nicht Cupido-Palmerston, wohl aber Louis Philipp und der Gewalt der Umstände zu verdanken haben wird. Merkwürdig ist aber die Haltung der englischen Journale; wie ruhig und vernünftig im Vergleiche mit dem französischen Radotiren! Ich freue mich doch auf Paris, besonders des Teufelskerls Thiers wegen, den ich, bis ich mich eines Andern persönlich überzeuge, noch immer mehr für einen faiseur, als für einen Staatsmann halte.

Szögyényi Marich Lászlóhoz. 1840. aug. 23.

Kedves Laczi barátom!

Ne haragudjál, hogy elmenetelem óta még nem írtam, de valóban oly sok tenni valóm volt, s aztán épen azért nem ígértem, hogy írni fogok, mert tudtam, hogy baráti szívem a hosszú hallgatást kiállni úgy sem fogja. S ime, mostan írok, noha e helyen — melyet Britannia nyugoti részén találandsz fel az abroszon — csak néhány futó órát töltök. Szüleimtől megtérve hült helyedet s néhány sort találék tőled. Hogy az abban foglalt parancsnak nem engedelmeskedém, megbocsátod, ha meggondolod, hogy az utazni menő embernek az úgynevezett nervusra, mely véghetetlen sok szüksége vagyon. Bécsben jó sokáig várakoztattak, de nincs mit panaszkodnom, mert becsülettel bántak velem. Azóta sok földet bejártam. Londonban négy egész hetet töltöttem, mulatság és hasznos foglalatosság által sokfélekép ellepve. Ezt a csodálatos országot oly sokan írták le, hogy már most nem annyira látni, mint inkább olvasásból és hallásból felfogott ideáinkat rectificálni jövünk ide. Nem az egyes tárgyaknak tökélye, mint inkább az egésznek okosan és rendszeresen keresztülgondolt organismusa, s mozgonykénti elrendezése — s az a mennyiség, melyben itt tökéletes vagy a tökélyhez közel álló dolgok találtatnak, lepett meg leginkább.

Ez a szörnyű tömeg valóban csodálatos; — akár gőzhajóról és gályáról, lóról és kocsiról, portékáról és boltról, akár asszonyról és okos emberről legyen a szó. Itten minden ezerekre megyen s ezen az erkölcsi és anyagi roppant gazdagságon épül e nemzetnek nagysága. Lovas és vadász embernek Angolország a paradicsoma, de nem tesz nagy becsületet ennek az országnak, ki itt ennél nevezetesebb dolgokra nem talál. Épen úgy nem fődolog ez itt a szőnyegekkel és ki nem köpéssel együtt mint másutt. Az okos emberek esze itt is nagy társasági és törvényhozói kérdések megoldása körül forog s a csendes forradalom, azon lelkiismeretes meggondolás, melylyel itt a változások készülnek, a nemzet szilárd és szerencsés vegyületű lelkületének legérdekesebb részét képezi. Missióm s az ajánló levelek, melyekkel ellátva valék, sok jeles emberrel hozott összeköttetésbe, s mindig az lévén elvem, hogy okos embertől egy óra alatt többet lehet tanulni, mint hónapokig a legvastagabb könyvekből, ezen érintkezések azok, miken leginkább örvendek. A nagy világ mindenütt ugyanaz s Angliában több okoknál fogva nem épen felette mulatságos lévén, azt a lehetőségig gyéren látogatám, — csak épen annyit, hogy physiognomiájával megismerkedhessem. Annál többet s gyakrabban valék a parliamentben, hol több érdekes éjszakát töltöttem. Ezekről bővebben, ha ismét együtt leszünk. Képzelheted, hogy oly kérdések, melyeknek utolsó országgyülésünkön vitatott kérdéseinkkel némi atyafisága van, különösen interessáltak. S majd elmondom, mely számos példák és analogiák győztek meg ujonnan, hogy a szólásszabadság kérdése, mind a törvényszékek állása, mind a törvények magyarázásának tárgyában az igaz úton jártunk.

Dublin, aug. 24.

Eddig irtam Banyorban, azóta a gyorsszekér s gőzhajó ide hozott s csak itten végezhetem levelemet. Londont f. hó 13-án hagyám el s Petworthnak — hol egy börtönt kelle meglátogatnom — Chichesternek — Porthsmouthnak, a hadi hajók ezen hatalmas fészkének — Wight-szigetbe mentem. Itt az öreg Turnbullnál, kit Pestről ismerek, három napot tölték; a divat, mely Angliában még a három másik potentiánál (rang, pénz és ész) is erősebb e kis szigeten, a világ legregényesebb vidékévé kiáltá ki s így nekem is minden szegezugát be kelle járnom. Onnan Southamptonnak, Salisburynak, Bathnak, Bristolnak,

Birminghamnak jövék, a chartisták ezen bölcsőjében s az angol industria kellő középpontján néhány napot tölték. Innen a vasút kevés órák alatt Liverpoolba viszen, mely várost én igen megszereték, mint elevent és tisztát, s London után az országban legszebbet. Itt oly szerencsés valék a circuiton lévő bírákat megkapni s az assises-eken jelen lehetni. Sokért nem adnám, hogy ezen tapasztalásban részem lehete. Sem idő, sem hely nincs hosszasban szólni itt az igazság kiszolgáltatásának a formáiról; a birák, a kiknek ajánlva valék, minden kétségeimre a legszívesben adtak felvilágosítást, most csak azt az egyet jegyzem meg, hogy a prudens judicis arbitrium sehol nagyobb mértékben mint itt nem divatoz. Ezt én nem gáncs, sőt inkább dicséret gyanánt, egyszersmind sok hamis fogalmakra utalva, hozom elé; mert meg vagyok győződve, hogy ezen temperamentumtól megfosztva a jury ott, hol codex nincs, épen nem, hol pedig codex van, csak igen tökéletlenül használható. Liverpoolból Banyorba, hol tegnap e levelemet megkezdém, onnan Holyheadnak ide Dublinba hoztak a közlekedések szapora eszközei. Ezeknek gyorsasága most annyira ment, hogy a londoni újságokat 24 óra multával itt Dublinban minden ember olvashatja. Csak egy napja lakom e várost s már megkedvelém lakosait, e szegény, elmés, jószívü ireket, kiknek az a szerencsétlenség juta, hogy a sors őket a szilárdabb alkatú ángolokkal hozá összeütközésbe, kik erejüket velök igazságtalanul érezteték, s a gyengéket addig nyomák, míg végre a reactió örökös törvényénél fogva ezek is új zúgó erővel riadtak fel. Első nap, hogy Londonba jövék, parliament-ülést láttam; itt talán még szerencsésebb valék, mert e mai napon öt órát tölték a Corn Exellongeban, hol a nagy agitator izgatást űz. O'Connel egyike a leghatalmasabb individualitásoknak, melyeket láttam, lehetetlen, hogy e népen ne uralkodjék s az őtet ne imádja. Sz . . . . . i és W . . . . . i, D . . k F . . . . cz és Kl . . . . l G . . . r, ide gyertek iskolába, mert ez mindnyájatoknak nagymestere. Ennyi erőt egy emberből csergedezni még nem tapasztaltam. S mi őtet oly hatalmassá teszi, az a humor, mely egész viseletét bélyegzi s a kimondhatatlan jószivűség, mely minden szavából kitünik. Népszerűbb szónokot képzelni sem lehet. Később mr. Mac Donaldnál, a viczekirály titoknokánál, vele ebédeltem s mulatságosabb embert nála nem ismerek. Áldás vagy átok e népnek, mely engem sokszor a lengyelekre s mireánk emlékeztet, a szerint, a mint

képes lesz nem csupán a forrongást, hanem egyszersmind lángeszét és állhatatosságát is örökségben hagyni hazájának.

Itt még vagy két napig maradok, Belfortnak Glasgowba, onnan Edinburghnak, New-Castlenak, Yorknak, Oxfordnak Londonba utazandó. Britanniát szept. 15. körül hagyom el. Ha írsz, ezeket tartsd szem előtt. Szept. 5. után hazámban írt levelek adressáltassanak Bruxelles légation d'Autriche. Ha szept. 15. és okt. 10. közt iródnak, Genéve poste restante. Ha okt. 10. után, Paris, ambassade d'Autriche. Hazámról keveset tudok. Az enyéim gyéren irnak. Samu épen nem. A relationalis gyülésekről szivesen hallottam volna egy totalét. Emil írja, hogy Szabolcsban július 31-én még nem voltak meg az articulusok, — ez már nagy ügyetlenség, elmenetelemkor már volt kész exemplár a kezemben. — S bár a kinevezésekben nagy bakok ne történnének, a váltótörvényszékek annak idejében organizáltatnának és a consillium nem felejtené el az urbarialis és más a föld népét éltető törvényeket a helységekben külön és formaliter publikáltatni, fonák lépések mindent elronthatnak. Szólj tulajdon kinézéseidről és Apponyi ügyéről.

„Ezek után Isten áldjon meg s ne felejtkezzél meg távollévő barátodról. Elkövetkezik majd az idő, midőn egymás mellett kell küzdenünk, addig még egyszer Isten veled. Aurél."

Báró Jósikához. London, 1840. szept.

In Bezug auf die auswärtige Politik habe ich bei der Mehrheit der Nation eine grosse Gleichgiltigkeit vorherrschend gefunden. Die Meinungen in dieser Beziehung sind den positiven Handelsinteressen vollkommen unterworfen und lediglich durch diese bedingt. Der Traktat vom 15. Juli gewährt allgemeine Befriedigung. Die politische Disposition, insofern eine da ist, lässt sich übrigens, abgesehen von den Handelscombinationen, auf folgende drei Stimmungen zurückführen: Achtung und Sympathie für Oesterreich, positive Antipathie und Eifersucht gegen Russland, Mangel an wahrer Sympathie für Frankreich, zugleich aber ein entschiedener Widerwille gegen jeden Krieg mit dieser Macht.

In keiner Hinsicht hat sich die öffentliche Meinung mehr geläutert, als in der Würdigung der österreichischen Politik. Die Parteien zanken sich gleichsam um die Ehre des ersten Gedankens, sich mit Oesterreich zu verbinden. — Turnbull's „Austria" hat viel dazu beigetragen, die Meinung über Oesterreich zu berichtigen;

einzelne Angriffe in obscuren Journalartikeln machen jetzt die einzige Ausnahme von diesem billigen Gefühl einer gerechten Würdigung. Die Idee, sich mit gewissen Produkten lieber aus dem stets alliirten Oesterreich, als aus dem leicht feindlich werdenden Russland zu versehen, zeugt wohl gleichfalls von dieser freundlichen Disposition; es darf aber hiebei die Absicht nicht übersehen werden, sich, namentlich in Ungarn, für gewisse Artikel einen Markt zu öffnen. Sie wird ohne Scheu ausgesprochen und beruht zunächst auf den falschen Vorstellungen, die hier zu Lande die Berichte verschiedener Reisenden über das Zollverhältniss Ungarns zu Oesterreich erzeugt haben. — Die ertragreiche Ernte hat die Frage der Korngesetze, oder doch wenigstens die Agitation in dieser Beziehung auf einige Zeit vertagt. Es ist nicht unmöglich, dass die Regierung diesen Augenblick des Stillstandes benützen wird, um eine Massregel über diese Frage dem Parlament vorzulegen. Es ist übrigens die Meinung sehr aufgeklärter Leute hier, dass die Modification, ja sogar die Abschaffung der Korngesetze weder den Hoffnungen, noch den Befürchtungen entsprechen würden. Sie glauben, dass die Einfuhr vom Continent nicht permanent bedeutend, und sich bald wieder ein gewisses Gleichgewicht herstellen würde. Ein Fallen der Brodpreise würde ein Fallen des Arbeitslohns, dieses aber ein Fallen der Fabrikate und Manufacturwaaren zur Folge haben. Hiedurch würde der Grundbesitzer dasjenige wieder gewinnen, was er an der Grundrente einbüssen würde; — eine weitere Folge würde im ersten Augenblick der vermehrte Absatz der Fabrikate in's Ausland sein, wodurch wieder die Fabrikation im Land gesteigert und hiedurch endlich doch wieder ein ziemlich hoher Fruchtpreis erzielt würde; so dass am Ende der Abstand gegen die jetzige Lage der Dinge sich als sehr gering erweisen dürfte.

Unendliches Interesse verdient die Gerechtigkeitspflege dieses Landes. Sie ist eine, einer vernünftigen und freien Nation würdige Institution, so verwoben mit ihren übrigen Einrichtungen, dass sie schlechterdings inimitable ist. Jede Imitation der englischen Jury wird und muss in der Ausführung an folgenden Dilemma scheitern: die Jury ist blos nützlich, wenn ihr Verhältniss zum Richter, so wie in England, nämlich in der Art beschaffen ist, letzterm einen ausserordentlichen Spielraum — grösser als sonst irgendwo in der Welt — zu lassen. Eine solche Latitude kann

aber blos bei dem Richter, der sie seit Jahrhunderten zur allgemeinen Zufriedenheit verwaltet, gelassen und keinem neuen Richter gegeben werden. Existirt vollends ein Code mit schroffen und unbiegsamen Bestimmungen, und ist hiedurch der berichtigende Einfluss des Richters ausgeschlossen, so müssen nothwendigerweise nur Scandale die Folge sein.

Drei Dinge sind es, auf welchen die Grösse dieses Landes beruht: Die Insularlage, die glückliche Entwicklung der Institutionen, und der Charakter des Volks. Der erste Umstand gibt England Häfen, Küsten, Seeleute, die vortrefflichste Marine und den Welthandel; die zweite war selbstständig, durch keine fremde Einmischung gestört, und die Revulotion blos eine politische, nicht auch eine sociale, wesshalb auch die Reformation nicht die bestehende Einrichtung aufhob, sondern sie sich vielmehr einverleibte; — der dritte endlich, auf der Kreuzung angelsächsischen und normännischen Blutes fussend, begreift Energie, Thätigkeit, Besonnenheit in sich, und lässt das Volk die Freiheit geniessen und nicht missbrauchen. Die Masse von Kapital und Eigenthum jeder Art, welche in diesem Lande angehäuft sind, ist wirklich unermesslich, und lässt sich nur durch zwei Sachen erklären. Erstens: durch den Umstand, dass seit Jahrhunderten bedeutender Gewinn durch in- und auswärtigen Handel angehäuft worden und eine so grosse Quantität von Leuten mit unabhängigem Vermögen entstanden ist. Zweitens: durch die besonnene Sparsamkeit des Volks und sein stetes Bestreben, seine Lage zu verbessern.

Das Entstehen einer kräftigen, wohlhabenden und intelligenten Mittelklasse war mit eine Folge dieser Umstände; sie ist die Basis, auf der die öffentliche Meinung fusst, und bildete in frühern Zeiten das einzige Gleichgewicht gegen die hohe Aristokratie. Die Reformbill hat die Machine gestört, aber nicht zerstört. Sie liess dem Eigenthum seinen Einfluss, und dieses hat ihn seitdem vernünftig benützt.

Im Lande habe ich die Stimmung eine normale gefunden. Es ist gar keine eigentliche Agitation im Werke. Die Controversen werden in den Zeitungen mit ziemlicher Ruhe abgehandelt. Ignes suppositi cineri doloso sollen wohl hie und da vorhanden sein — es ist aber nichts Flagrantes da.

Alle erwähnten Umstände gebieten dem englischen Staatsmann eine rein kaufmännische Politik der Interessen. Es muss

einzig und allein auf pecuniären Gewinn gesehen werden. Zweimal ist England von dieser Bahn abgewichen; beidesmal hat es die nachtheiligen Folgen empfunden. Das erste Mal war es, als englische Staatsmänner, gedrängt von der öffentlichen Meinung, Griechenlands Sache aufgriffen — ein Schritt, der seitdem tausendfach bereut worden ist. Das zweite Mal war es, als sie gleichfalls, um der Meinung und der poetischen Politik zu huldigen, die westindischen Sclaven emancipirten. Jetzt ist aber der Zucker zu theuer; erhöhte Zölle auf fremden Zucker werden nothwendig, und es muss entweder der Engländer theuren Zucker geniessen, oder die Sclaven in fremden Ländern auch emancipirt werden, oder endlich der Verbrauch des Zuckers und damit die Staatseinnahme abnehmen.

In zweifacher Rücksicht verdient England mit einer grossen Factorei verglichen zu werden. Einmal darum, weil darin das Princip der Theilung der Arbeit gilt; dann, weil die Lebensbedingung des Ganzen ein sicherer Absatz ist. So lange dieser besteht, findet jeder Arbeiter Arbeit und guten Lohn, das Korn guten Preis, der Pächter kann seine Rente zahlen, und der Grundherr erhält hohe Renten.

Kaum ein Dritttheil der englischen Gesammtbevölkerung lebt in England von Ackerbau. Eine bedeutende Fraction der zwei andern Dritttheile, lebt eines grossen Theils von dem auswärtigen Handel. Diese Fraction kann nur zufrieden erhalten werden, solange sie ordentlich bezahlt wird. Sie ist zugleich die politisch gefährliche, und ihre Ruhe ist die Bedingniss eines vernünftigen, ruhigen Fortschreitens.

Aber auf eine andere Art wirkt hier die geringste Stagnation im Handel auf die Lage des Ganzen zurück. Es ist diess die Besteuerung. Die assessed Taxes machen nicht einmal den zwölften Theil des ganzen Einkommens aus. Zölle und Accise sind die Hauptrevenuen, und betragen über 32 Millionen Pfund Sterling. Der Augenblick, wo weniger Thee oder Bier getrunken, Tabak verraucht und Zucker genommen wird, und wo der Arbeitsmann auf das stricte nécessaire beschränkt ist, ist ein Ausfall da, den es sehr schwer ist, auf die assessed Taxes (Grundsteuer) aufzuschlagen, ohne das ganze Steuersystem zu derangiren.

Darum also Absatz im Ausland, darum Colonien, darum diese so reich als möglich. Der Continent nimmt an Capital,

Intelligenz, Machinen alle Tage zu — es ist ein prekärer Markt — desshalb sehen die Menschen der Zukunft nach den Colonien, und Südamerika, Australien, die Inseln in der Südsee und Ostindien. Die Agitation in Manchester hat keinen andern Grund; „sie werden mehr kaufen," das ist und bleibt das Hauptargument.

1842. január 25.

Wiewohl mein' fromme Mutter weint,
Da ich die Sach hätt' g'fangen an:
Gott woll' Sie trösten! es muss gahn;
Und sollt's auch brechen vor'n End —
Will's Gott, so mag's nit werden g'wend't
D'rum will ich brauchen Füss' und Händ'
Ich hab's gewagt!

Ullrich Hutten.

Ce que le valeureux champion du protestantisme dit à sa mère il y a trois siècles, je le répète aujourd'hui à la meilleure, à la plus vénerée des méres en réponse à sa lettre qui m'a touché jusqu'aux larmes. Quand on porte le coeur un peu haut, il faut avoir à 33 ans des idées et des résolutions fixes sur sa destinée. La mienne n'est pas douteuse. Elle consiste à défendre le bon contre le mauvais, les principes contre les passions, la vérité contre l'erreur, à contribuer à consolider dans ce pays un gouvernement vigoureux, à réaliser l'union de l'ordre avec la liberté. — Dans la carrière que je parcours vers ce but, le „Vilag" n'est qu'un incident. J'ai entrepris ce Journal, sans y avoir été autorisé par personne, dans cette conviction, que ce contrepoids contre les doctrines subversives, était absolument nécessaire. Il a déjà puissamment contribué à rétablir une espéce d'équilibre dans les opinions. — Ceux qui ne voient dans la lutte que je soutiens, que le profit, qui en peut revenir à tel ou tel individu haut placé, se placent à un petit point de vu. Car derriére ces personnes il y a l'ordre et la société, et ce sont eux seul que je compte servir. Que mes concitoyens ne me prêtent pas l'appui qu'ils me doivent, c'est désespérant; — que beaucoup d'entr'eux me flattent en secret, et me blâment en public, pour ne pas encourir le déplaisir de quelques étudiants, tout cela est infâme; ou plutôt c'est digne d'une nation qui n'aurait plus même le courage de se défendre contre une bande d'aggresseurs. — Mais tout cela ne doit pas m'empêcher de fair mon devoir. Que l'on me récompense ou non, je n'y songe pas, je

ne suis ambitieux que dans ce sens, que je voudrais agir puissamment dans les intèrêts de mon pays. Du reste, je n'ai jamais sû peser dans la sordide balance des intérêts personnels les plus hauts intérêts de ma patrie.

Önéletrajzi jegyzetek.

1808. július 28. — 1823. october 31.

Születtem 1808-ban julius 27-én Nagy-Mihálytt Zemplén vármegyében, anyabátyám gróf Sztáray Albert jószágán. Anyám, az egykori szabolcsi főispán gróf Sztáray Mihály leánya, a halállal küzdve szült; atyám pedig, az országszerte ismeretes gróf Dessewffy József, gyakran mondta nekem, hogy soha elevenebb örömet nem érzett, mint mikor anyám hosszas kinjai után a kis fiú a világba beköszöntött. — Anyám kigázolván a bajból, engemet várt a sok galiba, nem tudtak egészséges dajkát kapni számomra, s kevésbe múlt, hogy éhhel nem haltam. Igy hát a természet s a körülmények ellenére jöttem s maradtam a világon.

Gyermekségem első esztendei Eperjesen és szüléim jószágain, Alsó-Olysón Zemplénben és Szent-Mihálytt Szabolcsban, folytanak el nyugodtan s zaj nélkül. Kis koromban — mint szüléimtől hallottam — igen csendes és jó fiú valék, de oly kevés elmetehetséget mutató, hogy atyám jövendő tökéletes ostobaságomat erősen hitte. Két esztendős koromban jött hozzám s Marczel öcsémhez Jó'sa Zsigmond nevelőnek. Addigelé más nyelvet, mint magyart, s a cselédektől felkapva, tótot, nem tudtam, ekkor a görögön kezdtem tanulásomat. Jo'sa középszerű müveltségű, de nevendékeit szívből szerető lutheranus deák volt; s mi — számos különösségei mellett is — nem sokára szép előmenetelt tettünk a nyelvben. Tiz esztendős koromban könyv nélkül tudtam az Ilias első könyvét görögül. Az olvasásnak nagy barátja valék már ekkor is; legkedveltebb könyveim Suszter Lipli és Báró Demanx dévajságai voltanak.

Tanulásom szép előmenetellel folyt, könnyen tanultam, de még könnyebben felejtettem. Exameneim igen csudáltattak, s az igaz, hogy ilyenkor olyanokat is látszattam tudni, a miket soha nem tanultam.

Apám, mint nevezetes országos követ, a közdolgokban nem csekély részt vett, s így az első helyet elfogó literaturán kivül, politikai beszélgetésekkel tölt az üres idő szüléim házánál, s én az effélékre csakhamar reákaptam. Apám pedig szívesen láttatott velem közgyülekezeteket. Igy voltam — 1819 óta, mikor apám házat vevén Kassán, télire ott telepedett meg — egy tisztválasztószéken Sárosban s egy máson Abaujban; 1822. pedig apám egy igen érdekes közgyülésre vitt S.-A.-Ujhelybe, hol a törvénytelen ujonczok megadását siker nélkül sürgette a főispáni helytartó, most alkanczellár báró Malonyay János. Ez alkalommal én, mint tizenhárom esztendős gyermek, Szemere alispánnál a magyar historiából s Tacitusból examináltattam több jeles emberek, nevezetesen: Sulyovszky Menyhért s Kazinczy Ferencz által, s a nap emlékezetére az utóbbiktól Virgil Georgiconait Delille fordításával kaptam egy szép kis példányban, néhány reám nézve igen kegyes sorral. Sajnálom, hogy a könyv elveszett. Ez időtül folytak viszonyaim Kazinczyval, a ki igen szeretett, és szokása szerint sok dicséret által rontott. Már régebben valék Tancsicscsal, Sztáray bátyám egykori igen tudós nevelőjével; ez is igen kedvelt, és emlékezetének sok jó tanácsért vagyok adós.

E tájban jöve mellém Jó'sa helyébe a szelíd Németh József, azelőtt s.-pataki togátus. Jó ember, ki különösen a görög literaturában igen messze ment.

Németül soha sem tanultam, olvasni magam kezdtem komédiaczédulákon. — Francziában anyám volt mesterném, — 1820-ban kezdtem tanulni, s 1822-ben Szt.-Mihályt gyakorlásúl gróf Ségur akkor megjelent „Gallerie morale et politique" czímű munkája első két darabját két hónap alatt magyarra fordítottam. — Görögből és deákból való fordításim számosak. Angolban, melyhez 1823-ban fogtam, mesterem csak később volt, — olaszban elébb anyám, aztán egy igen jó mester. Rendes dolog, hogy ezen utolsó nyelvre soha nagy kedvem nem volt, s benne soha nagy előmenetelt nem tettem.

Ezen korom fixa ideája a diplomatia volt. E pályán óhajték szolgálni, s ezen irányt adtam olvasásaimnak is. Az európai „Staatsrecht"-et s az újabb históriát nagy szorgalommal tanultam Wiequefort-, Mably-, Schöll-, Koch-, Spittler-, Flassan-, Klüberből és másokból. — Később a körülmények s az érettebb belátás, mely e pályán a jó hazafinak kevés örömet ígérhet, szándékimat megváltoztatták.

Legkedvesebb barátom e tájban egy tokaji sótisztnek Spechnek Kassán tanuló fia vala, — sokat ígérő ifjú. Jelenleg — ha nem hibázok — fiscalis a kalocsai érseknél. Pigot nevű angol felől, ki szinte jó barátom vala, semmit sem tudok.

Az 1823-ki nyarat Bártfán töltők. Ott néhány szép módú lengyel házban legelébb ízleltem meg a külföldies társaságot. Ekkor nyílt meg szívem először a szerelemnek, egy nálamnál jóval idősb beteges asszony iránt. Jó lélek, esztendővel később sírban volt.

Ezen epochába esik még egy felette mérges beszéd, melyet a törvénytelen katonaállítás és adóemelés tárgyában királyi biztos Lónyay Gábor ellen írtam. Zemplénben sokat olvasták, és szerették pennám ezen zsenge, hazafi hévvel teli, de dagályos szüleményét.

1823. november 1. — 1824. november 1.

Közönséges iskolai pályámat, mint első esztendei philosophus, 1823-ki november 1-vel kezdtem a kassai academiában. Professoraim mind gyenge emberek voltak, az én szorgalmam pedig igen középszerű, de classificatióim jók. Ifjabb Barkóczy Jánossal való összeköttetésem ez időbeli. Igen megszerettük egymást, s az 1824-ki iskolai szünet alatt egy kis utat tettünk együtt, kísérve Barkóczy nevelője, — egy Müller nevű pap által. Utunk a Szepességen és a Kárpátokon keresztül vitt Wieliczkába és Krakkóba. Onnan Árván és Trencsénen keresztül Dubniczra gróf Illésházyhoz, kit azóta tisztelni soha meg nem szűntem. Tőle Morvaországba, Olmütz- és Brünnbe, onnan Holicson keresztül Pozsonyba s Bécsbe, végre Nagyszombatnak, Selmecznek s a többi bányavárosoknak haza. Naplómat, mely nem sokat ért, elvesztettem. Visszajövet Selmeczen tudtam meg két igen szép és fiatal leánynak Kassán ínlázban történt halálát. Az esettől elfogva, Aggtelken, egy álmatlan éjen keresztül, franczia nyelven Young modorában egy éjszakát irtam, teliden-telit meleg érzésekkel virtus, halhatatlanság s más efélék iránt.

Ezen esztendőben tettem néhány poétai próbatételt is. A görög Anthologiából fordított epigrammáimat Kazinczy jobbítgatta. — Goldsmith „Deserted Village" czímű versezését is próbáltam fordítni magyar hexameterekben. De csakhamar átláttam, hogy költőnek nem születtem.

1824. november 1. — 1825. szeptember 11.

Physicus valék, mikor Ellinger Kassán, apám titoknoka Dúlházy szerkesztése mellett, a Felsőmagyarországi Minervát megalapította; sok részt vettem benne; az első három negyedben tőlem vannak a czikkelyek, melyek alatt keresztnevem öt betüjének valamelyike áll. Részint aestheticai értekezések Home, Blair, Sulzer és Bouterweck után, részint fordítások angol- és francziából.

Ezen esztendőben ismerkedtem meg mad, Stäet Delphinejével s Benthammel. Kedves könyvem lőn, mind a kettő s az maradt, fogyatkozásai mellett is e jelen óráig; az elsőben a szűk, a másikban a szélesebb értelemben vett társaság törvényeit hiszem előadva nagy igazsággal, Benthamet felette tisztelem, nem mint rendszert, de mint felette practicus és mathematicai szigoruságú analyticusát az emberi cselekedeteknek és viszonyoknak.

1825. szeptember 11-re vala összehiva az országgyülés. Apámat Szabolcs vármegye választotta volt első követének. Én őt Pozsonyban felkeresendő, elébb Barkóczy barátommal Bécsbe menék, s ott magamat két hétig nem rosszul mulatám.

1825. szeptember 11. — 1826. november 1.

Az országgyüléssel új epocha kezdődött életemben. Széles mezőt leltek itt kifejlésre a bennem szunnyadozó jó és rossz tulajdonok. Apám által csakhamar megismerkedtem a diaeta minden nevezetesebb embereivel. Nagy faiseur valék az oppositio részére, újságot kezdtem, mely aztán elmaradt, beszédeket készítettem a gyengébb tagok részére stb.

Könnyen megismerkedtem a bécsi szép világnak Pozsonyban tartózkodó részével is. Igy Károlyi Nandinéval, Eszterházy Miksánéval, Grassalkovichnéval s másokkal. — Kamarai előlülő Zichy Károlynál pedig és Pálffy Ferenczné̊l mindennaposok voltunk.

A lansiczi Eszterházyakkal, Károlyiakkal és Wesselényivel való barátságom ezen időkorból származik, — innen Széchenyi Istvánnal létező azóta sok phasison keresztülment viszonyaim is. Ő akkor kezdte meg azt a megindulási és mozgási évkort, mely hál Isten! még tart. Minden szükséges előkészületek nélkül bátor vala fellépni a diaetán klubot formált, melyben töltém életemet, ajánlást tett a tudós társaságra nézve stb.

Pálffy Ferdinandnak — ki miniszter Zichynél bevezetett volt — kérésére az akkori bécsi angol követ Sir Henry Wellesley számára franczia nyelven országgyülési naplókönyvet készítettem. A dolog Pálffy kezén ment keresztül, s nem sokára megtudtam Mr. Gordon (most Sir Robert Gordon) követségi titoknok által, hogy Pálffy naplókönyvemet elébb mindig Sedlnickynek mutatja be. Ezzel én keveset gondoltam, s itt csak némely később előfordulandók miatt jegyzém meg.

Márczius közepén 1826. apám szabadsággal hazatérvén, engemet is magával vitt, s iskolai tanulásom folytatása végett otthon hagyott. Megszokván a munkás és mulatságos pozsonyi életet, az üres Kassa új izlésemnek nem igen felelt meg. A „jus 1-mi anni"-t otthon tanultam, s néhány hónap alatt el is végeztem. Az iskolaszünet alatt Barkóczyval kell vala utaznom, de ő más társaságban nagyobb utra szánta magát; én pedig Marczellel Erdélyt és Mármarost jártam be. Soha sem fogom felejteni a szivességet, melylyel fogadtak a kis országban. Láttam annak minden zegezugát. Kazinczy vezetett be levelekkel Erdély jelesebb embereinél, s Kiss József és Cserey Miklós, Erdély legjobb fejei, gubernátor Jósikával engem barátságukba fogadtak. Naplókönyvemet megsemmisítettem.

Vissza Temesvárnak, Aradnak és Nagy-Váradnak jövénk.

1826. november 1. — 1828. január 8.

Utolsó iskolai esztendőmet valék töltendő Kassán. Anyám még falun volt; én unalomból meglátogatám egyszer-kétszer . . . . . t; igen szeretetreméltó asszony, módja nagyvilági, s nékem kedves visszaemlékezés. Hosszas volna elmondani, mikép szerettem belé felette heves szenvedelemmel; mint kelle végre régibb szeretője megérkezte miatt megválnunk. Elég az ahhoz, hogy soha nagyobb lánggal nem szerettem, és hogy szenvedelmem következése kész betegség lőn, mely közel sirba vitt. Ekkor barátkoztam meg szeretett Schwarzenberg Friczemmel, ki hasonlókép betegen feküdt. Ezen körülmények közt a magyar jus studiuma nem folyt úgy, mint kell vala, s innen van, hogy ez órában is sokkal rosszabb jurista vagyok mint kellene.

Félig-meddig kigázolván testi s lelki bajaimból, Egerben Pyrkert, Székesfehérvártt gróf Czirákyt láttam beiktattatni főispáni hivatalaikba. Aztán a Balaton vidékét s Nagy Pált jártuk meg.

Végre Vay Miklós barátomat mentem alispánnak választani S.-A.-Ujhelybe.

Ezen egész idő alatt literaturai foglalatosságom végetlen levelezésekben állott. 1827. jan. 1-jén néhány óra alatt délelőtt egy rossz franczia vigjátékot irtam e czim alatt: „Les Dupes“.

1828. január 8. — 1828. november 20.

Teleki József megígérte apámnak, hogy jurateriára házához veszen. A Teleki házhoz juték 1828 január elején. József mostohája felette jól fogadott, s az igen lelkes asszony engem fia gyanánt szeretett. Józsefben a legtiszteletesebb embert tanultam ismerni.

Juratusnak Bartal mellé esküdtem fel; egyszersmind Pest vármegye tiszt. aljegyzővé nevezett a nádor. Sokat sem itt, sem amott nem dolgoztam.

Összejövék itt ismét Széchenyivel. A tél lefolyta alatt a tudós társaságot organizáló küldöttség tartá üléseit, s én ezekben Teleki amanuensise gyanánt résztvevék, azaz beléjártam. A pesti társaság engem soha se mulatott.

Májusban Teleki József beiktatására mentem Csanádba, aztán Aradban voltam egy tisztválasztó széken. Visszajövet a versenyfutásokat már menőben találtam, s az alkalommal kezdtem meg — később csékély szerencsével folytatott fogadói pályámat.

Gróf Reviczky, ki áprilisban lett volt cancellár, anyámnak, kit régi barátnéjánál gróf Telekinénél láta meg Pesten, azt mondta felőlem: „Den muss ich in meine Krampeln bekommen“. Szüleim ezt betű szerint vették, s mikor oktoberben Majláth György ipolysági installátiója után szabadsággal haza jöttem, irtak a cancellárnak, s kérték: vegyen fel gyakornoknak. Megjött nem sokára a kedvező válasz, s én Pesten, Megyeren és Tallóson át november 20-ra Bécsben termettem.

Ezen epochába tartozik egy német artikulusom, mely a budai „Gemeinnützige Blättern“-ben megjelent, a versenyfutás dolgában. Továbbá:

„Über die Nothwendigkeit einer Religion.“
„Sur la maniére d' écrire l' histoire.“
„Sur le Spleen.“
„Histoire du prince Tacrocancbuc.“
„Some words on Count Széchenyi's character.“

1828. november 20. — 1830. november 20.

Mikor novemb. 24-én, gyakornoki esküm letétele után, a cancellárhoz — parancsolata következésében — beléptem, ő elbeszélte nekem, hogy a császár, pozsonyi franczia naplóm, s annak idegenekkel való közlése miatt, reám úgy haragudott, hogy ő excja alig mert gyakornoknak befogadni. Intett az efélék elkerülésére jövendőben, s arra, hogy az idegenekkel sokat ne társalkodjam. Én a tanácsnak nagy hasznát nem vettem.

Eötvös keze alá jöttem eleinte; ő a publico-politikumot és a diaetálét referálta, s én is ezekben dolgoztam.

A bécsi világot sok ágazataiban és minden módon éldeltem. Batthyány Vinczéné és Eszterházy Miklós háza voltak főtanyáim, — ezeken kivül a franczia követ herczeg Montmorency-Laval háza. Természetes fia Mériadee, ki 1833-ban auguszt. 28-án halt meg, legkedvesebb barátommá vált. Ő kivüle Jósika Samu, Eszterházy Pál és Móricz, Zichy Pál és Jablanovszky Felix lettenek legjobb pajtásaim.

Magyarországon azt tartják az emberek, hogy a bécsi nagyvilág teljességgel nem tanulságos. Ez igaz is, nem is. A tulajdonképen való bécsiek közt kevés az okos ember, de köztük is akad, a ki sokat tapasztalt; asszonyaik nagy része pedig igen eszes. Ehhez járul az is, hogy Bécsben, mint a monarchia fővárosában, annak minden nevezetes emberei megfordulnak időről időre, az idegenek száma pedig igen nagy. Ha valaki a bécsi társaság ellen panaszkodik, ez annak jele csak, hogy nem tudott maga számára alkalmatos kört választani.

Nem czélom itt a bécsi élet folyását leirni. Ez mindenütt egyforma a világon. Nem méltó hosszasabb analysisra.

Báró Zedlitz a' poëta, Hammer az orientalista közelebb ismerőseim körébe tartoztak. Igy franczia követségi secretarius Vieil-Castel is, a ki most a franczia külső miniszteriumnál nagy megkülönböztetéssel szolgál.

A nyár lefolytában — 1829. — Hitzing és Grünberg voltak állandó látogatásaim tárgyai. Batthyánynén, a franczia követen és Eszterházyakon kivül az orosz követ és herczeg Razumoffsky is itt nyaraltak, s a szép világ többnyire itt gyülekezett.

Hivatalbeli dolgaim középszerű előmenetellel folytak. Diaetálékban sokat dolgoztam, ezenfelül franczia titoknoka valék Reviczkynek, ki az idegenektől mindig óvott, de hiába.

Rövid szabadság után visszatérve Bécsbe, ott előbbeni életmódomat folytatám az 1830-ki télen és tavaszon keresztül. Sokat költöttem; ehez járult a kártya. Mindezeknél fogva adósságim úgy megszaporodtak, hogy 1830. júniusban Pestre rándulván, ott tartózkodó apámnak adósságaimat bevallottam, s ő azokat kifizette.

Visszajövet állandó lakásom helyére, gazdálkodásra adtam magamat. Hitzingre mentem lakni Csákyékhoz; erre azon ok is birt, hogy ugyancsak ott szomszédban egy gyönyörű leányka lakott. Többi szerelmeimről s kedvetlen resultatumaikról is nem méltó sokat beszélni.

Elfelejtém mondani, hogy Eötvös alcancellárrá levén kinevezve, én Mérey és később Bartal bureaujába tétettem által.

Bekövetkezett az 1830-ki diaeta. Reviczky magával vitt; szeptember 13-ki Handbilletje által a császár concipistává nevezett ki, Almásy Móriczczal és Apponyi Györgygyel együtt. — Az országgyülés folyta alatt német naplókönyvet vezettem királyunk számára. Egyébiránt magamat csak szünet nélkül mulattam, s a társaságban az asszonyok kegyessége mellett igen kedveltetvén, irigységből sok bajnak valék kitéve, s a dolognak két párviadal volt a vége.

November 20-kán 1830. Reviczkyvel Bécsbe visszatérénk. Ezen egész időszakból csak három müvem maradt fenn:

„Rhapsodische Bemerkungen über die Frage der Supplementar-Instructionen."

„Reflexions politiques, 3. Juillet 1830."

„Version authentique du rapport fait à Charles X. par ses ministres le 25. Juillet 1830."

1830. november 20. — 1832. jul. 8.

Rövid mulatás után Bécsben, mely alatt Montbelt és Marmont-t ismertem meg, három hónapos szabadsággal haza tértem. Aprilis 1-jén ismét Bécsben valék. Szüleim lépéseket tettek, hogy titoknokká legyek Budán a helytartó-tanácsnál. Én azonban régi életmódomat folytatám. Az 1831-ki tavaszt herczeg Eszterházy Pálné háza tette igen kellemetessé. A nyarat a cholera rútitá. Schönbrunnban laktam a cancellárral ő felsége kastélyában. Munka véghetetlen, — egyedüli mulatság a Batthyány és Hügel házak.

Vissza Bécsbe — okt. 20. 1831. — herczeg Sagánné háza

és herczeg Schwarzenberg Lórié valának főtanyáim. Igy a tudós gróf Rzewuska salonja is.

Jósika barátom ismét Bécsben telepedett meg nagy örömömre.

A nádor tavaszszal — 1832. — Bécsbe jött. Én nála valék — mindent igért. Rossz gazdaságom és kevés szorgalmam rossz hírbe hoztak. Némelyek azt hírlelék felőlem, hogy a status titkait a francziáknak árulom. Hazugság. Várady Bécsbe jövén titoknoknak, a helytartó-tanács candidatiót tett helyébe, s engem nem candidált. Reviczky az nap ment Szliácsra, mikor a candidatio Bécsbe jött. Megizente, hogy sollicitáljak, s engem a cancellária jun. 28-án 1832. valóságos helytartósági titoknoknak kinevezett.

Én jul. 8-án nehéz szívvel és sok adósággal Bécset odahagyám. Ezen évkorba valók:

„Declaration d'amour."

„Priére francaise."

„Über Volks-Souverainität."

„Pour l'Album de la Princesse Therése."

„An Article for the Edinburgh Review."

„Felirás a lengyelek mellett."

„Charade francaise."

„Emil születése napjára 1832."

1832. julius 8. — 1833. deczember 31.

Július 9-én délután 3 órakor Budán voltam, a nádor falun vala. Megtettem látogatásaimat; más nap a tanácsban felesküdtem, s aztán három napra Szent-Mihályra rándulék. Már kedden ismét Budán voltam, s udvarlék a kegyesen fogadó nádornak.

Reviczkynek Bécsből irtam vala. Ő felele Vihnyéről. Levele megvan irataim közt.

Költséges lábon kezdék élni Budán. Prényi Zsiga bureaujába tettek; az embert igen szerettem, de dolgom semmi se volt. A nyarat excursiók közt töltém, Fótra, Szent-Miklósra stb. Utóbb egy Pesten tartózkodó hölgybe szerettem s ezzel töltém időmet.

Novemberben haza menék szabadsággal. A diaeta már ki volt hirdetve. A zempléni követségre vágyódtam. Elmentem Ujhelybe; de csakhamar megláttam, hogy ezen czél nem valósodhatik. Itt lépék fel azonban legelőször megye előtt; az ékesszóló Kossuthtal víttam meg. Hasonló helybenhagyást kaptam Kállóban.

Feljövén Budára, javasolja a tárnok: kérjek szabadságot a nádortól az országgyülésre. Ő csakhamar azt feleli: petito haud deferri S én kénytelen vagyok Buda-Pesten tölteni a telet, a felette unalmast... val összevesztem, s egyedüli vigasztalásom a Teleki-ház volt.

Döbrentei- és Helmeczyvel barátságos kapcsolatban éltem.

Márcziusban 1833. a vallástárgy nagy tűzzel folytattatott Pozsonyban. Úgy látszék, mintha néhány votumtól függne csak a jó ügy győzedelme. Az öreg Végh szabadságot ad egy hétre Pozsonyba, de nem a diaetára. Ezt — ugy mond — nyerjem ki a nádortól, a ki a szólási szabadságot, mikor Teleki Samuval feljuték, tőlem nem tagadá meg.

Rövid pozsonyi mulatásomról, „Közönséges életem“ szól.* Sok dicséretet és sok gyülölséget arattam kevés napok alatt.

Betegen mentem fel Pozsonyba. Rosszul gyógyítottak, az egész nyáron át nyomorogtam, s még ma sem állott egészen helyre egészségem.

A nyár unalommal folyt el. Egy párviadal, kirándulás Parádra, számosabb kifutások Hortra, Szirákra, Fótra, végre szegény Gyürkyné halála — ezek a világosító pontok e sötét évszakaszban. Lyssovényit barátommá tevém, Széchenyivel sokat valék, s a kaszino fővezérei közé tartoztam.

Atyám kegyessége financziáimat az esztendő végével rendbe hozá.

Szeptember 3-tól fogva Prényi referadáját átvettem, s türhetőleg folytatám.

Novemberben a tudós társaság levelező tagjává választott. Egyszersmind tagja levék a magyar szinjátszókra ügyelő választottságnak.

Szeptemberben a „Coordinatio Comitiorum“ iránt hosszú észrevételeket dolgoztam.

Novemberben rövid időt töltvén odahaza, deczember közepe ismét Budán látott.

Ezen epochába tartoznak még:

„Article pour le Journal des Débats en réponse à la Gazette de France.“

„Két szó a buda-pesti állóhid dolgában“, a Társalkodó számára.

* Elveszett.

„Két Auróra“, a Társalkodó számára, — négy czikkelynek kell vala lennie, de a censura eltiltván, csak kettő készült el.

1834. január 1. — 1834. deczember 31.

A tél léha mulatságok közt folya le, egészen játékra adám magamat, s nyertem. Mellesleg, de igen mellesleg, és felületesen . . . . . snak tettem szépet kevés szerencsével.

April. végével Bécsbe rándulék egy hónapra, melyet régi ismerőseim körében igen kellemetesen tölték el, — főkép Jósika és Schwarzenberg barátimmal, meg a szeretett Eszterházy Móriczczal társalkodván.

A versenyfutási idő vigan tölt Pesten. Aztán haza rándulék Marczel öcsémmel néhány napra; a gazdaságot átadók Emilnek. A nyár csendesen folyt szörnyű melegben.

Augusztusban Széchenyivel kivittük Pest vármegye gyülésén, hogy a magyar theatrum épitése, melybe rögtön s oktalanul akarának belé fogni, elmaradjon. Védelmünkre a Társalkodóba iktattam két czikkelyt.

Szeptember vége felé herczeg Eszterházy Pál beiktatási ünnepét mentem nézni Kismartonba Zichy Crescence és Hunyady Julia társaságában, onnan egy-két napra Bécsbe, aztán vissza Budára; majd hamar szüleimhez haza vitt a sors. Három hetet tölték odahaza, többnyire a Hegyalján. A hegyaljai félszeg bortársaságot elejtettem.

A télen át szorgosan jártam volt a tudós társaság üléseit, és tetemes befolyást kezdék gyakorlani. Novemberben Széchenyi nem lévén jelen, a fiatal felekezet feje valék, s atyámmal némi összeütközésekbe jövék, jelesen a Vörösmarty- és Kisfaludy közt megosztott 200 aranyra nézve. Tiszteletbeli tagságra Horvát Istvánnal concurráltam, — 8 votumom volt 16 ellen.

Hozzá fogtam egy munkához: „Magyar nyelv és ellenzői“, mely a kérdés új helyezetét lesz felvilágositandó. De eddig csak 3 szakasz kész.

A helytartó-tanácson egy idő óta zsidó dolgokat és nemesedési pereket adok elő, — az utóbbiakat különös helybenhagyással.

Deczember közepén ..... halála ..... t ismét Budára hozá. Már tavaszszal s nyáron át szivesen látám; szerelmem lassúdan óriássá vált. Megválik, mi lesz belőle. Soha igazabban — első szerelmemet kivéve — nem szerettem. Kedvéért

letettem a játékról. Nincs áldozat, mit neki ne tegyek. Eddig az erkölcsi ember javult ez új érzemény által, a jövendőrül jót senki sem állhat.

1835. január 1. — 1835. deczember 31.

A mitől féltem, megtörtént. Asszonyban senki se bízzék. Ha teszi, magának tulajdonítsa, hogy szenved. Alig volt 3—7 mérföld .... közt és köztem, már hűtlenné vált, s megcsalt. Eleinte nem tudtam hozzászokni a szerencsétlenséghez. Február- és májusban Bécsben valék.

Fejem energiáját e fájdalom egészen elölte. Egy nevelési plánom, imádság s végre egy franczia román-töredék — ez mind az, a mit dolgoztam egész esztendő folyta alatt.

Kedvem jött búfelejtés végett utazni menni; szüléim javalák, a nádor szabadságot adott, Reviczky pártolt, de a passust megtagadták. Budán kelle hát töltenem a nyarat. A vérző szív keresve keres vigasztalást, s deczember kezdé meghozni.

Más búfelejtést Emil öcsém dolgai szereztek. Okosság és szív Wenckheim Pauline lábaihoz vezeték, s én eleven részt vettem a dologban. Most ők jegyesek.

Közéletem kevés nevezetest nyújt. A tudós társaság nagy gyűlése csendes volt. Széchenyi megbékült apámmal. Én keveset szóltam. Vármegyén egyszer léptem fel csak novemberben, magyar játékszín ügyében, de szerencsétlenül, mert sárban hagytak a barátok.

Bécsben négyszer valék, utójára Emillel. — Sokat játszottam. A futtatások elevenek valának; Széchenyi tanúja valék egy párviadalban. — Wenckheim Bélával szoros kapcsolatba jövék. Őszszel odahaza szüreteltem. Ily örömtelenül folya le ismét egy egész esztendő.

1836.

„Les années se suivent mais ne se ressemblent pas“ — úgy mond a franczia közmondás; — nálam azonban csak igen is hasonlítanak egymáshoz az évek szomorító semmiségökben.

Literaturai életem számos töredékedet és próbatételeket, de semmi befejezettet nem szült. Közéletem egy csatára szorítódik, melyet vitézül és — a mint mondják — ékesszólóan, de kevés szerencsével víttam meg Pest vármegye közgyűlésén a magyar játékszín ügyében. Egy más episodot életemben Wesselényi párviadala tett. Tanúja valék Erdély szélein. E miatt a nádor

kipirongatott; én hivataltóli búcsúmat beadtam, de a főherczeg tanácsára visszavevém.

Emil öcsém május 1-jén ülte lakodalmát, — eddigi boldog élete vigasztalja némileg az enyém szomorúságait. Sok mást irhatnék ez esztendőrül, de minek?

1837.

Ismét lefolyt tehát az ádáz feledékenység árjába egy esztendő. Mit irjak róla? nem tudom. Hideg s unalmas tél, bájtalan tavasz, örömtől üres nyár, türhetetlen ősz — ez rövid képe az egésznek.

Szüléimnél kétszer valék: tél közepén s őszszel. Szeretetök kevés vigasztalásim közé tartozik. Emilék boldogul élnek; novemberben egy kis leányuk született. Marczel néhány nap óta Párizsban van.

Literatura mezején semmit sem tettem — szertelen elmebeli bágyadtság hever rajtam ón gyanánt.

Május óta 3 pesti közgyülésben vettem részt.

S valóban kell, hogy valami ismét felelevenítsen. Egészségem nyomorult. Ha nem izgat fel valami szenvedély, elsorvadok nem sokára.

Bécsben kétszer voltam. Őszszel Fóton vadásztam.

1838.

A hideg és jeges telet tavaszszal a szertelen vizár követte. Lónyay kir. biztoshoz kapcsolva, azonfelül tagja a segélyosztó választmánynak, igyekeztem magamat hasznossá tenni. Igy tölt el az esztendő nagy része.

Egyéb viszonyaim a régiek. Egészségem napról napra rosszabb.

Őszszel sok nógatás után beadám kérelemlevelemet helytartósági tanácsossá neveztetésem végett.

Közélet mezején, Pest vármegye közgyülésein a mult esztendők értelmében munkálkodtam.

1839.

A telet alkalmasint betegen Buda-Pest és Gyöngyös közt töltém.

Februáriusban megkérdeztetém: akarnék e mint sárosi követ a diaetára menni? — noha igen kelletlenül, reá állottam. Azalatt

april. 16. helytartósági tanácsossá neveztek. Részt vettem még egy közgyülésben Pesten, hol a rossz utasításon keveset javíthattam. Június 2-ra diaeta hirdettetett Pozsonyba. Lemenék Sárosba, hol május 17-én volt a választás. — Az utasítások készítésében becsülettel víttam. A választáskor tulajdon bajnoktársammal kellett concurrálnom, Piller Lászlóval, s 275 vokssal 320 ellen elbuktam.

Június 1-jén Pozsonyban valék. A diaeta historiája nem ide való. Először június 20-án szólaltam meg — egy hiressé vált beszéddel — a Ráday-kérdés felett. Diaetai szerepem „Közönséges életem“ historiájába tartozik. Egészségem igen rossz.

1840.

Az országgyülés május 12-ig tartott. Kormány és nemzet, nemkülönben a két tábla közt nagy vala elébb a feszültség — majd-majd enyhülni kezde. Május 1-jén amnestia hirdettetett. Váltótörvénykönyv készült, büntetőtörvénykönyvi küldöttség nevezteték, örökmegváltási törvény hozatott, s közöröm közt oszlék el a kezdetben oly zivataros országgyülés. Azt tarták, hogy mind ezekben nekem is tetemes rész jutott, főkép pedig a felek kibékítésében.

Az utólsó hónapokban szó vala róla: engem quasi jutalomul külföldre utaztatni. Az ily jutalmat elfogadám. Alkalmúl vétetett a külföldi tömlöczök megvizsgálása. Elébb még haza menék szüléimhez s Emilhez, aztán pedig ajánlólevelekkel s megbizási oklevéllel ellátva herczeg Metternichtől, jul. 10. mint kurir Angolországnak elindultam. Ott tölték Chandoshouseban s az ország különböző részeiben 2 igen érdekes, de komoly hónapot.

Sok jeles emberrel jövék viszonyba. — Szeptemberben Hollandiának, Belgiumnak, a Rajnának és Straszburgnak Párizsba jövék, hova október 16-án érkeztem. Akkor a háború vala készülőben, melyből aztán, Thiers megbukván, semmi sem leve. Egészségem helyreállítám Párizsban. — Ismerőseim közül csak Heinet s Thierst említem.

1841.

Január 4-én hagyám el Párizst. Egy ideig Bécsben mulaték; aztán szegény Emil öcsém betegsége miatt kellett kétszer haza utaznom. Ez év új időszak vala a magyar hirlapi literaturában; legyen elég a Pesti Hirlapot s a Kelet népét megnevezni. Augusztus

18-val indult meg az új szinű „Világ“, melynek lelke én valék s vagyok.

November 18. óta együtt van a büntetőtörvénykönyvi deputatio.

A sok munka egészségemet alkalmasint ismét tönkre tette.

Végrendelet.

Budán, 1836. január 1-én.

Tekintetbe vévén halandó sorsunkat, és hogy a halál egyforma szigorúsággal bánik vénekkel, ifjakkal, szükségesnek találtam végrendeletemet megtenni, s ezt ime e sorokkal teljesítem. Szándékom azt minden esztendő első napján újra csinálni.

Kora végemet csupán azért sajnálom, mert megfoszt a lehetőségtől, hogy hazám, szüléim és jóakaróim várakozásának megfelelhessek. Ezen túl könnyű szerrel válok meg az élettől, mely talán önhibám által, kevés és gyér öröm mellett, sürü és mély keserűségeket nyújtott. Barátim jóakaratját köszönöm, ellenségimnek megbocsátok bocsánatot kérek azoktól, kiket megbántottam. Emlékezetemet szüléim s barátim kegyességébe ajánlom; ne legyenek igazságtalanok hamvaim iránt. Szivem melegen buzgott érettök, s az emberiségért s a hazáért. Akaratom csekély hagyományom iránt az ·/. alatt ide zárt jegyzék foglalja magában. Végrehajtójául szeretett Emil öcsémet nevezem ki.

Dessewffy Aurél.